

LJIDEN MED LJPAD SVERIGE

"LÄTT SÖM HAVER'N SÄXTISCHU"

INGEMAR ÅSLIN

FÖRORD

Närmare etthundra trettio år har förflutit sedan missväxtåren på 1860 talet. Man kan också använda ett annat tidmått om man så vill. Fyra generationer.

Min farfarsfar, Johan Åslin (f.1837), var bonde på hemmanet Sillre 4 vid den här tiden. Ett hemman som värderades till 8½ mål vilket tyder på att det tillhörde ett av de större då ett vanligt tal låg mellan 4 till 5 mål vid den här tiden. Min farfar, Pelle Åslin, föddes för övrigt här 1865.

Man kan tycka att Johans egna upplevelser av nödåren 1867-1868 borde ha nått mig. Ha berättats för mig. Min farfarsfar, farfar, far (Sven Åslin f.1903) levde alla och verkade - liksom jag i några decennier- under den tid när det muntliga berättandet var en del av var-dagen. När svunna upplevelser och händelser gick i arv. Från generation till generation. Men inget nådde mig den vägen. Bortsett från några uttryck som anspelade på nödåren och som finns återgivna i slutet. Ett av dessa har för övrigt fått ge namn åt denna skrift; **Lätt sôm häver'n säxtischu!**

vilket står för " Lätt som havren 1867!". Missväxt och ärtill frost hade slagit ut skörden så att endast tomma fröskal återstod.

Idag kan jag inte frigöra mig från misstanken att nödåren medvetet förtogs. Att de undanträngdes. Att man inte ville bli påmind om nöd och svält. Men när jag minns min ungdomsgamla torpare och hur de tog till vara minsta hackslått förstår jag att begreppet nödår ändå fanns i medvetandet. I vart fall hos de äldre. Det handlade om att gardera sig.

Jag har inte kunnat finna någon skildring av nödåren i mitt Liden. Någonting om katastrofens omfattning, hur människor drabbades, hur vardagen såg ut eller andra uppgifter av intresse. Min nyfikenhet var väckt. Trots att jag visste att hundratals arbetstimmar förestog beslut jag söka svar på mina frågor.

Den källförteckning som avslutar skriften visar dels vilka arkiv jag använt mig av, dels det material jag använt och dels litteratur för att " läsa in mig " på ämnet. Det sistnämnda utgör själva grunden för det fortsatta arbetet. Att öka egen förståelse och kunskap om bakgrund, orsaker och annat som var för sig, och sammantaget bidrog till katastrofen. För en sådan var det. Det vet jag nu.

Men de protokoll, rapporter, anteckningar etc. som utgjort underlag berättar i och för sig inte mycket. Man får ibland ett intryck av att även här är man sparsam med information. Om det inte rent av är så att man var van vid missväxt och nödår? Vi vet ju att varje föregående decennium oftast innehöll något eller några "svagår" dvs. år med större eller mindre grad av missväxt.

Men här och var finns ändå någon liten upplysning. Genom att sammanföra dessa kan man skaffa sig en uppfattning om hur det var. Ett exempel;

I Kommunalstämmoprotokoll (sept 1867) får vi en första indikation att stämman är medveten om vad som förestår, även om det skulle komma att bli än värre senare " .... Årets skörd

endast 1200 tunnor korn - brist minst 1000 tunnor..... I ett senare protokoll finner man ".... Om frost åmnu våre brist - 4000 tunnor korn....." Kanske hade vetskäp om tidiga frostnätter i nordligare län nätt Liden?

I Kronolänsmannens årsvaraxrapport (okt, samma år) får vi så bekräftelsen på att frosten slagit till. "..... Till följd av den starka kolden närtorna mot den 24, 25 och 26 september skadades i mer eller mindre mån största delen av den då oskörda städsgrodan....."

Så långt som möjligt läter jag människorna tala via vad de beslutat och/eller skrivit ner. Jag har tagit med uppgifter från att både före och efter de egentliga nödåren (1867/1868). Detta då grunden för missväxt lades redan före dessa år och konsekvenserna av densamma kom att sträcka sig också efter. Det ger oss därför en bredare bild av vardagen i Liden under en foljd av år.

Kornet var själva tillvaröns grundsten. Det gav mjöl till mat, kontanter vid försaljning och utsida till kommande år. Kornskorden avgjorde hela ekonomin. Det är mot den bakgrund du skall se mitt inledande avsnitt; " **så började det.....**"

Innan jag går in på Liden fortsätter jag med en kort sammanfattning " **Ett nytt Sverige växer fram**" för att betyssa några av de förändringar som utmärkte vårt land omkring 1800 tallets mitt. Förändringar som på olika sätt kom att påverka katastrofens omfattning.

Jag kunde inte bara lämna mitt Liden med nod och svält på näthimman. Sanningen är ju den att trots nödåren hände mycket annat, positivt, i den lilla socknen. Mycket som kom att få stor betydelse för den fortsatta utvecklingen. Som skulle påverka skeendet även om jordbruket ännu lång tid skulle komma att domineras.

I ett avslutande avsnitt "..... men allt var inte bara elände" har jag därför kortfattat, i ett antal punkter, lyft fram ett annat Liden än nödårens.

Så här jag nu ställat min nyfikenhet om 1860 tallets nodår och Liden. Förvisso finns mer att grava fram men för mina syften - kompletterat med övriga skrifter om Liden - har ännu en liten puzzelbit om det gamla Liden fallit på plats.

Sundsvall i december 1994

Ingemar Åslin

INNEHÅLL
SIDA

Så började det..... 5

Ett nytt Sverige växer fram

-Den tekniska utvecklingen 7
-Befolkningsstabilväxten 8

-Nya befolkningsgrupper skapas 8

-Primitiva jordbruksmetoder förändras - längesamt 9

-Dåliga kommunikationer - långa avstånd 10

-Kriserna var många 10

-Allmogens motståndskraft var dålig 11

-Binäringar var viktiga 11

-Lönerna var låga 12

-Brottstillheten ökade 13

-Emigrationen 13

-Vad gjorde samhället för att häva, eller lindra nödarstrister 14

-Fattigvärden 16

-Sammanfattning 18

Sagt och berättat om det gamla Liden 19

-Bonden och jorden 19

-De gamla husen 20

-Konflikt mellan jord- och skogsbruk 21

-Avverkningsstötter saldes för spottsystrar 21

-Kring bordet i ett torparehem 22

-Fornärsberättelse 1866-1870 (avkortad)	22
-Den gamla kyrkan skulle rivas för att få tegel till nya kyrkan	24
-Några foton kring sekelskifftet	25
Ur anteckningar och protokoll från Liden	40
-Kommunalstammprotokoll	40
-Fornärsberättelse 1866-1870 (avkortad)	52
-Ur Kronofogderapport	56
-Årsväxtrapporter	57
-Fattigvården	60
-Kronoutskylder	63
-Kykkostammprotokoll	64
-Befolknings	70
-Djur och jord	70
Nöddären i presen	71
-De lokala tidningarna	71
-Andra tidningar	81
Emigration	90
Ord och uttryck kring nöddären	94
..... men allt var inte bara elände	95
Källförteckning	98

SA BÖRJADE DET.....

Vårvintern 1866 var kall och lång. Maj månad utmärktes av ihållande blåst och kold. Värmen bruket skedde omkring månadsskifftet maj/juni. Kronolånsmannen för Indal, Liden och Holm bedömde landet i sin första årsväxtrapport (30 juni) att en vacker och god skörd var att vanta. Dessvärre földe en regnrik period vilket så smäringom resulterade i skördar omkring 30-40 procent av god skörd och med försämrad kvalitet.

Vårvintern 1867 var än värre. Ånnu i juni låg snöflackar kvar här och var. Sjöfarten på Norrland låg i det närmaste nere på grund av isförfallandena i Bottenviken. I Kronolånsmannens årsväxtrapport (29 juni) kan vi läsa:

..... att snön ovanligt länge lag kvar på marken samt av i övrigt egymänsam väderlek kunde sädden i allmänhet icke borjas fört an under senare hälften av innevarande juni månad samt är ännu icke fullkomlig slutad.....

Sädden var mer än en månad försenad! Kanske borde redan här vissa beredskapsåtgärder mot befärat där vidtagits? Men allmogen var van vid naturens nycker. De ställdes sitt hopp till en bra sommar och höst. Då skulle åtskilligt av det dåliga utgångslaget kunna återtas. Att Herren gav och Herren tog var man också väl ipräntade av präst och kyrka.

Kronolånsmannens andra rapport (28 juli) var illavarslade:

..... Råggen, Kornet och Bländsäden bedöms ge en avkastning under medelmåttan.....

Den 10 september diskuterades den sannolika missväxten i Kommunalstamman. I stämmaprotokollet kan vi läsa:

..... Årets skörd endast 150-200 tunnor Råg, 1200 tunnor Korn och 500 tunnor Bländsäde. Antenna stå först nu i blomning - ingen skörd att påträffa. Posterna knappt halvvuxna och sjuka. Brist minst 1000 tunnor Korn och 400 Råg.....

Stämman bedömningsr pekar mot en skörd på cirka 25-30 procent i nullaget. Att den lokala arbetsmarknaden därtill inte gav hopp om någon hjälp framgår också av protokollet.

..... Ringa tillgång till arbetsförtjänst. Flottningsbolagen har för det mest främmande manuskap. Värmilännningar, Ängermanlännningar, Normman och Finnar. Travarupriserna neddrivs. Ingen förtjänst att räkna med från skogsarbete. Åtgärder mot befärad nöd? Känner icke medel och utvägar därtill.....

Kornet var själva grundstenen i tillvaron. Det gav mjöl till mat. Överskotten -sedan nytt utsände sakrads- gav de konanter som ändå krävdes till skatter, arrenden, löner mm. Många var skuldsatta mot sikrhet i kommande skörd. En skörd som nu drabbats av missväxt och endast skulle komma att ge en mindre del. Vi läser vidare i protokollet:

..... Exekutiva auktioner utlyses oupphörtlig men kunna sällan genomföras. Brist på spekulanter. Inga penninglån.....

I ett följande protokoll ser vi att en begäran om undsättningsslän, som framförts till Kungl. Maj:t via Landschöding Wedenhjelm, beviljats. 4000 riksdaler riksnytt (rdr rmt). Stämman beslutar om inköp av Korn och Råg (200 tunnor). Sundsvalls Posten 9 oktober har en artikel om landets ansökan.

Vid ett stämmområde något senare i september emas man om anvisningar för hur det mjöl och den spammål som inköps för undsattningsplanen skulle användas. Tydligens känner man också en viss oro för frost, kanske beröende på information om vad som hänt längre norr ut. I protokollet står att läsa:

..... Om frost ånnu värrer brist - 4000 tunnor? Man beslutade anhålla om ett ränteefterrätt län på 10000 rdr. rmt. hos Kungl. Maj. 1.....

Utgiftsforslaget för 1968 omfattade totalt cirka 900 rdr.rmt. Dantill kom Fattigkassans 335 rdr.rmt. Men då stämman var väl medveten om konsekvenserna av missväxts situationen förade ett tillägg till det senare beslutet.

Och då missväxt, penningsbrist och bristande arbete fortjänster otvivelaktigt komme att medföra mångdubbelt större utgifter för fattigvården än har upptagna föreslås för oförutsedda behov till fattigvärddispositionens disposition bora anordnas 500 rdr.rmt. Med våra mätt mätt kan Fattigkassans anvisade medel (335 + 500 rdr.rmt) synas vara av blygsam omfattning. Men om man betänker att 25-30 öre räckte till försörjning av ett hjon per dag blir perspektivet ett annat. Det skulle också komma att visa sig att Fattigkassan skulle förbruka betydligt mera medel de närmaste åren.

Det skulle komma att bli än värre än vad stämman hittills hade förutsett. Nätterna mot den 24, 25 och 26 september slog den fruktade frosten till. "Halshuggarmärtorna" var ett faktum. De spilleror som ännu fanns efter missväxten slogs ut.

I Kronolansmannens tredje årsräkning för året (16 oktober) kan vi läsa:
..... Till följd av den starka kolden nätterna mot 24, 25 och 26 september skadades i mer eller mindre mån största delen av den då oskördade sadesgrödan. I skogshyvar och på frostflanta stället blev gröдан som i allmänhet vant grön och icke hunnit till mognad nästan alldeles försörd.....

ETT NYTT SVERIGE VÄXER FRAM

Vill man beskriva nödåren 1867-1868 i Norrland, och Liden, är det nödvändigt att först beskriva Sverige vid den här tiden. Ett Sverige som i flera avseenden förändrades. Förändringar som var för sig och sammantaget bidrog till att fördjupa katastrofen.

Det gamla, trygga bondesamhället nöttesades i kanterna av den framväxande industrien. Detta även om jorden ännu sysselsatte de flesta männskor. Men industrien erbjöd något nytt. En frihet som drängar och dagkarlar -det handlade än så länge i huvudsak om män- med flera hittills saknat. Därtill gav den reda pengar i utbyte. Lön. Även om den var låg handlade det om mångdubbelt mer än vad de hittills tjänat. Undan för undan vände sig allmogen vid att köpa vissa dagligvaror som man tidigare med svett och möda bårgat ur magra tegar.

Ett nytt Sverige växte fram! Ett Sverige där frammande kapital i stor utsträckning bidrog till att förädla och exportera fåvor som hittills i stort sett saknats värde. På våra breddgrader handlade det vid den här tiden fram för allt om sågverksindustrin. Men den var ingalunda ensam om att förändra. Där fanns andra faktorer som också spelade in. Nödåren kräver litet bakgrund, liet ram om man så vill, för att batte kunna förstås.

Den tekniska utvecklingen

Nya maskiner och hjälpmekanik utvecklades. Det var positivt i så måttet att produktionen ökade och många smutsiga, tunga jobb försvarades. Men det fanns också en baksida. En enda maskin ersatte kanske 20-30 männskor eller fler. Resultatet blev -på lite sikt- arbetslöshet. Ån så lange bara på attraktiva industriorter. Den tekniska utvecklingen slog hårt mot Sveriges stora basindustrier.

Bergshantering som varit något av ett Svenskt flaggskepp förändrades helt när stenkolen kom. De svenska hyttornas närrhet till milsvida skogar, och därmed traktol, blev mer eller mindre betydelselös. Grava efter gruva tystnade. Föll i ödesmål dvs. lades ner.

Linodling och linberedning med attföljande vävnad hade månghundraåriga traditioner i vart land. Nu började utländska tyger -framst bomull- ta över. En ny storindustri utvecklades där maskinerna efterhand tog över hanteringen.

Ångmaskinens entré förändrade i ett slag sågverksindustrins förutsättningar. Sågverk -mång-dubbell större än de gamla vattensägarna- kunde nu förläggas vid kusten. Nära lastage och utskräppningshamnar. Oberoende av naturens nyckel. Behovet av arbetskraft koncentrerades till begränsade områden ex. Sundsvallsdistriket vilket inte alltid var så lyckat.

Åkerjorden som hittills brukats efter alderdomliga metoder bördjade så snabbt moderniseras. Avdkningar, kreatursbesättningar avpassade till gården vinterföda, bättre redskap är några exempel på utvecklingen inom detta område.

Ovanstående kan tjäna som exempel. Det fanns naturligtvis många andra områden som också utvecklades i snabb takt. Syftet med exemplen är att visa hur den tekniska utvecklingen -som valingen önskar ojord- vid den här tiden också bidrog till den stora arbetslöshet som följde i krisens spår. Förr hade jordbrukskulturen kunnat ta till sig merparten arbetslösna. I brytningstiden gärna mätt nytt fungerade det inte längre så.

Befolkningsstillväxten

Vid 1800-talets början fanns cirka 2,3 miljoner invånare i Sverige. Vid seklets slut utgjorde de 5,1 miljoner! Mer än en fördubbling på 100 år!

Aven om den nya industrin successivt expanderade och växte i omfang stod inte behovet av arbetskraft i proportion till detta. Den tekniska utvecklingen formade ständigt nya maskiner och hjälpmekanik som tillgodosät en betydande del av det direkta arbetskraftsbehovet. Stora befolkningsökningar hade skett tidigare. Som exempel kan nämnas 1750 - 1840 då ökningstalet var 1,3 miljoner. Av dessa kunde jordbruken ta upp inte mindre än 1,1 miljoner. Det fanns i och för sig flera förklaringar till detta:

1. Skiforesreformen. Bondernas många, småtегgar sammansfördes till större enheter. Bonden kunde nu, bättre än förr, planera och bruka sin jord. Utan att blystamman lade sig i allt. Men reformen hade också sina nackdelar som vi vet. Den urgamlila bygemenskapen urholkades eller försvann helt. Det gamla Sveriges själ om man så vill.
2. En månged restriktioner upphävdes av Staten. Pälägor som förbjöd bonden att anlägga torp eller lagenheter på sina egna utmarker, att avsondra jord från sin gård samt regler om hur många tjänare han fick ha. Pälägor som dels var framsprugna ur Statens omsorg om skogarna och dels -och kanske fram för allt- dess stråvan att behålla bonderna vid sin skatteförpliktning.

3. Resultatet blev en livlig kolonisering. I Emigrationsutredningen skrev man (Gus. Sundberg)
- "Bygd heds, hemman skiftades och styckades, lagenheter avsöndrades eller upplats, torp anlades, backstugor byggdes och statarbostäder uppfördes vid herrgårdar..."

Det var denna kolonisering som gjorde det möjligt för jordbrukskulturen att ta upp den stora mängden av den tidigare stora befolkningssökningen. Det bor påpekas att de jordgående som upplat del av sin mark samtidigt såg till att sakerställa sitt behov av arbetskraft. Ett mönster som går igen när Skogsbolagen började köpa upp skogsbyggnaderna.

Nya befolkningsgrupper skapas

Reformerna ovan gav inte fler bönder än högst marginellt. Möjligheterna att anlägga nya och bärkraftiga jordbruk var ytterst begränsade. Den basta, och mest, jorden var ju redan upptagen. Koloniseringen innebar i stället att delvis nya befolkningsgrupper växte fram. Egenomslösna som nu förverkligat drömmen om något eget "Torpare, Backstugusittare och tjänstehjon" av olika slag. Befolkningsökningen gav till följd en hel eller halvproletariering. 1780 utgjorde bondeklassen nära 70 procent av den jordbruksidkande befolkningen för att ett hundra år senare utgöra 50 procent.

De nya fattiga klasserna växte snabbt. Fram för allt i de fyra nordligaste länene. Under åren 1800 till 1870 ökade torparna från 11.000 till 40.000, backstugusittarna från 7.000 till 43.000 och tjänstehjonen mer blygsamt från 17.000 till 20.000. Siffrorna avser hela riket.

Torparna utgjorde en stabil och bofast grupp. Brukade sitt lilla torp som gav ett värdefullt tillskott till försörjningen. Var beroende av extrafortänster vilket passade den saljande jordärenden utmärkt. Ofta fanns i köpekontraktet angivet hur många dagarverken torparen skulle utföra hos saljaren.

Tjänstehjonen -vanligen drängar och pigor- stod under Tjänstehjonstädja och Husbondevalde under sin stadslojd. Mer eller mindre utlånnade åt husbondfolket godtycke som, när de så ansåg, hade rätt att tillgripa den husaga som avskaffades under 1800 talet.

Backstugusittarna utgjordes framst av folk från tjänstehjonsklassen ovan. Drängar och pigor som på detta sätt kunde få en något dragligare tillvaro.

Primitiva jordbruksmetoder förändras - långsamt.

Under flera hundra år hade föga av utveckling skett inom jordbruket. Nu sökte man utvägar att öka arealer och avkastning. I slutet av 1700 talet började jordbrukskets betydelse för ett lands välstånd att uppmärksammas. Skiftesreformerna (Storskrifte 1749 resp 1757. Enskifte 1803 samt Skiftesstadgan 1827) hade banat väg för kommande effektivisering. Men annu 1812 kan man läsa i en uppsats (införd i Ny journal uti hushållning) att "Okunnenheten hos svenska lantbrukare kan vidare räknas ibland de mest kända orsaker till mindre rika års-växter."

Under 1800 talets första del infördes belöningar till bönder som inhägnade visst många tunnland, okände sin höfängst med minst 1/4, avlopsdiskade minst 300 fannar, dökade ut myrar och tjärmarr mm. Bonderna började också bli lyförråda för arbetsparande maskiner och redskap. Dels för att arbetskraften blev allt dyrare och svårare att få tag i dels på grund av mänskanskans alltid inneboende önskan att göra det bekvämt för sig.

Omkring mitten av århundradet började tillverkning av tröskmaskiner för såväl häst-, vatten- som handkraft inom landet. Konstgödsel och frohändel kom. Även järmlogar tillverkades nu i Medelpad. Det först vanliga tradesbruket upphörde och ersattes av cirkulationsbruk enligt något passande schema.

Det gamla uttrycket att "en talrik och väl hållen ladugård är jordbrukskulturens ratta guldgruva" kom åter till heds men nu också med ett viktigt tilläge. Namliggen medlet för att åstadkomma detta "... tillräcklig och tjänlig sommar- och vinterföda i rätt förhållande till varandra" (1812). Men traditionens makt var svår att bryta. Ånnu fyrto år senare konstaterades att föderflingagarnas var mindre än behovet och att många kreatur svalt.

Vi har tidigare (Den tekniska utvecklingen) nämnt linet som utgjorde en viktig binkomst för många jordbrukare. Ånnu i mitten av 1800 talet tillverkades i landet cirka 600.000 alnar av grovre och finare linnevalnader. I slutet av århundradet var suffran 50 - 100 alnar läft.

Även om det gick långsamt utvecklades och moderniseras jordbruksmedlet under 1800 talet. Allt fler arbetskraftsbesparande maskiner och hjälpmedel tillkom. Undan för undan krävdes farre mänskor trots en ökande produktion.

Dåliga kommunikationer - långa avstånd.

Sverige är ett avlängt land med befolkningstygdpunkten koncentrerad till de sydligaste 40 procenten av landarealet. Så har det alltid varit. Även om Hälplingelagen (1330 - som gällde för allt land norr därom) talade om såval allmänna som enskilda vägar skulle det komma att dröja långt innan man kan fått några egentliga kommunikationsmöjligheter i nord-sydlig riktning. Det var först med järnvägen som man kunde tala om effektiv kommunikation och då först långt efter nödaren 1867-1868. Visserligen fanns sjöfarten men den var ju under nästan halva året lamslagen på grund av is och vinter.

Aven om nödar på grund av missväxt ofta förekom drabbades sällan hela landet. Boven i dramat var fram för allt frost och kalidenna. Fenomen som hörde Norrland till. Ofta fanns, även under nödar svagår, mer än nog av spannmål inom landet för att förhindra direkt nod. Detta gällde såväl mald som omald spannmål. Åren runt 1867 exporterades således spannmål samtidigt som fram för allt delar av Norrland svalt. Bristande kommunikationsmöjligheter var den kanske viktigaste anledningen till katastrofens omfattning!

Dåliga vägar och hästforor föreslog inte närr det gällde att undsätta en hel landsända. Varsel-tiden var också kort även om kommande svårigheter kanske bort kunde anas redan på försommaren 1867. Hästforor var heller knappast att tanka på med mindre att vinterföre rådde. Nå men sjöfarten då? Bottenviken och Bottneshav kunde vara isbelagda redan i oktober eller november. Dåtidens fartyg hade inga möjligheter att ta sig fram genom islagt hav.

Dåliga kommunikationer - långa avstånd bidrog till att försvärta verkningsarna av den missväxt som utlöste nödåren.

Kriserna var många

Handelskriser återkom med viss regelbundenhet. I mitten av 1850 talet skedde ett uppsving inom nästan alla grenar av dåtidna näringsliv. Ett intensivt utbyggande av produktionsmedel skedde. Ett exempel på detta kan handelsflottan utgöra. Men plötsligt började kapitalet - denna rationella faktor - att söka sig till andra marknader där utbytet var bättre. Dar stod man så med en alltför stor produktionsapparat, handelsflotta. Följden blev arbetslöshet för sjömannen, repslagare, segeldistibnäker, blockmakerier, järnmanufakturer m fl. År som 1818, 1836, 1847, 1857, 1863 och 1869 kan utgöra exempel på när handelskriser av skilda slag inträffade under tidigare 1800 ta.

Industrikriser är andra exempel. Vid mitten av 1800 talet hade Sverige tre viktiga industri-grenar. Järnindustrin, textilindustrin och sägverksindustrin. Alla tre hade det gemensamt att de var i behov av kapital. Kapital som inte fanns tillgängligt i landet eller inte stod till förfogande. Producenterna hade ofta lagt ner hela sitt kapital i anläggningarna och ivingades ofta lånna, mot hög ränta och ibland också provisjon därtill, av exportören som i sin tur lånat av någon vanlig synsk eller engelsk-kopman till kanske 10 procents ränta. Producenten använde de lännade pengarna till att betala råvaror och löner. I slutändan försvärades livsviktigt export. Marginalerna blev för dåliga.

Ånnu långt in på 1800 talet skedde det inriktes varubrytet utan några mellanhandar. Vara byttes mot vara. Även om forskjutser och handelsresor förekom var de lokala marknaderna ofta viktigtast när det gällde bytesaffärer. Vid marknaden reglerades alla handla affärer. Utöver köpetavtal direktforsäljning till stadsbor men det kunde också gälla omsättning av växlar eller köpeavtal av olika slag.

Vid nödar ivingades bonden ibland driva in en del av sina kreatur till marknaden. Han måste salja för att få in de penningar han ändå behövde för att betala skatter, arrenden och andra skulder. Problemet var att också övriga bonder kanske befann sig i samma situation! Priserna rasade. En ko gick bort för mindre än tredjedelen av vad den var värde! En tunna korn däremot kostade tre till fyra gånger mer än den var värde. För bonderna handlade det om kris. Kris där vinarna utgjordes av de som hade pengar. Som kunde köpa för bråkdelar av ett värde och salja till skyhöga ockspriser. Marknadskrafterna är ingen 1900 tals uppförning om nu någon trodde det.

Fattigvården okände lavinartat som en följd av de olika kriserna. 1869 utgjorde antalet under-stodtagare cirka 217 000. Av dessa fanns cirka 180 000 på landsbygden och en stor del i Norrland. Ett Norrland som vid den här tiden hade 372 000 invånare. Tigarskaror drog längs landsvägarna och levde på de allmosor som redan fattiga människor gav.

Allmogens motståndskraft var dålig

Människoflertalet levde allmänt efter principen "ur hand i mun". Några reserver, för dåliga tider, fanns inte tillgå. Egentligen borde det hetta samre tider. Nödår, kriser och arbetslöshet slog därför hart.

Allt kretsade kring spannmålen. Den gav den direkta fodan. Var skillnaden mellan matt och hunging. Överskottet utgjorde det huvudsakliga betalningsmedlet. Ett överskott som skördades på hosten median de olika behoven sträckte sig över hela året. Att köpa och salja på "bok" blev därför vanligt. Smarta affärsman hade också ett genintresse av detta. Bonden, kunden, knöts upp. Satt fast. Affärsmannen hade sin säkerhet i kommande skörd. Så var överenskommellet. Om skördens slog fel fanns ju kreatur, gård, jord och skog som säkerhet! Att många affärsmän tyckte om "bokhandeln" kan man förmoda. Dock hör sagas att det inte bara var affärsmännen som visste att sko sig. En och annan storbonde visste också att bistå en småbonde eller torpare i tillfälligt penningnöd. Kunde inte full betalning erläggas på överenskommellets förfallodag kunde ett litet hemman eller torp byta ägare för en spottsyver.

Flyttningstägden för pigor och drängar var den 24 oktober. Åtengen en koppling till spannmålskoden. Efter "sköldamna" var husbonden, förhoppningsvis, stadd vid kassa.

Binäringar var viktiga

Binäringar var ett måste. Attminstone för snabbonderna. De utgjorde ett sätt att få in de kontanter som ändå behövdes i denna självhushållningens tid. Fram för allt galldé detta skogens bönder där äkerjordarna ofta var ringa i förhållande till den totala arealen.

Lindöding/linnevärnad, tjärbränning, kolning, legekörlöningar med hast, flötning, hemslöjd, jakt och fiske efter lax och sirk kan utgora exempel på binäringar i Liden.

Att jakten till och från haft stor betydelse är lätt att inse. Sannolikt gick det mest av fångsten till försäljning i närliggande stad eller, om det passade med förkutsar, till Stockholm där priserna var bättre. Ur tillgänglig statistik kan man se vad som, ett visst år, levererats via Norrtull i Stockholm enbart från Sundsvall. Vad sags om 3 053 tjädrar, 3 038 orrar, 15 894 järpar och 25 harar? Under ett enda år!

Lax- och sifisket har varit omfattande. Det vet vi från många olika källor. Det nämns också redan på 1200 talen då Medelpads förste lagman "Färdång"-sägs ha ägt fiske i Liden. Aven om Vild-Husserns bravader uppe i Ragunda (1796) under flera decennier nästan upplanade lax- och sifisket i älven så återkom det. Det var bönderna som drog hot. Deras agor granskade mot älven och gav därefter fiskeriet. Från 1870 talet vet vi att fisket svårade för cirka 25 procent av det årsvarde (från olika inkonstslag) som åssattes i Liden. Lantmätaren Daniel Aslund (konstnären Helmer Osslunds far) ger oss följande årsvärdet av:

jordbruket och ladaugården	7217 kronor
skogseffekter	10000
flottningsarbete	4000
laxfiske	4800
sifiske	2000
laxfiskeverkning	400

Beträffande laxen framhåller han att "Indalsälvens lax är större och fetare än den som fångas i Ljungan, vadav den även i markgångstaxan betingar ett högre pris." Markgångstaxan kan sägas ha varit en priskurant där naturprodukter av olika slag årligen åssattes ett visst pris. Saknade en skatsskyldig kontanta medel kunde han leverera in naturaproducter till samma värde.

Lönerna var låga

I drängars och pigors lön ingick kost, log och ofta något klädessplagg/fyg per år. Den kontanta ersättningen var därför låg. Men som vi framhållit tidigare pågick en viss industrialisering och där "obunden" arbetskraft avlönades med si och så många öten per timma, dag etc. Även om dessa kontanta lönar varierade från en ort till en annan, från en industri till en annan kan det ändå ha sitt intresse att veta hur långe de måste arbeta för att kunna skaffa en viss vara. Se uppgifterna som ett ungefärligt (1800 talets mitt)

För att kunna köpa en tunna råg krävdes cirka	20 dagarverken
ett tjög ägg	1
ett kilo fläsk	1
en aln läuft	0,6
en famn tallved	8,3
ett par byxor	15,8
ett par strumpor	1,8
ett par skor	5,0

Vid mycket svåra missväxtar krävdes 40-45 dagarverken för en tunna korn. En tunna som vägde cirka 80 kilo efter formålning.

Brottligheten ökade.

Att brottsligheten ökar under nödar är inte särskilt märkligt. Särskilt då snatteri, stöld, inbrott och häleri. Många vanliga "Svensson" skulle nog falla för frestelsen att orättmäktigt stilla sin hunger om man saknade medel att handla för. Idag bryr vi oss inte nämnart om snatteri och stöld. Det anses knappat kriminellt. Men i mitten på 1800 talet ansågs snatteri, stöld, inbrott och häleri vara allvarliga brott som gav stränga straff. Ur påföljdsbestämmelserna kan vi läsa att:

Hvar, som stjal gods eller penningar ofwer femton Riksdaaler domes, för stöld, till straffarbetे i högst 6 månader..... Går wärdet ej ofwer femton Riksdaaler..... då kallas den snatteri; och ware straffet derå böter, högst ethundra Riksdaaler, eller fängelse i högst sex månader.

Vid upprepad stöld ökades straffatsen så att vid ex. fjärde resan stöld domdes man till straffarbete från sex till och med tio år eller livstid.

I tillgänglig statistik kan man se att tillgreppsbrottet ökade i samband med och efter nödåren. Detta gällde fram för alla kommuner där jordenuk var den dominerande näringsgrenen. Där emot inte i ex. Sköns tingslag (intill Sundsvall) som vid den här tidpunkten börjat industrialiseras.

Några siffror får beläyts tillgreppsbrottet strax före, under och efter nödåren i Västernorrlands län.

Tillgreppsbrott	Stad	Land
1861	23	18
1865	25	25
1869	39	57
1875	46	40

Anmärkning. Det handlar givetvis om brott som dömts i domstol.

Emigrationen.

I den första stora invandringsvågen till Amerika (1847 till 1856) ingick få svenska. Det var framst ifråndade (missväxt 1845-1846) och tyskar (den misslyckade revolutionen 1848) som provade lyckan i det stora landet.

I nästa våg däremot (1865-1873) kom svenska på allvar. Skalen till emigration var många. Den stora folkökningen var den största anledningen. Inga krig-sedan 1809-, smittkoppsacceningen, förbattrad kosthållning, potatisen samt förbattrad hygien är några viktiga skäl till folkökningen. En mindskad dodlighet och längre medellivslängd gjorde att utrymmet att skaffa egen jord i Sverige minskade. Industrialismens framtäckt och olika jordbruksreformer bidrog också till emigrationen liksom den tekniska utvecklingen på fartygssidan som undan för undan gjorde det möjligt att frakta alla dessa tiotals miljoner europeer som valt "Amerika".

Ett annat viktigt skäl, förutom förhållandena i hemlandet, var undelatet av den gränsjord som skedde i det nya landet. Just i samband med den andra emigrationsvågen tillkom den så kallade Homestead-lagen i Amerika. Den innebar att varje amerikansk medborgare eller

immigrant som ville bli medborgare erhöll 160 acres jord gratis. Gratis! Detta motsvarar med värva mått cirka 65 hektar -eller 130 tunnland! Ett krav var dock att jorden bebotts och brukats i minst fem år.

Broschyror och reklamblad nådde också Liden. Vandrade runt mellan lägra, grå torparstugor och drängkammare. Efterhand tummade och sättna. Det mätte ha tett sig överkligt. Att gratis bli ägare till 130 tunnland jord! Enbart för att behö och odla marken! Att ett hårt och tungt arbete krävdes var inget som skrämdde här där varje dag var hård, tung och grå. Men det fanns ett stort men som gjorde att det i de flesta fall stannade vid drömmar. Bristen på pengar.

Fleralet fick fortsätta och drömma. Resa i fantasin med hjälp av broschyrer och reklamblad.

Enbart under 1860 talet emigrerade nästan 90 000 svenskar till "Amerika"! Under århundradets följande decennier följde ytterligare 840 000 efter!

Vad gjorde samhället för att häva, eller lindra, nödärskrister?

Frågan aktualiseras vid 1723 års Riksdag. Det skulle dock komma att dröja till 1750 talet som rymde flera svåra missväxtår, innan något praktiskt resultat skönhjedes. Sockennagasin uppfördes för att lagra spannmål. Delagarna kunde ta ut sin spannmål från magasinet när årets skörd bärgetas och samtidigt en ny andel lagrades upp. På så sätt fanns alltid en buffert att ta till vid nödår.

De obesuttna omfattades inte av dessa magasin som upphörde i mitten av 1800 talet. Som mest fanns 990 sockennagasin fördelade på 890 socknar. Som mest förvarades i dessa magasin 164 000 tunnor korn och någ vilket kan synas vara en blygsam buffert!

Statens undsättningar hade i princip tre syften. För det första att lindra direkt hungersnöd, för det andra att ge utsäde till jordbrukskarta och för det tredje att förhindra ocker på de noddlande. Fram till 1824 handlade Kronans hjälp helt om spannmål och med landets Landshövding som någon sorts klockarfar som skulle allt bestyrka.

1824 anslag Riksdagen en miljon rikskrifter till en undsättningsfond ur vilken län fick lämnas till län som drabbats av missväxt. Landshövdingen kunde valja att köpa säd eller länna kontant län till enskild eller socken som då själv fick ombesörja inköp. Det var inte de mest behövande som alltid fick dessa län. Det krävdes nämligen säkerhet för lännet. Och vem ville val gå i borgen för en småbonde eller torpare i dalfoga tider?

Särskilt norrfäningarna klagade att allmogen ruinrades genom statens nödlån. Det blev iatt mellan de exekutiva auktionerna efter missväxtar. Alt kunde gå under klubban när ett län skulle drivas in. Alt gick till kraftiga underpriser. De redan besuttna som hade råd att köpa kunde komma över ett hemman för en spottyster. De rika blev annu rikare! Att efterskanka lännen kom aldrig på fråga. Det drogde inte att bibringa allmogen den uppfattningen att statens pengar inte skulle återbetalas!

Nästa steg blev arbete i stället för understöd. Bakom detta låg klagomålen ovan om svårigheterna att återbeta län men också allt mer hogljudda krav att även egendomslosa skulle komma i ämjunande av hjälp. Egendomslosa som endast hade sin egen arbetskraft -sina egen händer- att tilgå. Allmåltuna nödhalpsarbeten blev den nya formen för undsättning. Ofta betalades lönen ut

i form av säd, mjöl, potatis, sili eller andra förmodenheter.

Redan tidigare, vid 1800 talets början hade socknarna ganska allmänt infört arbetslinjen inom fattigvården. Hjälpen skulle göras rätt för sig. Alt efter förmåga. Vedhuggning, enklare hushållsgörmål, handarbeten och enklare reparationer av redskap och annat kan utgöra exempel på arbetsuppgifter. Detta var de första kommunala beredskapsarbetena. 1840 talets missväxtar hade det goda med sig att många skolhus kunde uppföras som eljest knappast hade kommit till stånd. Trots den obligatoriska skolans införande 1842. Bönderna rusade inte precis iväg och fullgjorde beslut som fattats långt från socknen.

Insikten att statliga och kommunala allmänna arbeten gav förtjänst åt de arbetslösa - och åt såval stat som socken/kommun - vann terräng i alla lager. Arbete i stället för understöd!

Arbetsplanen utfördes i regel av Kronans ombud. Arbetet finansierades av staten. Det direkta utiförandet sköttes av socknen själv under kontroll av staten. Det handlade dels om län och dels om privat. Fick också denne bidra med någon liten penningssumma.

Under 1860 talets nödar skedde en klar differentiering mellan de gamla undsättningsformerna gavor/län contra statsunderstödda nödhalpsarbeten. Skalat var i och för sig enkelt. Statsmakten kunde tydligt iakta hur arbetslösheten började övergå från agrar till industriell. Även om missväxt utlöste det helå.

Ett nytt Sverige höll på att växa fram!

Statsmakten betonade också att statsanslag till nödhalpsarbeten uteslutande borde gå till kommunikationsförbättringar "enar fördelen därav i större eller mindre mån tillfalla en hel landsort". Till skillnad från dikringsarbeten, dammar och annat som ofta gynnade bara ett fåtal.

Detta debatterade också om att hjälpa allmogen vid missväxt och arbetslösitet var ingalunda helt given. Striden stod hårt 1868. För och emot. Moständarna hävdade att mannskorna komme att vanja sig för med att sörja för sitt upphälle om staten i tid och otid hjälpte dem. De drog sig heller inte för att missänkliggöra hela den norrländska befolkningen Frostlandiga marker, stora avstånd, dåliga kommunikationer, allmän fattigdom etc. görde delar av Norrland nästan permanent nödilande. Norrläningarnas lattsinne och undersöds-tagaranda förde ofta fram som argument i den hårdta debatten för att motivera avslag till att staten skulle gå in och hjälpa vid missväxt och arbetslöshet. Det var sannolikt inte de samst ställda i den beslutande församlingen som förde fram dessa skäl.

Sviterna av nödåret 1867 låg kvar och 1869 fick Riksdagen i olika omgångar meddela anslag till nödhalpsarbeten. Totalt utgick i direktia anslag 200 000 riksdaler för nödhalpsarbeten och därutöver 340 000 i undsättning enligt gammal direktiv som gick till kommunala eller mindre nödhalpsarbeten. Statens engagemang i olika jämvagarsarbeten var också stort vid den här tiden.

Fattigvården

Fattiga har alltid funnits. Människor som av olika skäl hamnat i svårigheter. Självförvället eller på grund av omständigheter man inte själva rått över.

Det kallas angeläget att redan i detta första avsnitt "Ett nytt Sverige växer fram" kortfattat ange några stolpar också ur fattigvårdenas historia. Nöddens 1867 - 1868 kämtecknades ju av en enorm fattigdom. Fram för allt i Norrland.

Forsörjning av fattiga -och gamla- var ursprungligen en slaktens, främst barnens angelägenhet. Många barn var ett sätt för arbetstygndra föräldrar att dels ha tillgång till egen arbetskraft och dels trygghet på älderns höst. Redan de gamla ländskapsläggarna på 1200 och 1300 talet innehöll föreskrifter om barns skyldighet att sörja för sina föräldrar. Att detta sedan kunde ske under nog så brutala former är en annan historia.

Kristendomen fördde med sig en humanare syn. Att ge almosor till fattiga var en kärlekspunkt. De som inte kunde gå omkring och tiggga blev omhändertagna i hospital och helgeandshus (medeltida värданstalter för fattiga och sjuka med klosterbröder och -systrar som värدار) som drevs av kyrka och kloster. Kosmaderna tackles dels genom sädsettionsdet till kyrkan och dels givor och avaskinring av olika slag. Kyrkan var rik.

Med reformationen berövades i ett slag kyrkans möjligheter att hjälpa fattiga. Men uppfattningen att fattigvård var en religiös angelägenhet levde kvar. Men enskild valgorenhet dominerade nu.

Efter hand blev det vanligt att prästerskapet ställde ut sarskilda "tuggapass" åt fattiga som inte hade någon anställning. De fattiga fick tillstånd att få omkring och tugga men slapp nu-genom sitt pass- risken att bli tagna och sätta i arbeten av olika slag. En risk som alltid kunde drabba dem som saknade "laga förvar" dvs. inte var stadd i tjänst.

En Kunglig förordning från 1700 talet slog fast socknarnas skyldighet att dra försorg om sina fattiga liksom att kostnaderna skulle fördelas på de skatskyldiga i forhallande till andra utskylder. De skatskyldiga kunde bidra antingen genom direkt bidrag till socknens Fattigkassa eller via spannmål mm. När det gällde omfattningen av förmödenhet, i stället för pengar, användes markesgångstaxan som underlag.

Läng in på 1800 talet förblev det legaliseraade tiggeriet en vanlig form av fattigvård. Formellt avskaffades det 1847 då vi fick vår första lagstiftning om fattigvård. Varje socken utgjorde nu en fattigvårdssamhälle med sockenkunstmannen som beslutande organ. Det var ingen särskilt human lagstiftning, och än mindre dess tillämpning, som i mång och mycket återföll på vad som tillämpats tidigare. De gamla hjonen fick finna sig i den "vardform" som ställdes sig billigast för socknen. Här några exempel på olika alternativ

a. "Att gå på roten". Det innebar att hjonen tillbringade viss många dagar i olika, bärgrader hem inom en viss del (rote=vanlig hanby/-ar) av socknen. Efter förmåga skulle de utföra enklare arbetsuppgifter.

b. Andra samlades upp på någon sarskild gård, sk. "fattigvård" (ej att förväxla med de fasta anläggningar som så småningom växte fram - i Liden 1870) där en krävande husbonde kunde ta vara på den sista arbetstiderna.

- c. En del auktionerades bort. Till den bonde som begärde minst ersättning för att ta hand om den fattige. De gamla, och orkeslösa var naturligtvis inte attraktiva i detta sammanhang. Det skulle helst vara fullgod arbetskraft eller barn. Det försattes att den utauktionerade skulle bestas "en kristlig vård och uppföstran", men det kunde husbondfolket nog ta lätt på. Socknen hade blivit kvitt ett problem och var nöjd med det. I de allra flesta fall handlade det om att komma över billig arbetskraft. Särskilt barnen kunde, om det ville sig illa, få ett helvete.
- d. Bidrag till anhörig. Ett vanligt förekommande sätt där någon anhörig mot viss ersättning åtög sig att ta hand om den fattige. Ersättningen kunde utgå kontant, i form av förmödener eller som en kombination av båda.

- e. Fattighus. Den som inte på något vis kunde klara sig själv, eller via anhörig (d. ovan) togs in på de fattighus som byggdes i mitten av århundradet. I Liden 1870 (del i det skolhus som uppfördes 1850)

En bådd och mat. Arbeta efter förmåga vilket nog i klartext kan ersättas med - arbeta. Det var vad socknarna/kommunerna erbjöd sina fattiga. De var också endast skyldig att hjälpa dem som hade det svårast, allra sämst ställt.

De fattiga hade inget som helst rättskydd. Husbondens ord var lag. De fattiga helt utlämnade, Husaga, den gamla rätten för husborde att tilldela tjanstefolk straff- tilllampades efter behag. Formellt avskaffades den inte förrän 1918 även om vissa inskränkningar skedde under 1800 talets slut.

Först 1918 reformerades fattigvården till att bli Allmän. Nu sades det klart ut att "Alla som inte förmå att försöja sig genom arbete, antingen de är allt för unga eller gamla eller också sjuka , eller om de i övrigt sakna tillräckliga krops- eller själskrafter, ha rätt till understöd av fattigvårdssyrelsen, under förutsättning att de inte äga medel till sitt upphälle och inte heller kunna få hjälp från annat håll. Skulle fattigvårdssyrelsen inte lämna dem det understöd som de behöver, kunnas de klaga hos Lansstyrelsen."

Men låt oss för ett ögonblick återvända till 1800 talets mitt. Den tid som är föremål för denna skrifts uppmärksamhet. Nöddaren 1867- 868.
Den tröghet som utmärkte exempelvis fattigvårdens utveckling måste ses i sitt sammanhang. Sin tid. Att inte kunna försöja sig var näst intill skämligt. Liksom att ligga andra till last.

När till och med Kyrkan accepterade fattigdomen som något givet, kyrkan som vid den här tiden var en tung och mäktig institution i samhället, och i "Beträckleiser för nattvardsungdom 1861" uttryckte Sin syn på följande sätt:

"Somliga måste vara fattiga och somliga rika. Det kan inte vara annorlunda. Ville man utjämna deana olititet, så var det orättvist, eftersom många tusen skulle bli beroende det som de ned svett och modt förvarat, och deras ägodelar kastas i händerna på odugliga, lata och latissimma människor, som icke förtjnade den gävan. Så skulle jorden inom kort bli en ödemark och människorna alla samliga olyckliga, unfattiga och eländiga än någonsin. Besinna detta, du fattiga, och var nöjd! År du nöjd så är du rik!"

Sammanfattning

Syftet med föreliggande avsnitt är, som framhållits tidigare, att ge bakgrund och ram till de nodar som drabbade fram för allt Norrland under senare delen av 1860 talet. Samtidigt ger detta också en förklaring till varför verkningsarna blev så svåra.

Naturligtvis finns ytterligare förklaringar men mitt urval ger ända en nägorlunda rätvisande bild av händelseförloppet nodar - ett nytt Sverige växer fram. Orsaker och verkan.

Det nya Sverige som växte fram kännetecknades fram för allt av en gryende industrialisering och teknisk utveckling. Gamla invanda sedvanior dog inte längre. Jorden som sedan urminnes tider varit det naturliga vilket allt rört sig fick konkurrans. I Liden -liksom många andra socknar - var det sälgvärksindustrin som stod för detta.

Råvarubehovet ökade dramatiskt när ångmaskinen gjorde entré på 1850 talet. Den direkta förbindlingen lammade inlandet och flyttades till kusten. Nara lastage- och utskräppningshamnar. De gamla vattensägarna längs Indalslivs mänga biflöden tyvärrade. En efter en. England, Tyskland, Frankrike m.fl. länder ropade efter i ständigt mera travaror. Bolagens behov av arbetskraft var stort men säsongsbetonat. Korare/hästar, huggare, flottare i stort antal för att få fram råvaran till kusten och sågverkspersonal olika kategorier för fording och utlastning av de färdiga produkterna.

Bonderna fick allt svårare att få tag i nödig arbetskraft för värbruk, hönbgörning, potatisupptagning och skörd ("Väråmå, SLåtåmå, Päråmå och Sköljämå"). Att arbeta åt BOLAGET lockade. Kontant lön i handen och könslan av att man var något förmöner än bara drång. Att drömmarna om rikedom -och kanske en blytt till Amerika t- ofta krossades i något barnkläger nere vid kusten är en annan historia.

Ännu långt in i 1800 talet var jordbruksmetoderna mycket primitiva vilket innebar att avkastningen ökade endast långsamt. Det gjorde däremot inte befolkningssökningen. Befolkningen mer än fordrublades under detta århundrade. Tridigare befolkningssökningen hade i huvudsak tagits upp av jordbruken dvs. syssetsatsat där. Detta var inte möjligt under 1800 talet då vårt land sakta förde sig från ett agrarr- till ett industrialsamhälle och där det senare under endast en del av året kunde erbjuda syssetsättning för merparten arbetssökande. Och detta under den period där även bondernas behov av arbetskraft var som störst!

Sverige var med andra ord ytterst sårbart. Förutan svårart med missväxt! Bristfälliga kommunikationsmöjligheter bidrog till nod och svält. Sanningen är ju den att spannmål fanns i mellersta och södra delarna av landet. I sådan omfattning att den kunde exporteras. Men någon snabbnätsats för Norrland via hästfordrar längs dåliga kärrvägar lat sig naturligtvis inte göras. Samtidigt pågick också en högjudd och motsägelsefull debatt i vår Riksdag. Skulle Staten hjälpa de nodlidande? Många hände att hjälpa vore skadlig. Att mannliskor skulle vänja sig av med att själva sörja för sitt uppehälle. Det talades ofta om Norrländningarnas latvisme och undersödtagandet. Så smänningom segrade dock sunt formuft och Staten ställde vissa bidrag och lån till förfogande för drabbade.

SAGT OCH BERÄTTAT OM DET GAMLA LIDEN

Hur såg det ut i Liden omkring 1800 talets mitt? Hur såg det ut i byar och gårdar där människor gick i sina dagligen sysslor? Det Liden som ett drygt decennium senare skulle drabbas av nodar till följd av missväxt och frost. Inga orgonettren finns kvar och heller inga foton. Men har och var finns någon skildring om bygd och mannliskor som såser oss ana hur det såg ut och var. Vad kan val vara lampligare än att stiga in i det Liden jag beskriver via några sådana skildringar. Några av dem gäller inte ensbart Liden utan också närliggande socknar men då förhållandenena var emahända kan de hjälpa oss att förtydliga bilden av hur det var innan vi i nästa avsnitt "Ur anteckningar och protokoll" helt ägnar oss åt åren 1864 till 1874 i Liden.

Bonden och jorden. (ca 1840)

En myckenhet med gårdesgårdar, som avgränsas byns hela territorium, avgränsa ångsmarken, åkern, gärdstomten och så vidare. En del av jorden kring byn är sedan gammal tid åker. Halften till tredjedelen av denna gammaläker (eller oddaläker) ligger i träd, vilket till någon mån uppgåges av potatis och litet grästräd. På oddaläkerns återslände häft eller två tredje-delar vajar kornet med nästan uteslutande rått, men här och var kan man se litet råg och möjligent lin.

Det fanns dock andra säsdesbärande åkrar invid byn. Det var nyristorna, oddlade delar av ångsmarken. Av demna lade nämligen bonden årligen under plogen något mindre skifte, vilket han godslade och under två eller tre år begagnade till åker, varefter det fick återga till ångsmark. På nyristorna hade linet sitt rätta tillhåll. I övrigt användes de till sädsesodling. I Medelpad mest havre och blandsäd. Blandsädens utgjordes av korn och arter eller korn och havre.

Åven inne i skogen skördade bonden säd. Det var på svedjefallet där rågen helst säddes och mestas skördens av detta slag togs. På svedjefallet sädde också rovor till en början. Käl och kårlötter oddlades inom staketet i den så kallade kryddgår'n. Humleplantering fanns vid varje gård.

Någon gräsfröslödd förekom ej på de till lägdor igenlagda åkramna. Under första sommaren var det mest prästkragar och sotblomster. Under tredje sommaren blev som regel marken gräs-gången.

Åkrama gödes merendels om hösten på första snön, efter 60 lass på tunnlandet. Allmogen sägs sedan vara benägen att för bittida om våren trada och så, innan tjäljen bortgått, därav åkern lidet.

Skördens sker merendels Bartholomei tid. Skyllning på åkern har upphört. Saden torkas i hässjor. Höbägningen begynnes i medlet av juli och räcker till skördeidén. Orvet, varå en 4 till 5 kvarter lång lie bindes, och läggs på västra armen vilket förhindrar vidlyftigare slag. Endel hava begynt så bygga lador, att fodret efter bro där kan uppköras till övre taket och utan besvär licksom i ett kolhus nedslippas. Till att reda jorden användes plog (lieni och latt av tra), rist (när ny mark/gräslagda skulle köras upp) al (ofta gjord av en trårot) och harv (kvadratisk räpinnehavri med 40 plinnar).

Skara användes ännu dels vid rågskörden på svedjan dels även på åkern.

Gammalt folk ansåg att heanvändning vid sadesskörd var "en ogudaktighet att så hantera Guds gavor". Då skärna användes tog skördekvinnan -det skulle vara kvinnor som verkstälde detta arbete liksom efter gammalt bruk det ankom på en äldre kvinna att så- med vänstra handen väl tillvara den skurna såden och efteråt upplockades varje ax, så att ingenting låg på åkern. Den tillvaratagna såden bands och sattes i sky.

Så småningom kom kornhassjan, Storhassjan. Med dessa följde ibland ofta så kallad långloge eller rundloge. Långlogen utgjordes ursprungligen av en utloge till den gamla trösklogen vid kornladan. Vid sidan av utlogen restes Storhassjan så att kärvarna kunde kastas ned och tröskas på utlogen. Ofta ställdes också en hässja på andra sidan utlogen. Ett tak byggdes över och långlogen var klar. Rundlogen byggdes runt eller åtkantig i två vaningar. Den övre för tröskning och den undre till halm och sådesgolv.

För långlogen användes tröskvagnar. Med häst körde man fram och tillbaka på logen över den utbredda såden. Tröskmaskiner börjar komma. Slagan användes annu vid uttroskning av råghalmen.

Sädesodling dominerade. Att kunna producera mycket och gött korn var bondens stolthet. Det gav brod och ibland också via försäljning en penninginkomst. Angsskötsel liksom intresse för ladugård var klen.

Hästen var bondens favorit bland djuren. Det sades att "Bondens hustru eller häst försöksade honom nastan lika sorg och avsaknad i hushållet, när någon döder dog." Endast det bästa var godt nog åt hästen "Enda hästen måste nödvändigt färdas med hästa hö, det han där skafalla (fratar) eller krubbowraket får köen lov att åta."

De gamla husen

Boningshusen uppföras visserligen med pömp och ståt, men redels i två våningar höga men utan symmetri i planen och noggrannhet i utförandet. De stora ljusa rummen i nedre våningen pryds väl med glacerade kakelugnar och franska tapeter. Men himlen bervaras från att direkter bedöma deras trefind och behaglighet. Det syns båst närlävänder spännetapaterna som svallande segel och det kanns derjämte från väggar och golv, när termometrarna inom fönstret visar summa grad som derutanför. Hvad den ofte vaningen vid kommer, far den i de flesta fall stå oinredd i mansaldrar, sommartiden bebodd af salor och tjänstefolk, vintertidens af snödrivor.

Uthusen är sporadiskt strödda kring hufvudbyggnaden liksom på måfå, utan eftertanke och plan, hyadan, om eld utbryter i ett hus, de andra på gården svårigen kunna raddas. Detta forhallande, som, med några vackra undantag, karakteriseras byggnat på Medelpads landsbygd, borde längesedan ha frankallat en någorlunda tidsenlig förfördning härutman. Ty um det vadliga i detta sätt att hopgjutta gårdarna i större bydalag, far smaken och blicken för det prydliga af denna osed högst gemena örfilar. Allt detta oaktag och der husen är rödfärgade och inbäddade i barr- och löfdungar, taga de sig likval inte illa ut. Det blir ett pikant virrvarr i rött och gront och kommer en att erinra sig den gamla bilden af ett kraftor med dill emellan. Men der husen är askgrå i klunga -buu!"

Konflikt mellan jord- och skogsbruk

(ca 1860)

Priset å dagsverken har på senare tid betydligt steget, till följd av den myckna efterfrågan som arbetaren har sakert att vanta. För närvarande fordrar en karl med kost på stallet 2 riksdaler under vår- och sommarzeit. I riksdaler hōsttiden och under vintertidien. Kvinnan under enahanda forhallanden och under nyuter 1 riksdaler, 50 öre och 37 öre.

Flöttningsarbetarna på älven samt arbetet vid här belägna Boda, Orsjö, Silire, Glimå och Backabäcks finbladiga sälverk kräva stora arbeskrafter och borttaga många dagsverken från jordbruken under den dyrbartaste tiden och verka dymdelest ganska illa för jordbrukets framtid och jordbruken ekonomi.

En annan angelägenhet för lantmannen, och vilken härflyter från samma kalla, är ungdomens obemedlighet att antaga årsjänst. Så länge de höga dagsverkspriserna stå och arbetares är eftersöktia, anser tjänaren det för förmäligare vara sin egen husbonde, churu erfarenheten visar, att mera valsignelse och behållning blir deras vinst, som ärtygen går bonden tillhända.

Ett betydligt kvantum bjälkar och sparrar samt sagtimmer avverkas här årligen. De två förstnämnda sorterna avsätts åt handlande i Sundsvall eller andra i närheten boende sktraporter. Sagtimret däremot har stark efterfrågan inom sockenen vid härvarande sågverk. Om denne näring har socknen visserligen en betydlig årlig inkomst, men så besvärligt det än läter, visar dock erfarenheten att vid årets slut är denna summa och mera till gånget ur allmogen fickor.

Jorden får på många sätt lida vanvård genom denne skogsmäns ty alltför många dagsverken borttagas från hemtens ändamålsenliga vård och från godsarbetslena, var till kommer den omständigheten, när vårväretet ska börja, är hastarna utsilspade och utkörda, vadan de ej förmå ägna jorden de krafter, hon billiggen borde ha påräknat.

Avverkningsrätter såldes för spottstyrrar

(Avverkningskontrakt 1850)

Till Herr Grosshandlaren F. Bunsow i Sundsvall eller dess ratsinnehavare uppåter och försaljer jag mig tillhörig skog i Stenberget, Storbrånnan och Rismyrbrånnan eller den som är belägen östanför och på mitt skogsskifte befintlig inom följande marken, nemliggen från Löjtnantslättbacken och vidare mot Bostjärnaren samt derifrån i rat linea till rågängen emot Jonas Olofssörs äldre skifie, 880 almar vesterut ifrån knäet och punkten i samma linea vid Rismyrsten, urgörande cirka 1100 Tumlands vrid, att, under 50 års tid från idag räknat, frixt och obehindrat få nedhuggas och begagnas samt efter egendriji vilja disponeras, emot villkor att derföre erlägga Ett tusende Riksdaler Bancho, hvarav halften nu är kontant betald och värder härför qvitterad, och den iterst  nde halften eller 500 rd summa mynt b  r till mig utgivnas den 1 a Octoher nästa år 1852, samt skyldighet att ansvara och efter mästernas ordon ersatta all den skada, som genom skogens huggning, försling och flöntning, afvensom genom dammbyggnader och vattendamning kan åstadkommas & mina härom varande eller nära derintill belägna slätsbelägenheter: hvaremed köparen äger fritt och obehindrat begagna all å min skogsmark befintliga vatten och vattendrag med dertill horande stränder till anläggande af damm och andra byggnader för skogseffekternas förling, upplagande och förvarande, och att till sin framtida säkerhet för detta köps bestånd sôka laga inrechning uti mitt harstädes ägande skattherrman. All i skogstracten befintlig lôfskog förbehåller jag mig att begagna samt att njuta laglig förmånsrätt för återstående kopeskilling uti försald skog.

Kring hördet i ett torparhem

(ca. 1870)

Mest satt vi vid bordet. Där hade husbonn sin givna plats, och sedan barn och eventuellt övriga i tur och ordning. Husmor satt ofta vid spisen eller gick emellan - tog fram och plockade bord. Ingen duk fanns på bordet. Det var ett stort parfat (potatis) av tra eller tenn. I vardagslag mest tra, ett urdg eller vnl. Det fanns inga tallrikar. Man tog maten med fingrarna, la den på en brodbit, tuckte den med en annan och åt. Potatisen skalades med fingrarna, eller brots itu och kländes i mun. Skalen las i en hög fram för var och en. Också om man åt polsa fick man lägga på brödet. Man fick gapa ordentligt. Men många gånger hade man särsmun, så man kunde inte gapa stort heller. Aldrig hade vi kniv och gaffel annat än den som mamma skar smöret med. Hon kleste fast smöret i kakor, så att det inte yrde denifrån. Smöret ställdes aldrig fram på bordet annat än vid hotgötter.

Kött och fisk delades alltid av husmor. Det var bara strömmingen som inte delades. När det galldes gröt, så åt var och en med en trasked. Man hade ett gemensamt grötat och en gemensam vätskål. Sedan man ätit slickade man bara av skeden och stoppade in den i bordslada. Och bråttom hade man ofta för att få i sig mest. Man åt hetgröten så man kvämna.

Femårsberättelse (1866-1870) från Liden

(delar ur länsmansrapport)

Det är ett lika beklagligt som oförnekligt faktum att, under de sist förflutne fem åren valmågan ihland församlingens invånare varit i markbart aflagande.

Orsakerna derrifl åro flere men torde likväl i främsta rummet kunna sättas flere efter hvarandra följande missväxtråd, vidare en tilltagande njuuninglystnad, upphörlijgen åggad af lattheneten att tillfredsställa densamma till följe af den öfver all hövan tilltagande landhandeln.

Ehuruval inom kommunen någon försäljning af spirituosa ej är tillåten, kan icke hindras att enskilda hemskaffa ifrån Sundsvall, och consumera åskilligt af den varan. Stora qvinnor-tertter Ohl, Porter och Brännvin införas och aflytras av landshandlarne, samt fortfarats målt af ungdomen.

Andra Schismatiska rörelser än Baptistska har icke yppats. I Liden finns 20 å 25 Baptist-

er.

Klädedräkten är af så blandad bestäck, att derom är svårt att yttra något bestämt. Husfaddräkten och deras soners hvardagskläder är vanligen tillverkade af hemvävda tyger, sammlunda och qvinnorna. Ånnu far man se en del bönder använda vadmalskläder till helgdagsdräkt.

Stora delen, och framför allt så kallade lösa arbetare, flotningskarlar, drängar och deras vederlikar utsyrta sig i kläder af kopia fabrikstillverkade tyger, kordiröjer, finare kläder osv. tillskurna efter nyaste modet. Qvinnornas helgdagskläder består nästan allmänt af fabrikstillverkade ylle-halvylle, bomulls -och andra tyger- och varma Sjalor och Sjaletter.

De allmänna brukliga foddämnena åro bröd af blandsädsmjöl för det mästa och något af Kornmjöl. Kornmjölsgröt, mjölk, potatis, stromming, rotisoppa, salt kött-soppa eller årsoppsa (om söndagarna). Sallan andra soppor. Tillförne färsk och saltad Lax och Sik, nu mer sällan sedan fisket i elven är lägt afstagt och snart måste öfverges.

Jordbruket och boskapsskötseln åro härtädes långt ifrån hvad de borde hvara. Orsakerna hvarför de blifvit effersatta är flera. Redan förr är nämt om följderna af de på hvarandra foljande missväxtåren hvangennom invånarna blifvit utarmade och skuldsatte, privatbank-vasedens hvarigenom capitalet dragit från landsbygden och insatta i bankerna, handeln till fördel.

Skogsavverkningen hvar till nöden rynget allmogen att mer än vanligt härvända sig till följe af misväxter och penningbrist, och antingen att, till följe av att en mängd skogsprodukter nedflottas efter älven, ett stort antal arbetare under sommarrama nästan uteslutande egen sig åt lössning och nedflottning af sådant virke, och jordbruken icke ens för kort och dryg daugpenning kan erhålla nödige arbetare för jordbruks skötsel.

Hela arealen af öppen jord (äker och annan odlad jord) utgör 1.738 tunnland, naturlig ång 3.437 tunnland samt skogsbarande mark 102.401 tunnland
Antal af vinterfödda kreatur af olika slag åro hästar 220, tjurar 20, kor 472, ungnot 118, får 845, geter 242 och svin 64.

Skogshushållningen åsidosattas af förr berörd orsaker på ett för framtiden orovackande sätt. Allmogen har, till följe af felslagna skördar nödgas tillgripa mer än vanligt skogsavverkningen för att förskaffa oundgängligen medel för lissuppehälle och komunala utskylder och hand i hand därmed hafva och följt, de förderliga "Skogsköpen" hvareigenom många hemmansägare upplättat och försalt avverkningsrätten åt travanhändels-Speculanter, i hvilka senare intresset det måste ligga att i genom en forcerad avverkning icke allennast på möjligaste kortaste tid återbringa den afgifna köpesumman jämte ränta, utan att förtjana alltihud derutöver fortjansas kan.

Derfor avverkas och snarliigen från skadana skogsskiften icke allennast mogna träd utan också ungskog ändå infullt små sparrar, pitpropss mm. andå till gårdsägardsstor och gärdsgårdsband.

Sådant kan icke annat vara än högst färdarvärt för skogens bestånd i framtiden!

Emigrationen härförifrån har varit högst nägon, utgörande under de senaste åren, till Amerika utflyttade, 7 man och 2 quinno. Ifrån denna ort skulle visserligen emigrerat, om de dertill egts medel medan utvandringsslustan var som mest brimmande.

Församlingen har fast folkskola der undervisningen meddelas af en examinerad skollärare. Undervisningstiden fördelas på 4 rotar, med 8 veckor årligen på varje rote. Dergemte har församlingen flyttbar sk. "småskola", hvilken undervisning meddelas af icke examinerad lärare.

En anstalt för fiskodling, meddelst konsturklackning, har under året blifvit anlagd vid Sille skogsskola. Odlingen skens af jägmästaren A M Hellström med berömlig nit.

Det årliga utstadiesbehovet utgör råg 30 , korn 362, hafra 24, blandsad 109 och potatis 314 tunnor.

Några nya kommunikationsanstalter vare sig till lands eller sjöss, hafva här icke tillkommit under sista perioden. Farja, där tuft betalar, finns vid Byn och för enskilt bruk farjer vid Flygge, Backen, Jerkvistse samt Västana.

Den gamla kyrkan skulle rivas för att få tegel till nya kyrkan

(1856)

Beväpnade med spett, yxor och annan förstörelseredskap begiv sig de med dagsverksgång vid nya kyrkobygget sysselsatta socknemannen på utsatt dag ned till gamla kyrkan för att utföra förstörelsearbetet. Inredningen med kyrkobänkar, predikstol, och altarrupsats, helgonbilder och andra kyrkans mobiler brytas loss och kastas ut på kyrkbacken. Fönster och portöppningar utriksas för att komma åt teglet. De modigaste begiv sig upp på kyrkvalven för att stöta hål i dessa. Och de lyckas ofvenmåttan väl. Det behöves endast några bräckor i murvalvens öfversida delar, och med ett dån, som höres vida omkring, störta dessa ned i kyrkan. Efter vil utrattat arbete skall man vat också ha lön för möдан. Men då befinner, såsom en sagesman berättat att hela vinsten blevit ett knappt hundratal stenar. Så fast var det gamla murbruket, att det ej gick att lösgöra stenarna från varandra.

Ann. Under åren 1905-1917 utfördes merparten av restaureringsarbetena och Liden återfick så smärningom sin gamla kyrka neré på nipporna.

Några foton kring sekelskifte.

I det föregående har jag återgett något av det som sägs och skrivits om arbete och mänskor. Det kanss rätt att folja upp detta med några foton, företadesvis tykort, som visar hur det såg ut i Liden omkring sekelskifte. Även om det är 30-50 år senare än nöduren så vet vi att det mestad var sig likt och skulle så förblit ända till mitten av 1900 talet.

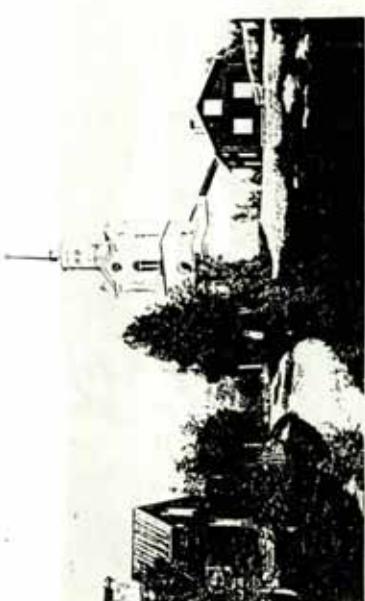
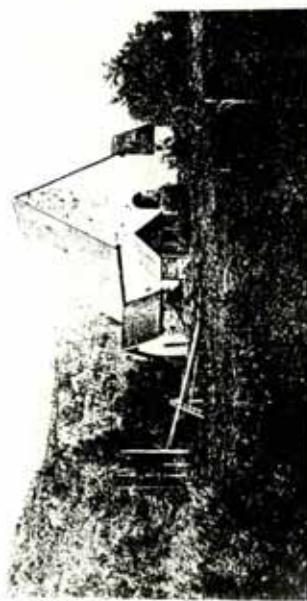
"Landet som Gud både log och vredgades när han skapade" Orden är Pelle Mohlins men jag lämnar dom för att beskriva mitt Liden. Ursikten från Vattabergen är riksbeakt och han bidragit till att göra Liden känd. Sedan urminnes tider har den funnits.

Liden, sedd från Turistbygden

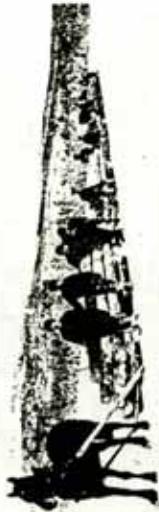
Lidens gamla kyrka började byggas under 1400 talers senare del. Det berättas att redan 1314 fanns ett enkelt trakapelj på samma plats. Mot slutet av 1700 talet borjade kyrkan bli både otillräcklig och fortfarande, eller i vart fall dåligt underhållen. Ur en källa kan man läsa "Hon föreföll så gammalmåndig, att man rent af skämdes för henne ... 1802 beslöttes att den gamla kyrkan skulle rivas och en ny uppföras. Dessbättre fördjades verkställigheten på grund av en långvarig strid om platsen för den nya kyrkan som sedermera uppfördes 1858.

Skogen har utgjort Lidens livsnerv under i vart fall de senaste 150 åren. Under först sagverks- och senare också massuepoken. Men längst dessförinnan fanns sagverk i Lidens. Redan 1663 gick den första flotten med sågade trädvaror från Sillre sig ner mot kusten. Efterhand tillkom nya vattensagar. Ett tiotal fram till och med 1860. En av dessa var Oxsjö såg (1790) med uppdragningsområde ur Nordanstjörn, Skaldammetts- och Normärs fjällhemman. Långa vägar transporterades timmret via flötningsgrännor.

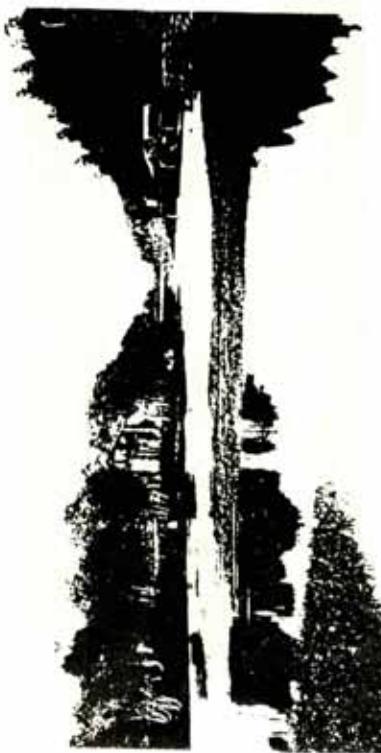

När det berättas eller skrivs om sågverksepoken handlar det uteslutande om sågverkspatronerna. Deras historia. De dagkärlar som, genom sitt arbete gjorde det hela möjligt, namns mer i förbi gående. Annu långt efter 1800 talets mitt var det ytan som gallde vid fallning. Därefter kom stocksågen för två man och i seklets början timmersysselen. Nåsta steg i utvecklingen blev motorsågen omkring 1950. Huggarna hade ett tungt och farligt arbete i ofta meterdjup snö. Timmret släpades (lunnades) fram till lastplats. Där lastades det om på stötting och get (fram och bakkalke) för vidare färd till någon sjö eller å varifrån det sedan flottades. På dessa avlägsnadsplatser skedde tunning (uppmätning). Ett trettio-tal hästar på en liten sjö som Hallsjön, längs Oxsjödals flöte, var ingen ovanting. Med två huggare per häst kunde alltså närmare 100 man ha arbete enbart med Hallsjön som avlägg!

Inom Glimmans flodområde i Holms socken fanns färdiga skogsområden. Redan i början av 1800 talet gick en virkesväg, med hästar, från Österström till Glimman i Liden. Att man körde till Indalsälven i stalliet för Ljungan berodde på att den senare hade flera forsar och fall som slog sunder virke. En regelrätt hästbana för hästar byggdes 1855 till 1857 men den ersattes 1870 med järnväg mellan Österström och det så kallade "Värdshuset" från vilken en 800 meter lång torrana svarade för den sista transporten ner i älven. På fotona ser vi dels en del av "glimmärran" och dels den gamla faktorschöstdaden.

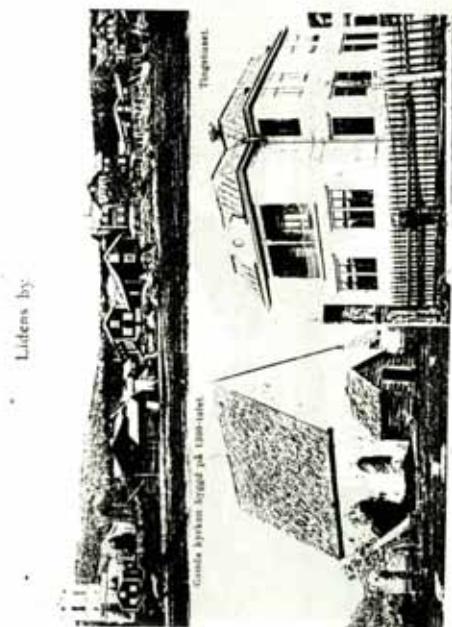
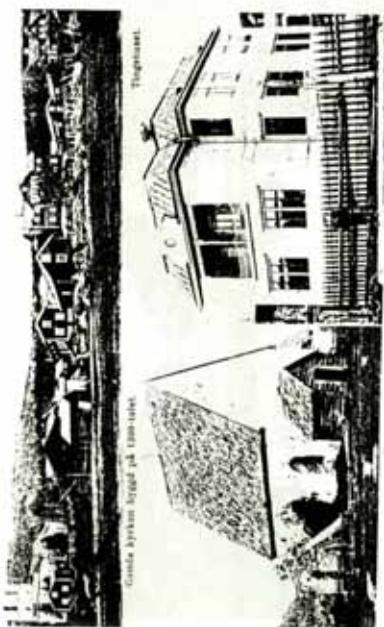
Indalsälven. Timmertränen vid Glimme.

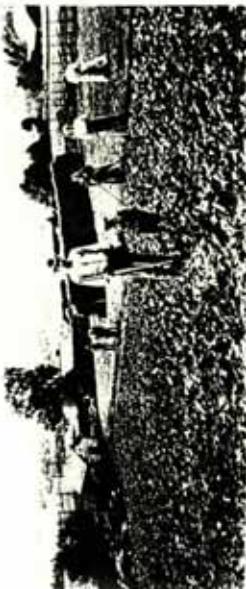
Det första skolhuset stod färdigt 1850. Kommunalstamman beslöt 1869 att västra delen av nedre värnungen skulle anordnas för att kunna "intia och kristilgen försöja hjonen" som ökar inte minst genom nodaren. Själva byn var byggd med boningshusen tätt intill varandra och därmed liksom utkastade på måta, de olika uthusen. På detta kort star också 1300 talet som uppförande för gamla kyrkan vilket är felaktigt.

Lidens by

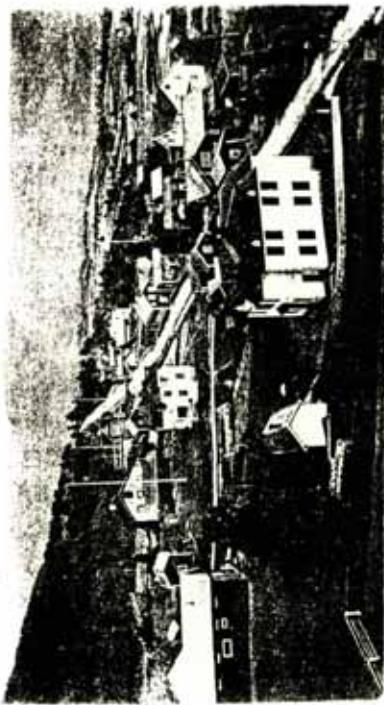

Musik och sång var kåtkompania avbrott från den grå vardagen. Man traffades nästan sällan vid Pelle Åslins gamla gård (strax nerom senare Backings). Alltid var det någon som trakterade fiol eller dragspel. Kring sekelskifvet kom också grammofonen. Årta på sent 1850 tal ansågs rovodling för kreatursföder kunna bli "en av de viktigaste hävstångerna för jordbruks lyftande". Här ett rovland på gamla Backings i Byn.

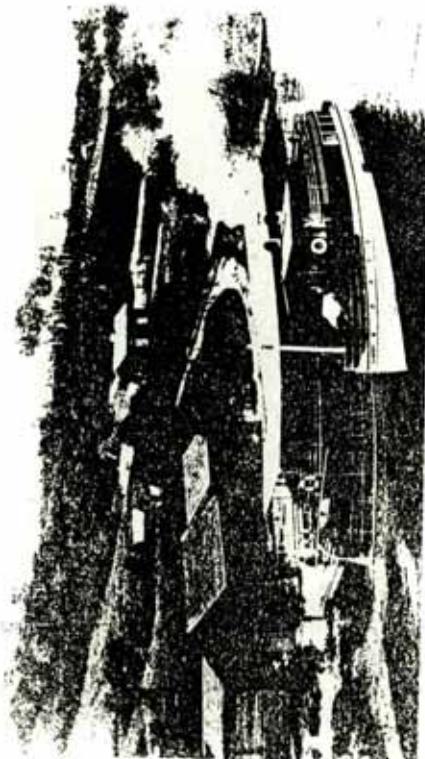
Från kyrktornet är utsiktet fin över byn och dalen. Mot öster ser vi Tingshuset, Backings-, "Yster-kapella", Backlunds och skönjer Marigård. På återgång, på vägens södra sida, ser vi Modins, Åströms, Lindbergs och anar Nordanssons. Mot väster ser vi Föreningen, Nickes, Nybergs, del av Klockars samt Doktors på vägens södra sida. På återgång Skolan, Logen Väksam, gamla Posten och "Västerkapella". I skogen, horfom Skolan anar vi Husdens bebyggelse.

Liden, Utsikt från Kyrktornet

Den första ångbåten för trafik togs i bruk 1865. Efter några år togs den bort då den befanns vara för liten och svag för älvens strömmar. 1881 kom den igen. Helt ombyggd och framför allt med större ångpanna. 1887 togs en ny båt i bruk. Den skulle trafikera hela sträckan Lunde-Liden-Utanede. Inte heller denna båt -Indalen- visade sig klar strömmarna. En ny, mindre båt, med dubbla propellrar -Liden- blev lösningen (1894) för sträckan Liden-Utanede. 1918 togs Liden ur trafik och 1921 följde Indalen efter.

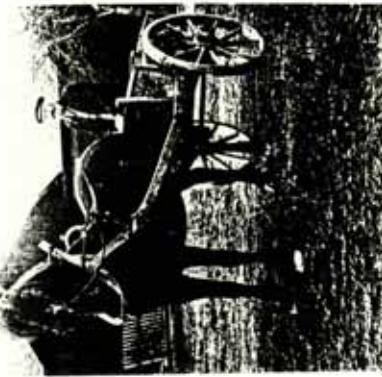
"Färja" -med betoning på den första delen av ordet- dvs. den plats där färjelaget för Byn-Åsen var beläget liksom senare också tillagessplats för båtarna Indalen och Liden var en omtyckt mötesplats vid båtarnas ankomst.

"Nicks" väcker många minnen hos oss något äldre Lidensbor. En handlare och krumelur om vilken många historier berättas. Vyn från Nicks mot Föreningen (senare Konsum) och kyrkan visar en gammal samlingsplats där ofta nyheter från -och till- andra byar gavs. Ånå i 1950 talet en trafikpunkt när "Famm-bussen" kom från stan. Den gamla lanthandeln var sparsamt utrustad och med begränsade sortiment. Foto visar Lars Aslins affär i Sunnans men kan anses representativ för samtliga. Under perioden 1866 till 1870 ökade antalet lanthandlare i Liden från 8 till 18.

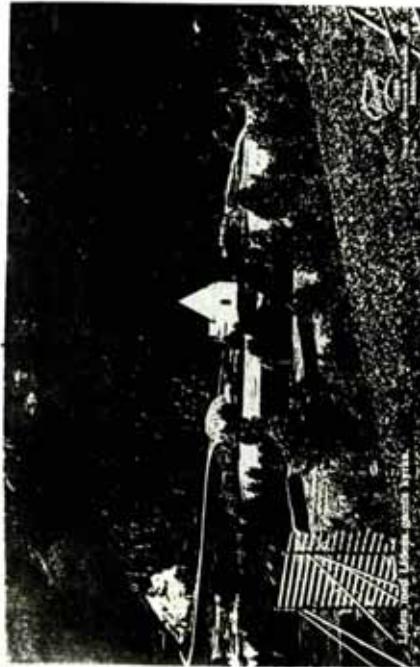
1913 byggdes bro över älven. Strax ovan det gamla färjelaget. Vi kan se dess läge till höger om bron. Nereom färjelaget lade bilarna Indalen och Liden till. Man behöver bara betrakta den pelare som syns för att förstå att stenhuset inte hade bråda dagar såväl vid lägningen som uttag av sten i det gamla stenbrottet längs vägen till Väckesjön. Själva bron var av stål. Den hoppades på norra stranden och drogs ut eftersom att en ångmaskin som fanns på södra sidan. Ett vanligt transportmedel var "Släpkarren". Lastning skedde för hand. De stalskodda trähyulen var vanliga ännu fram i 1950 talet.

Men låt oss återvända upp på Vittaberget. Och se vyn över den nya bron och med Bodacke i bakgrunden.
Från motsatt sida ser vi också bron med den gamla kyrkan och en storhassja i förgrunden. Vi
ser också valfyllda hohassjor där emellan.

Söderut Bodacke, från Vittaberget.

Liden, med Långan, sedan i vänster

Men Liden är inte bara själva Byn och Åsen (Vittaberget). På den gamla landsvägen, vid Odhners i Bodacke, såg man älven, Dackebrynnan i bakgrunden liksom "Kläkkreknyl n".
Fran Klärke (Åslunds) såg man åt motsatt håll ner mot den nya bron.

Utsikten från Klärke upp mot Dacke är ett ofta fångat motiv av konstnärer allt i från Helmer Osslund, vars far arbetade som lantmätare i Liden i mitten av 1800 talet, till senidå kollegor.
Ångbåten Liden hide till vid de olika byarna på sin resa till -eller från- Utanede. Här ser vi båten vid Västanå.

Sillreforsen vid Sillre sag- var en besvärlig passage för ångbåten. Ofta tvingades man varpa sig uppför den. Val förtöjde båten resan lite längre. Bilderna från Sillre visar ett lika vackert landskap som någonsin tidigare.

Indalsälven från Sillre

UR ANTECKNINGAR OCH PROTOKOLL FRÅN LIDEN

Kommunalstämmoprotokoll.

I och med 1862 års kommunallag gjordes boskillnad mellan borgerlig och kyrklig kommun. Båda hade nu såväl beslutande som verkställande organ. En viktig skillnad fanns dock. Kommunalstämmans ordförande skulle utses i val medan prästen fortfarande var självskriven ordförande i kyrkostämman.

Kommunalstämmans förste ordförande var hemmansägaren Olof Mellin, Märrgård medan komminister Lars Westerlund hade samma funktion i kyrkostämman. Han var dessutom sekreterare i kommunalstämmans.

Mitt intresse avser nödåren 1867 - 1868. Hur kommer dessa till uttryck i några av kommunens anteckningar och protokoll? Men samtidigt utgör ju dessa handlingar också en viktig information om socknens gemensamma vardagsfrågor och är därmed ett viktigt komplement till tidigare avsnitt "Sagt och berättat från det gamla Liden" Jag har därför valt att gå igenom samtliga protokoll för åren 1864 till 1874 dvs. år både före och efter nödåren. Skälet är som redan framhållits att öka vetandet om vad som hände i socknen.

Under respektive år redovisas de punkter jag funnit intressanta i detta sammanhang. Punkterna löper i ordning från januari till december.

1864

Färjkarlen Backman fick avslag på ansökan om bidrag för sin dotters lasarettsvistelse.

Beviljades bidrag om 25 Riksdaler till anskaffande av ny färja.

En före detta landbonde på Nordansjö beviljades årligt underhåll med 3 x 10 Riksdaler för blind dotter.

Fjärdingsman L Åström och Ordföranden Olof Mellin fick i uppdrag att lösa erforderliga frågor i och med att Nilsböle by anslutits till Lidens socken.

Torparen E Svensson-Lindgren i Åsen uppvisade skinnen av två lodjur som han fångat. Han anhöll om skottpengar i enlighet med nya Kungl. Jaktstadgan. Beslöts att skaffa tillförlitlig kännedom om jaktstadgan innan några skottpengar utbetalas.

Angående byggande av väg från vägen till Holm fram till E Berglunds torplägenhet och vidare fram till Qväcklinge by. Beslöts att varje matlag skall bidra med tre dagsverken var. Från denna skyldighet undantogs Höglands och Westanås byar samt Fjellroten.

Utsågs Nämndeman Olof Mellin som ombud för socknen i överläggningar angående underhållsskyldighet i samband med upprensningar inför ångbåtstrafik Klingerfjärden-Utanede. Mellin försågs också med fullmakt att överklaga ett eventuellt beslut om underhållsskyldighet för socknen.

Inför sammanträde med Kronofogden och övriga deputerade i Gästgivaregården i Sundsvall

hade stämmman genomgång inför uppgörande om kontant pris i Markgångstaxan. Den så kallade Markgångsförträningen. Följande prislista godkändes:

1 kubikfot råg 2.50
1 korn 1.90
1 ärtor 2.50
1 havfrö 1.25
1 centner smör 50.00
1 torrt kött 20.00
1 talg 48.00
1 humle 40.00
1 oxe vanlig i orten 35.00
1 får 5.00
1 gäs (finns ej i orten)
1 hön 0.33
20 ägg 0.60
1 kubikfot bättre lax 12.00
1 centner do. 24.00
1 kubikfot salt sirk 6.00
1 centner do. 12.00
1 centner älv 24.00
1 kubikfot stromming 2.60
1 centner do. 5.00
1 centner torr fisk 15.00
100 nejonhoga 1.50
1 centner hardvalshö 2.25
1 kärv halim som bör innehålla 2/5 centner 0.20
1 centner salspäck (finns ej i orten)
1 kubikfot tjära 3.00
1 toff half. bottm. bräder 7.12
1 plankor 11.50
1 sägstock 1.00
1 lass tallved 1.50
1 drangs diagsverke 1.50
1 ök do. 3.00
1 kubikfot pottaska 7.85
1 centner do. 15.70

Ingen ville mot ersättning mottaga en finsk pigga som behöve omvärdnad

Indals Ellis Communications-Ångbåtsbolag hade lagt fram förslag om nödvändiga slussbyggnader i Bergforsen och Silleforsen. För dessa arbeten anmäde man söka statshördag. Från an gällde nu huruvida socknemännin -om ansöknan ovan beviljades- ville åta sig framtida underhållsskyldighet.

Stämmman beslöts att Liden Socknemän icke skulle åläga sig framtida underhållsskyldighet.

Besluts om årligt underhåll till torpare N P L om 50 R:rmt för att föda, klada och värda sin fångna broder.

Arbetaren O.L:s enka och barn beviljades 20 R:rmt för avhjälplande av fattigdom.

Besluts uppföra i närheten av sockenstugan-en nödig byggnad innehållande 2 avträden samt ett större rum till vedbod. Bedömdes kravas 60 st 16 alnars/8 tums timmer, behövliga bräder till tak, avbalkningar samt taklag.

Färtjarklen krävde högre ersättning för anskaffande av ny färtja. Stämmman beslöts låta bero med vad tidigare blivit beviljat. Socknen kan främisa sig färtjarklens befrättningen iod slutklämnen.

Bonden Jon Olofsson, Märrgård åtog sig leverera -för uthusbyggnaden vid sockenstugan- 60 st 16 alnars timmer tall/gran, 7-8 tum i lilländan. Leverans innan januari månads utgång. Pris 67 öre per stock.

Lanthandlaren Mattias Åström, Märrgård åtog sig leverera 12 tolfier utskottsbräder eller mera efter behov å 7, 8, 10 och 12 alnars längd. 2 tolfier utskott 3 tum plankor å 3 R:rmt 50 öre per tolf. 4 tolfier bräder borde hålla 12 alnar i längden.

Per Svensson, Märrgård åtog sig grundläggning, sponing eller brädfördring, takläggning och andamalsenlig inredning med golv, trappsteg och sitsar i avträdena samt bordhak mm. för 70 R:rmt.

1866

Genomgång av personer som befinner sig i betryckta omständigheter att åtnjuta understöd vid handen följande antal och anslag för året.

Boda. En fång En son 20 R:rmt
Enka 20 R:rmt
Svärmoder 10 R:rmt

Järkvissle. Skor till gammal pigga 6 R:rmt
Skotsel sjuk broder 75 R:rmt
Inlysnings man hustru 20 R:rmt

Silfre. Bidrag för efterlämnade barn till stöd i skola 10 R:rmt

Anm.(författaren) I! Markgångstaxan åsättes naturaprodukter av olika slag ett visst bestämt pris för viss mängd. Den som hade att erlägga arrende, ranta, kronotorio etc. men saknade kontanter kunde lämna motsvarande naturaprodukter efter överenskommelse. Priset är uttryckt i R:rmt (Riksdaaler riksmynt) och öre

1865

Stämmman skulle söka uppdrag överenskommelse med bonden P Nyberg i Dacke för vägbygge över hans gårds gärde (drygt 6 kappland). Nyberg kunde inte precisera något krav varför man hjujd 50 R:rmt. Nyberg begärde då 200 R:rmt. Stämmman beslöts att laga ordning skulle tillämpas dvs syn och värdering.

Bodacke. Inhyrsning Enka 10 R:rmt
 Byn För gossen Stafvermanns skolundervisning 15 R:rmt
 En halv tunna korn till Enka 9 R:rmt
 En halv tunna korn till Enka 9 R:rmt
 Annärkning (författaren) Gossen Stafvermann sannolikt barnbarn till den i Liden omtalade Björnjägaren Stafvermann som tog sitt bly till kultor ur Vilberget.

Rightsen. Stod till familj 25 R:rmt.

Åsen. Skötsel kvinner 25 R:rmt.

Påkösnad do. 18 R:rmt

Kostnaderna för de samlade fattigvärdsgästerna debiteras med 50 öre per mansperson och 25 öre per quinaperson.

Gavaren O P Norman ansökt om rätt att försälja Brännvin och andra Spirituosa-drycker uti sin bostad vid Bybacken. Enhälligt avslag. Socknemannen uttalande sin avsky för ett så beskrifat etablissement och där till i närheten av kyrkan.

Beslöts att så snart tjälen losnat ur jorden fullfölja brytning och fyllning av ny vägsträcka förbi Bodackebackarna. I första hand skulle kallas alla som inte fullgjort sin arbetsskyldighet. Om de icke ställde upp skulle kommunstyrelsen i deras ställe leja in arbetare. Senare arbeten skulle utföras på entreprena av den minsfördrande. Kostnaden erläggs av skattskyldiga enligt fyrkta.

Beslutades om vaktihållning, med början i socknens nedre del, kring en kvinna i svår grad rubbad till sina sinnen. Varje mättag skyldiga att ställa upp.

1867

En propå från Kungl. höga Befallningshavande i Hemsöand om att arrangera Sockenhbiblioteket gav följande utlåtande:
 Wissertigen nyttigt och önskvärt att Sockenhbibliotek även härtades -så snart omständigheterna medgiva -mö inrättas. Men outhårdlig penningbrist är rådande varför vi icke vägar förbinda oss till några conntanta bidrag. Anstia under avvaklande av bättre tider.

Indals Elfs Ränsningsbolag beviljades rätt att använda socknen tillhörig krankätting och har för erlägga 25 öre dagligen.

Beslöts anskaffa ny, åndamålsenlig postväska.

Enligt Cronolansman H F Sjödin order har socknens Väg- och Brohållningsskyldige sammanträtt och därvid beslutat att reparera Sille bro. Rakningen tillstalls Kommunala nämnden.

Årets skörd endast 150-200 tunnor Råg, 1200 tunnor Korn, 500 tunnor Bländsäd. Ärterna står först nu i blomning -ingen skörd att påräkna. Postaterna knappt halvvuxen och sjuk. Brist minst 1000 tunnor Korn och 400 Råg! Ringa tillgång till arbetsfortjanst. Flottningsräknas kosta Socknen 335 R:rmt. Men stämman är väl medveten om missväx situationen

bolagen har för det mestta främmande manskaps. Vermlanningar, Ångermanlanningar, Normän och Finnar. Trävarupriserna nedtryckta. Ingen fortjans att räkna med från skogsarbete. Åtgärder mot befärad nod? Känner icke medel och utvägar dertil!
 Exekutiva auktioner utlyssnas upphörligt men kunnan sällan genomföras. Brist på spekulanter. Inga penninglån.

Orgelinist lön. För alla som icke erlägger denna i spannmål utgår 50 öre per mattag.

Orgeltramparlön. 3 öre för varje mantalskrivna person.

Barnmorskelon. 1866-1867. Som ovan men 19 öre med undantag för Sägverken

Färkarlen Backman 3 R:rmt

Nybryggd bro över Bybacken vid färjstället 10 R:rmt

Kyrkvärd P Persson för upplåsning vid offentliga sammanträden 3 R:rmt

Kungl. Majt beviljat län på 4 000 R:rmt. Uppdrogs åt Överjägmästaren A M Hellström, Sille Skogsskola att uttaga och gå i författning om uppköp av Korn för dessa medel, undsattningslän. Beslöts -på förfrågan av A M H- att ett quantum rågmjöl om 200 tunnor skulle anskaffas samti Korn för återstoden.

Ett parti Rågmjöl och Kornmjöl hadde uppköpts i Sundsvall. Stämman beslöt att Mjölet skulle ställas till fattigvärdsstyrelsens disposition. De skulle -efter skälig prövning- ge till dem som ej formålde ställa borgen. Spannmålen skulle fördelas efter större eller mindre behov. Detta beslut föregicks av tilldelning efter skatt eller rök. Två förvaltare valdes som fick i uppdrag att motta, fordela samt indriva och redovisa betalning för erhållen spannmål. Vissa regler ställdes upp:
 - för ansökan om del i undsattningsspannmål.
 - för borgen.
 - förvaltare/kommunalhånd mätför behov/borgen
 - bidraget betalda senast 1.5.1868 för inköp av nya fodomedel.

Om frost annu varre brist -4 000 tunnor Korn? Beslöts anhålla om ett Ranteftift Stästlän om 10 000 R:rmt eller helst att i genom Kungl. Majt:s Befallningshavandes försorg få ett deremot svarande Qwantum att uddela till behövande familjer.

Utgiftsförslaget för påföljande år (1868) omspanner cirka 900 R:rmt och ser ut som följer:
 - Ved för fasta skolan 112 R:rmt.
 - Särskilda plöspenningar Nilshöle 18 R:rmt
 - Lön tingavaktmästare 10 R:rmt
 - Avgift tinglushushållning 60 R:rmt
 - Ved sockenstugan 30 R:rmt
 - Arvode kommunstyrelsen 200 R:rmt
 - Omkostnader för allmänna ombud 75 R:rmt
 - Arvode till uppgångsmänn vid omläggning av Bogrundsmuren i Sillre försen 40 R:rmt
 - Arvode lantmätare ny vägdelning 20 R:rmt
 - Oberkände omöjlige uppgifter 235 R:rmt
 Faitikassan som behandlas samtidigt med gemensamma Sockenägtifter enligt ovan beräknas kostा Socknen 335 R:rmt. Men stämman är väl medveten om missväx situationen

och fogar därför en kommentar till beslutet:

- Och då missväxt, penningbrist och bristande arbete förtjänster olivvelaktigt komme att medföra mångdubbelts större utgifter för fattigvården än har upptagna föreslagna förvaringar till fattigvärdsstyrelsens disposition böra anordnas 500 R.rmt.
- Till förfälture valdes Gastigfaren Per Uhander, Backen samt Hemmansegaren Johan Nyberg Åsen.
- Förvaltarna och kommunala nämnden fick sälades i uppdrag att hantera undsättningsskånet som om satts till Rågmjöl och Korn. Eventuella besvär över deras sätt att hantera tilldelning osv. skulle ställas till kommunala nämnden.

1868

Handlanden Mattias Åström, Marbygård begärde 150 R.rmt för upplägning och förvaring av Spannmålen.

I brev från Kontraktsprost Esbjörn Bergman meddelas att Medelpads Nödhjälpskommitté beslutat tilldelat Lidens församling vissa gevonomedel för att lindra nöd. Handlanden Mattias Åström fick i uppdrag att hos Handlanden P. Gissberg i Sundsvall uttaga och qwittera de 4 tunnor Rag, 8 tunnor Korn och 8 tunnor Hafvra det handlade om.

Handlandena J Norman, P Lundell och J Åström ansöka om tillstånd att idka minuthandel med spirituosa drycker i Lidens socken. Begäran avslås.

Ett inhysehjön var angripen av svårare smittsam sjukdom av venerisk art.

Fran Landshövdingeämbetet i Jemtland förelag krav om ersättning för "fängskjuts av lösa karlen Per Hagge". Stämmans avslag kravet.

Frågan om Sockenbiblioteket (1867) har tydliggen, trots stämmans tidigare avslag, kommit i det läget att böcker -genom Landstingsmedel- inköps och tillställts Socknen. Hur skulle man använda dessa? Besluts att de förvaras hos ordf. J. Åström, Backen.

Besluts anskaffa läkarbiträde och medicinalin för havande av den svåra febersjukdom som inom församlingen yppat sig. Handlanden J A. Forsberg, Byn fick i uppdrag att kontakta läkare i Sundsvall och darefter införskaffa nödiga medicinalier. Stämmans ordförande och Kommunala nämnden fick till sammans rattrat att de urfattiga, febersjuka familjer lemlna nödigt hjälp.

1869

Under föregående år dodades 8 rävar, 5 märdar, 10 lekatter och 6 hökar. Inga större rovdjur. Samtidigt har lammats uppgifter om husdjur som dödats av rovdjur: 75 får, 5 getter och 70 höns.

Ett förslag från Kronolänsman H F Sjödin, Indal att underhåll av allmänna vägar inom Indals tingslag under 3-5 år skulle ges till minstbjudande avslogs.

- Derutöver utbetales efter fyrk dv. pennin relaterad till matlag eller rök
Man slog fast att de intagna skulle arbeta. Var och en efter sin förmåga. Vidare att för dem som ådagalägger flit och ordentlighet utges premie.
De intagna bör medhava sång och sångklader. Om de ej själva äga detta bestrider den by

J A Forsberg ansökte om handel med spirituosa drycker inom församlingen. Avslags då man ansåg detta vara en helt och hållit onyttig handel.

Ett förslag från Kungl. Maj:t:s Befallningshavande om att ersätta socknarnas skjutsskyldighet via entreprenader. Savitt man kan finna av protokollen förekom en livlig och svårtolkad diskussion. Dels framhölls det betungande med skjutsskyldigheten "langs de denna postväg" och dels avslags förslaget som samtidigt skulle beträffas dem från skjutsskyldigheten.

Studeranden A C Westerlund fick i uppdrag att emottaga, ordna och förvara sockenbiblioteket (Anm. författaren -kyrkoherdezon som allmänt gick under namnet Notarien)

Ingående medel från Brännvinsutskänkningen samt botesmedel för olövlig försäljning av spirituosa skulle användas till inköp av nyttiga lärmedel.

Med avseende på de svårigheter som föreligger beträffande fattigvården besluts:

1. Alla utsökna tiggare och vagabonder försänds genast till sina respektive hemorter på deras bekostnad.
2. Socknemannen skall icke till utsökna tiggare och andra vagabonder utge allmosor utan genast annmala dem till närmaste kommunal tjänstemän.
3. För utsökna-tiggare i behov av full fattigrätt finnes hårburge i nedre vänningen i skolan. Det. De bidrar med arbete till underhåll.
4. Fattige fäder- och moderlöse barn kan inackorderas som hittills.
5. Hela familjer som behöva understöd ärö skyldige utföra arbete hos understödsgivarna under vilkas husbondevälde de under tiden ställe åro.

Anmärkning (författaren)

Ovanstående upprättades av kommunala nämnden och togs senare med några smärre tillägg och justeringar av stämman. Tydligt är att den nöd som först avspelas i protokoll från 1867 fortfarande genererar svåra följer. Tiggarskaror drog langs vägar och byar.

Diskuterades ägarorden till ordnande av fattigvård inom Lidens socken. Hittills har detta lösts genom de fattigas kringgång på rotarna, direktia bidrag till berörd/anförvant eller genom ut-ackordering/uträkningering.

Besluts att Stationer skulle upprättas för personer som måste passera socknen. Vid dessa skulle de, efter att ha utfört arbete, erhålla mat innanför fortsatte mot nästa station. Stationerna skulle förläggas till Byn och Boda eller Järkvisse.

Alla sockenbor åläddes att underrätta kommande tiggare om detta beslut. Allmosor förbjuds. Det beslutades också i anledning av diskussionen om fattigvård. Liden att skolhusets nedre vänning till en del, för att kunna krisligen försöja hijonen, skulle skyndsamt i ordningställas. Liden var nu på väg att få ett Fattighus.

Arbetet fortsättes att lösa olika frågor i samband med beslutet. Medel skulle tillskjutas från olika håll:

- Personella avgifter till bestämt maximum.
- Inflytande gavor via kyrkojournalen
- Inflytande räntor av Fattigkassans utestående Capitalier
- Andelar i böter
- Derutöver utbetales efter fyrk dv. pennin relaterad till matlag eller rök
Man slog fast att de intagna skulle arbeta. Var och en efter sin förmåga. Vidare att för dem som ådagalägger flit och ordentlighet utges premie.
De intagna bör medhava sång och sångklader. Om de ej själva äga detta bestrider den by

varifrån de kommer. I annat fall inrättas facta britsar.

Man upprättade också ett kostnadsförslag med ingående förmödenheter (sort, mängd och pris) per person och år.

- Smör 8 stålpund (skp) 4R:rmt 83 öre
- Spisbröd 247 skp 31.25
- Potatis 104 kanner 13.00
- Strömming 104 kast 7.50
- Nötkott saltat 46 skp 9.20
- Kokarter 10 kanner 5.00
- Mjölk oskummad 46 kanner 3.33
- Mjölk skummad 10 kanner 9.20
- Kornmjölk 52 skp 4.38
- Rågmjölk 78 skp 6.00
- Korngryn 7skp 1.50
- Kärrötter 6½ kanna 0.60
- Salt ? skp 0.60
- Svagdricka 117 kanner 5.85
- Sirap 12 kanner 1.25
- Anmärkning (fortfattaren)
- I skålpond=425 gram,
- I kanna=2,6 liter
- I kast=3 strömmingar

Beslöts också att anställa en förstånderska för fattighuset. Hon skulle svara för matlagning och utportionering samt trygghet och renhet. Underslot skulle också framgent urges till dem som med hjälp derav skulle förse sig. Nu beslöts man också att två rum (de bågge västra) i skolhuset skulle iordningställas omgående liksom ett förvaringsrum för matford.

1870

I slutet av 1869 fastställdes 1870 års budget för Lidens socken. Då kommunikassans löpande utgifter motsvarade endast 40 procent av fattigkassans beräknade utgifter syftar vi den sistnämnda först.

Fattigkassan

Inkomster

Contant sedan 1868 201.61
Personells avgifter, 400.00

Ranta å 1350.00, 67.50
Ungfårliga beloppet till de fattiga enligt kyrkovärdens journal, 20.00

Extra taxering med 16 öre per fyrt. 1155.88 Totalt 1844.79

Utgifter

Län av undsättningsmedel för uppköp av mjöl. 431.79
Bidrag
enka 20.00
fäning son, 30.00
man, 20.00

enka, 20.00

enka, 20.00

fäng kvinna, 40.00

Nordansjö, 30.00

Rigåsen, 50.00

Välväsen, 100.00

enka, 20.00

enka, 5.00

man, 10.00

Den nya fattigvårdsanstalten kräver allra minst en summa av 640.00

M. Åström tillkjutit egen medel 300.00

Oundvikligt tillskott av kommunen 123.40

Totalt 1844.79

Kommunikassan

Utgifter

Plogpenning Nilshöle bygarnan 18.00

Lon tingsväktimästre 10.00

Hyra tingssällning 60.00

Ved sockenskutjan 60.00

Allmänna ombud 160.00

Olörfutsedda utgifter 202.00

Arvode kommunalstyrelsen 250.00

Inkomster

Av utesländande räntor bör kunna indrivas 100.00

Resterande bör indrivas av socknens skattskyldige

10 ore på varje fyrt 660.00

Anmärkning (orfattaren)

- alla summor uttryckta i R:rmt och öre

- fyrt. betyder fjärdeel. Förr ett gammalt svenska skiljemynt.

Senare normalgivande enhet vid beräkning av kommunalskyllderna på landet

Beslöts ta in följande personer i det nya fattighuset:

En man från Qwacklingen, Sillre, Välväsen, Rigåsen, Dacke samt två från Bodå

En kvinna från Järkvisse, Österflyge och Bodacke

En man och hans hustru från Sillre

Demoiselle Thora Schilstedt antogs som föreståndare för det blivande fattighuset. Det tidigare redovisade kostnadsförslaget (1869) om sort, mängd och pris lades nu till leverantörer utsägs:

Sinot. Olof Ersson i Bodackes hustru
Brod. Gastiveraren Per Unandersson
Portatis Studens A C Wessnerlund
Strömming. Handlanden J A Forsberg
Nötkott. Handlanden J Andersson, Järkvisse
Ärtor. Handlanden Matts Åström

Oskummad resp. skummad mjölk. Olof Ersson i Bodackes hustru
 Kornmjöl. Handlanden J A Forsberg
 Kålrotter. Skräddaren Anders Skoglund
 Salt och sirap. Handlanden Matts Åström
 Ved (ohuggen gran) J F Carlsson
 Sanghalm. Nils Norman
 Besluts också att tobäck skulle delas ut till hjonen.

Besluts att kommunalnämndens ordförande skulle erhålla årlig lön. J F Carlsson, Mårrård blev den förste med 300 R.rmt i årslönen.

Nämndeman O Mellin, Mårrård åtog sig vård och uppfosten intill fylda 15 års ålder av flickan O. Bidrag från fattigvården med 50 R.rmt per år.
 På flickan O:s tvåårige broder hade inget anbud lämnats varför kommunalstämman avsåg att losa detta på annat sätt.
 Anmärkning (författaren) Äldre barn var attraktiva i detta avseende. De utgjorde betald arbetskraft. En tvååring krävde passning och omsorg.

Barnmorska skulle anställas för socknen. Madame A Skoglund -som tidigare visstas i socknen-och därvid idagalagts skicklighet, kunnande och tjänstvillighet antogs till tjänsten. Hon skulle erhålla korn, hö samt av andra matlag pengar motsvarande 300 R.rmt årligen.

Lögdkvist i Bodacke anhöll om bidrag för att bygga upp sitt tegelbruk som eldhärjats.

S P Lindh, Skjäljsjön beviljades bidrag för ko, hans enda, som rivits av björn. 25 öre av varje matlag beslöt.

Förtydligande av lön till barnmorska (1870). Torpare vilkas jordegendom har ett taxeringsvärde av 1000 R.rmt och deröver betalar lika med bönderna. Övriga torpare, hantverkare, arbetare mfl. 50 öre årligen efter matlag.

1872

Den utsökning av ol, vin och sprit som sker vid gästgivener och skjutsgårdar börjar bli ett problem. På annat sätt kan man inte förstå det förslag rörande "inskränkning af tid mm för försäljning och utlämning av vin, ol, porter och spirituosa drycker jemte ansvaret för överträde" som kommunalstämman diskuterade. Det hette vidare i texten "... inskränkningen såval moraliskt som ekonomiskt fördörliga hanteringen med vin, ol, porter mm." Man ansökte nu hos Kungl. Majts Befallningshavande om dess sanktion på foljande ordningstägda:

1. Att allt utelemande vare sig i egenskap av köp eller under sken af län utaf vin, ol, porter och spirituosa drycker skall vara förbjudet ifrån Socknedags eftermiddag klockan fem till klockan sex på formiddagen derpå följande Socknedag
2. Att den som bryter häremot, skall utom ansvar efter lag vara förfallen till 20 Riksdalers

böter varaf ena halften tillfaller angivare och andra halften kommunens fattigkassa.

D J i Silire beviljades lön om 30 R.rmt för att ersätta stulna kläder samt ett kokreatur.

Besluts att fjärdingsmannabestyret som hittil's gått i turordning mellan hemmansägarna nu skulle ske genom val i allmän kommunalstämma. Den valde skulle vara skyldig att uppehålla tjänsten under minst tvåte år om ej giltiga skal kunde framföras.

Besluts lamna bidrag för tio dagsverken för iståndsatande av vägen kyrkan-alven.

1873

Vid möte med vaghållningsskyldiga redovisades nya sommarvägsiftena efter allmän landsväg. Man hude att ta ställning till dels tidpunkt för tillträddande av skyldighet och dels frågan om uppmätning och utsättande av märken för vars och ens vägskifte.
 Besluts tillträde nästkommande 15 augusti samt att Kronolätsman H F Sjödin mäter upp och sätter ut.

För fattigvård erhöll Paljakkå 65,och en Enka högst 50 R.rmt. En gosse utackorderades till J J, Österflygge för 75 R.rmt till och med 1874 års utgång. Därefter nytt accord.

Fjärdingsmannatjänsten fastsattes 75 R.rmt per år. Uttaxering efter huvudfyrt.

Kommunalnämnden bantades till sju ledamöter.

1874

Ute i hyarna knotades över det fattighus som nu varit igång några år. Kommunalstämman ordförande J F Carlsson, Mårrård hade därfor lättat kalla till allmän kommunalstämma. Han var tydligen val förberedd och inleddé sälunda:
 1. Vilka skäl finns till kritiken?
 2. Förslag till bättre sätt.
 3. Kostnaderna för de gängna fyra åren redovisades

1870 = 675.96

1871 = 638.74

1872 = 539.87

1873 = 530.16

Omräknat till kostnad per dag och hjon handlade det om lägst 32 och högst 50 öre. Ordföranden ställde därefter frågan:

VEM och för VAD åtar sig att försörja dessa hjön?

Av protokollet framgår att ingen tog till orda. Ordföranden frågade där efter:
 Ansar stammans ledamöter att de fattiges försörjning i hårvarande fattighus fortfarande bor handhavas på sätt som skett under de sist förflytta åren?
 I protokollet kunde bekräftas ett enhälligt "JA".

Bråket om fattighuset medfördde att föreständerskan sade upp sig. Trots uppredade övertalningsforsök kom hon inte tillbaka.

En ny föreständerska anställdes. En före detta piga från Sillre. Årslönen sattes till 75 R:t och samma kost som hjonen. Avdrag på lönen skulle göras med 16 öre per dag som hemens son å samman med hjonen.

Anmärkning (författaren) Nu används enbart R:r (Riksdaler) i stället för R:mt.

Vägbyggen och väghållning var ofta återkommande frågor. Bönderna klagade över denna skyldighet som dessutom ofta inträffade när de själva hade som mest att göra. Utöver sin egen del -över egen mark- skulle de dessutom svara för vad som inom socknen föll på Indal och Holm av tingslagets samlade vägsträcka. Som för övrigt fram till 1886 skulle vara överfört till de direkt jordtagande bönderna.

Föreslogs att fram till dess skulle resp. socken svara för vad som låg inom dess gränser.

Man beslöt -under föruratsning att också Indal och Holm godkände detta- att borga i Bodö by. Tillsynsmän utsågs. Dessa skulle ange tid och ställe där hastar med körredskap samt manskap med redskap skulle installa sig.

Lön och arbetstid fastställdes.

-6 kronor för varje fullt dagsverke med häst

-3 kronor för varje fullt dagsverke med man

-Arbetsdagen skulle omfatta 12 timmar

-Väghållningsskyldige som ej ställer upp botar 15 kronor per dag

Cirka 500 färkreatur hade kommit bort under bete. Ihjältrivna av rovdjur och losspringande hundar. Den som efter pålysnings från predikstol inte sätter hund i band botar. Färdrivande hund får saklöst dödas. Gäller ej vallhundar.

Femårsberättelse från Lidens för åren 1866 till 1870.

Kungl. Befallningshavande i landet, dvs Landshövding/Lanstyrelse, införtrade via Kronolänsmännen i de olika distrikten rapporter av olika slag för att kunna följa utvecklingen i socknarna. Bland annat "femårsberättelser" som mer i stora drag berättade vad som hänt. I det följande återges ord för ord vad Lidens kommunalnämndsordförande (J M Carlsson) 1871 skrev till Kronolänsmannen i Indal :

Uppgifter införtrade av Kongl. Majts Befallningshavande enligt skrivelse från Kronolänsmannen i distriktet 2 januari 1871.
Till följe av nyss åberopade skrivelse får undertecknad afgöra följande uppgifter och upplysningar angående

Invånarna och välmågens aflagande ibland dem.

Det är ett lika beklagligt som oförmekligt faktum att, under de sist fortflytte fem åren välmågan ibland församlingens invånare varit i märkbart aflagande. Orsakerna dertill är flera men torde likvärl i främsta rummet kunna sättas flere efter hvarandra foljande missväxlat, vidare en tilltagande niumlingslystnad, oupphöriggen aggad af lattheiten att tillfredsställa densamma till följe af den ofwer hovran tilltagande landhandeln. Privat-bankväsendet som drager till sig, från landsbygden och jordbruket de capitalier, hvilka förut kunde af den nödställda jordbrukaren till läns erhållas på längre tid, och emot en mättlig ränta, men nu genom bankerna hufvudsakligen underläfta och gagna handeln.

Brännvinslagstiftningen. Ehuruval inom kommunen någon förtjäning af spirituosa ej är tillåten, kan icke hindras att enskilda hemskaffa i från Sundsvall, och consumera åskilleigt af den varan. Som och stundligen betalas med 2 R:mt 25 öre kan man men icke der allenaest, utan stora quantiteter Ohl, Porter och Brännvin införas och aflytras af landshandlare, samt fördras måst af ungdomen, af hvilket forhallande nykterheten ingalunda vinmer förkofran, men välmågan bland folket måste undergrävas, och slutligen efterfoljas af både ekonomiskt och moraliskt elände.

Sådana äro orsakerna till välmågens aflagande inom denna socken. Andra finnas derjemte, men kunna lampigen vidröras i sammanhang med andra momenter.

Andra schismatiska rörelser än Baptistsiska hafva harslades icke ypes, och finnas för närvarande i Lidens församling 20 à 25 Baptister.

Sedigheten tillstånd torde på grund af vad som redan blifvit anmärkt angående Ohl och Vinconsumtionen synnerligen bland ungdomen icke kunna förete något synnerligt framåt skridande till det bättre. I öfrvrigt tycks den befina sig på samma punkt som tillföre.

Klädedrägten är af så blandad beskräffelhet, att derom är svårt att yttra något bestämt. Husfädernas och deras söners hvardagskläder äro vanligen tillverkade af hemvävda tyger, sammalunda och qwinorna. Ännu får man se en del bönder använda vadmalskläder till helgdagsdräkt. Större delen, och fram för allt sk. lösa arbetare, flottningskarlar, drängar

och deras vederlikar utsyrta sig i kläder af köpta fabrikskläder tyger, kordrojer, finare kläder osv. tillskurna efter nyaste modet. Qwininomas helgdagskläder beståt nästan allmänt af fabrikskläder ylle-halfytle, bomulls- och andra tyg- och varma Sjalat och Schalater.

De allmänna brukliga fodrämmena är brod af blandsädsmjöl för det mest och något af Kornmjöl. Kornmjölsgröt, mjölk, potatis, strömming, rosoppa, saltkotsoppa eller årtssoppa (om sondagarna). Sällan andra soppor. Tillföre färsk och saltad Lax och Sik, nu mer sällan sedan fisken i elven ärftigt, och snart måste övergivnas såsom lönöst.

Böjan till Sockenbibliotek är gjord genom de böcker som för Landstingsmedel blifvit köpta och hit förärade, hvartill sedan kommit flera ganska goda skänkt a af enskilder. Böckerna hafva hittills blifvit tunnelygen flinjt begagnade.

Någon frivillig skarspsytték är ej härstådes organiserad.

Näringarna.

Jordbruket och boskapsköten är harstådes långt ifrån hvad de borde hvara. Orsakerna hvarför de blifvit eftersatta är flera. Redan förr är namt om foljerna af de på hvarandra följande missväxtåren hvareigenom invånarna blifvit utarmade och skuldsatte, privat-bank- väsendet hvareigenom capitalierna dragit från landsbygden och insatt i bankerna, handeln till fördel.

Skogsavverkningen hvar till noden tvungit allmogen att mer än vanligt härvanda sig till följe av missväxter och penningbrist, och äntligent att, till följe av att en mängd skogsprodukter nedflottas efter elven, ett stort antal arbetare under sommaråret nästan uicslutande egna sig at lossning och nedflottning af sådant virke, och jordbruken icke ens för kort och dryg dagspenning kan erhålla nödige arbetare för jordbruken skottsel. Den lockande fortjänsten vid sådana arbeten gör och, att numera en mängd unga män af den arbetande klassen så snart de uppnå 18-19 års ålder låta manilsskriva sig som egen arbetare, fortjana under sommaråret icke liet, hvilket dock för de fleste bland dem, innan vintern intritt, ägått dels till kost, dels till granna kläder och- dels till Öl. Vin och Porter, och numera är det nära omöjligt att erhålla en någorlunda, annu mindre duglig drang.

Hela arealen av öppen jord (aker och annan odlad jord) utgör 1738 tunnland.
do naturligt ång 3437 tunnland.
do skogsbarande mark 102-401 tunnland

Ärliga utsadesbeloppet af de olika sädesslagen och rotfrukter

- Råg 30 tunnor
- Korn 362
- Hafvra 24
- Blandsåd 109
- Potatis 314

Brukningsföldjen för det mästa 2 a 3 skiftes. 1 mindre grad växelbruk.

Tagthdiken begagnas föga. Ångsvattning begagnas icke heller på något ställe i Socknen.

Antal af vinterföddia kreaturs af olika slag

- Hästar 220
- Tjuror 20
- Kor 472
- Ungnöt 118
- Får 845
- Geiter 242
- Svin 64

Lax och Sikiske i Indahlselven hvilket efter den sk. Bergebommens tillkomst ärftigen aftagit, har under 1869 och 1870 gifvit nästan ingen afkastning, halire förlust. Fisket i insjöarna är ringa och knappast nutrivaert, orsaken att fisket i insjöarna aftagit är onekligen den att genom vattnets uppdrättning i desamma under lekiden ej fiskynget så bra som när vattnet utrinnet under och efter fiskens lektid, även förloras en hop småfisk på de under vatten stående stränderna.

Väfnader och annan hushållseld idkas knappit till husbehov och intet till avsala.

Skogshushållningen åsidosätts af förut berönda orsaker på en för framtidon oroväckande satt. Allmogen har, till följe af felsigna skördar noggas tillgrpa mer än vanligt skogsavverkningar för att förskaffa sig oundgänglig medel till livsuppehälle och kommunala utskylder och hand i hand därmed hafva och folit, de fördelriga "Skogskopen" hvareigenom många hemmansägare upplität och försålt avverkningsträtten åt travaruhandels-Speculanter, i hvilka senares intresse det måste ligga att i genom en forceder avverkning icke allenaft på möjlighetest kortaste tid återbringa den afgiftna kopesumman jämte ränta, utan och förtjana allt hvad därutöver fortjansas kan.

Derfor avverkas och snadringen från sådana skogsdriften icke allenaft mögna trida utan och också ungeskog ända intill små sparrar, pitrops mm. ända till gårdsgrädstör och gårdsgrädsband.

Sådant kan icke annat vara än högst fördärfvigt för skogens bestånd i framtiden.

Övrigt

Några nya kommunikationsanstalter vare sig till lands eller sjöss, hafva här icke tillkommit under sista perioden. Farja där till betalas för överfarten finns vid Byn samt dessutom till enskilt bruk - 1 vid Flygee, 1 vid Backen, 1 vid Jerkyris och 1 vid Västrand.

Församlingen har en fast folkskola der undervisningen meddelas af en examinerad skollärare. Undervisningsstiden är dock delad till följd af Socknens vidstrakhet (den 4:e i ordningen i Medelpad) på 4 rotar, med 8 veckor årligen på hvarte röte. Derjemte har församlingen flyttbar sk. "småskola". i hvilken undervisningen meddelas af icke examinerad lärare.

Om till utvecklingen i ekonomiskt hänsende kunde fogas den under femhårspérioden inom Lidens Församling från 8 till 18 Landshandlande det vore dock något -churual nyttan af landshänden för innevarande torde vara ganska rivelaktig, och anses af de i församlingen mera tänkande medlemmarna, för högst skadlig. Några nya instruktioner af "besparings-

och konsumtionsbolag har fått icke bildats.

Emigrationen hariffrån har varit högt någon, utgörande under de sista åren, till Amerika utflyttade, 7 män och 2 kvinnor. Ifrån denna ort skulle visseligen emigrerat, om de der till egts medel medan utvandringslusten var som mest brinnande. Hufudorsakerna till denna utlands-lust-härtades kallad Amerikafebern-torde vara de ofta återkommande missväxterna, penningbristen, minskade arbetsförtanster, ökade utskylder, allt mer mörkande utsighter för framtidens utkomst och berghing, och slutligen de ofverdriftit hüssa och lockande skildringar af arbetarnas lyckliga tillstånd i America, hvilka utkolponterats af vissa "tidningar" samt kringlackande "Emigrant"-Amerikafebern är nu- mera i affagande, hvaril icke litet bidragit lasningen af Tidningsbladet "America" som operistiskt skildrar Amerikanska ställningar och förhållanden.

För att slutligen gifva en kort och tydlig överblick af hvad härforut blifvit anfördt kan sägas att:

- Valmågan bland invånarna befinnes i affagande.
- Inga schismatiska rörelser utom Baptister förmärks.
- Sedligheten företer inten onskvärd framåtskrivande till det bättre.
- Klädedräget och fodormedl ungefärligen lika med andra Socknar.
- Bruket af Spirituosa är i affagande, men consumptionen af Öl, Vin och Porter i starkt tilltagande i synnerhet bland ungdomen.
- Frivillig Skarskyttekår finns icke i Socknen.
- Jordbruket och boskapsskötseln är långt under hvad de borde, och stå vid periodens slut på nästan exakt samma punkt som vid dess början.
- Fisket i elfven minskas årligen. Insjofisket obetydligt.
- Husslöjden idkas bara till husbehov. Intet till avsala.
- Skogshushållningen handhas på ett för Skogarnas framtid oroväckande sätt.
- Några nya Kommunikationsanstalter till lands eller vatten hafva icke tillkommit under femårsperioden.
- Församlingen har en fast folkskola med en examinerad Skollärare, samt en "småskola" med icke examinerad lärare. Folkundervisningen bedrivs med framgång.
- Utvecklingen i ekonomiskt och industriellt afseende befinner sig vid femårs periodens slut på ungefärligen samma standpunkt, som vid dess början.
- En anstalt för fiskodling, meddelst konststucklackning har under året blifvit anlagd för af Landstingen beviljade medel genom Jägmästaren A. M. Hellström som och sköter samma anstalt med berömlig nit.

U/r Kronofogderapport till Kungl. Maj:ts befallningshafvande (1866-1870)

I det följande återges några uppgifter ur en Kronofogderapport avsende Medelpads Fogderi. Kronofogden hade sin tur hämtat uppgifterna från sna Kronolänsman (i bl a Indal för Indal, Liden och Holm) som i sin tur hämtat uppgifterna från resp. socken.

Gästgiverier och skjutsning.

Finnes 4 Gästgiverier varav 3 med skjutsentreprenad.
Utgangna hästar från desse

1866 = 1687

1867 = 1843

1868 = 2071

1869 = 2286

1870 = 1837

Häradsvägar = 5,4 mil
Socknevägar = 3,2

Tillverkning vid större vattensägar

Säg	Antal ramar	Förslagade timmer	Tolfter	Tillväxtvärde	Anställda
Silre	4	15.000	3.500	31.000	15
Oxsjö	2	3.000	700	6.150	5
Boda	2				

Annämnning (författaren)
Som jämförelse redovisas uppgifter för några av de större ångsägarna som sedan några år varit i bruk vid kusten, och Matfors. (samma tidsperiod/medelta per år som ovan)

Matfors	68.000	70-80
Skönvik	155.000	70
Tunadal	95.000	200
Skönsmon	90.000	100

Gästgiverier, skjutsning och vägar avser Indal, Liden och Holm tillsammans.

Liden 12 januari 1871

J M Carlsson

Ordförande i Lidens sockens kommunalnämnd

Kronolänsmannens årsväxtrapporter 1866 - 1870.

En annan rapport som via Kronofogden nådde Kungl. Befallningshusfunde var de så kallade årsväxtrapporterna. Tre gånger per år sammansättides de och kan grovt sett sägas sammanfalla med de i Liden välkända uttryckten "våråmma, slättranna och paråmma/skolänna" dvs. någon tid efter det värbruket färdigställts - och man kunde se grobarheten- (rapport 1), när man nägorlunda sakert kunde bedömma mängd och kvalitet av hö, potatis, korn, blandsäd mm. (rapport 2) och slutligen när skörden härgtats (rapport 3).
Tyvärr saknas här, liksom i många andra sammanhang, fullständiga serier över gamla protokoll, rapporter, anteckningar mm. Men befrintliga rapporter ger oss ändå en god bild av hur det var.

1866.

1. Maj månad utmärktes av ihållande blåst och kold. Sädden kunde inte påbörjas förrän omkring midsommartid maj/juni. Bedömmningen (30 juni) lovade vacker och god skörd. Potatis och Lin gick inte att bedöma.
Anmärkning (författaren). Andra uppgifter tyder på en ihållande torka under sommaren som avsevärt skulle ha inverkat negativt på såväl mängd som kvalitet. Dålig kvalitet och försämrad grobarhet skulle blifvit i stort därförde ha utmärkt 1867 års utsäde.

1869.

1. Sädden började i mitten af maj och pågick under cirka två veckor med gymnasium väderlek. Juni månad innehöll en ihållande torka och antas medelmättig skörd (22 juli)
  2. Korn, Blandsad, Hafvra och ärter har på grund av långvarig torka stannat upp i växten. Ringa skörd emötes. Potatisen - under förutsättning af nederbörd- ger medelmättig skörd Hoskorden som pågår här under medelmättan (1 augusti)
  3. Ehuru, hvil afgivande af andra årsberättelsen, utsikerna för skörden, i synnerhet vad angick Korn, Hafvra och Blandsad voro mindre lofvande har det dock visat sig att skörden i allmänhet utfallit öfver förväntan. Salunda gifver, Rågen 8:e - 10:e kornet, Kornet, Hafvra och Blandsad 4:e - 5:e kornet. Potatis 6:e - 7:e kornet. Rotfrukter mindre god. Linet god afkastning dock att Hoskorden är under medelmättan (2 september)

1868.

1. Sädden började i mitten af maj och pågick under cirka två veckor med gymnasium väderlek. Juni månad innehöll en ihållande torka och antas medelmättig skörd (22 juli)
2. Korn, Blandsad, Hafvra och ärter har på grund af långvarig torka stannat upp i växten. Ringa skörd emötes. Potatisen - under förutsättning af nederbörd- ger medelmättig skörd Hoskorden som pågår här under medelmättan (1 augusti)
3. Ehuru, hvil afgivande af andra årsberättelsen, utsikerna för skörden, i synnerhet vad angick Korn, Hafvra och Blandsad voro mindre lofvande har det dock visat sig att skörden i allmänhet utfallit öfver förväntan. Salunda gifver, Rågen 8:e - 10:e kornet, Kornet, Hafvra och Blandsad 4:e - 5:e kornet. Potatis 6:e - 7:e kornet. Rotfrukter mindre god. Linet god afkastning dock att Hoskorden är under medelmättan (2 september)

1870.

1. Maj månad utmärktes av ihållande blåst och kold. Sädden kunde inte påbörjas förrän vaderlek kunde sädde i allmänhet icke börjas förr än under senare halften av innevarande sädden utseende i allmänhet ännu icke kan lemnas, dock att en och annan äker som nägorlunda försökommunen.
Rågen är nästan ofverallt tunn och kort och är ännu icke axvägen samt lofvär alltså ringa skörd, hvaremot hoskorden har nägorlunda lofvande utseende (29 juni)
2. Rågen, Kornet, Blandsaden bedöms ge en afkastning under medelmättan. Potatisen kan ännu inte bedömas. Lin och Hampa har ej något lofvande utseende. Hoskorden synes bli minst medelmättig (28 juli)
3. Till följd af den starka kolden nättorne mot den 24, 25 och 26 september skadades i mer eller mindre största delen af den då oskördade sidessädoden. I skogsbyar och på frostfria stallen, blef grödan, som i allmänhet varit grön och icke hunnit till mognad, nästan alldeles försjord.
Rågen som icke skadats af frost lämnar en afkastning under medelmättan, högst 5:e-6:e kornet, at dälig beskaffenhet. Kornet der detsamma icke på sätt ofvan formarks bortfrusit, lemnar olika afkastning, från 3:e - 6:e kornet af mindre god beskaffenhet. Hafvra och Blandsad är förhållanden enahanda som kornet. Äter har ingenstans hunnit till den mognad, att, äfven om frost icke intaffat, någon skörd kunnat paraknäs. Potatisen har lemnat nägorlunda medelmättig afkastning 4:e - 5:e kornet dock att den samma på ett och annat ställe befunnits angripen af "potatisjukan". Rotfrukter har nästan blifvit ingen afkastning. Bestaffenheten svår att lemnna yttranden om. Hoskord minst medelmättig. (16 oktober)

Samtliga årsväxtrapporter är undertecknade av Kronolänsmann A M Sjödin

Några kommentarer till årsväxtrapporterna (författaren)

Uppgifterna om exempelvis afkastning Korn 3:e - 4:e kornet kräver en förklaring för att kunna förstås.
Kornetet var vid den här tidpunkten sk. fyrarådet "smäkorn". Varje rad holl 8 - 10 korn vilket innebar att det samlade axet vid mycket god skörd gav 30-40 korn. 3:e - 4:e kornet avsåg afkastning per rad och innebar alltså ca 30-40 procent av max. afkastning.

Sextradigt korn sags ha kommit något senare till Liden. Det hade sex rader med vardera 10 - 12 korn och kunde alltså vid maximalt utfall ge ånda upp till 60 - 70 korn per ax. Detta korn hade kortare växtpériod (ca. två veckor) men var i stället mindre hårdigt vilket naturligtvis inte passade Norrfjord vid den här tiden med dess ofullgängna jordbruksmetoder.

Det korn därfor att ertas.

Tväradiget "grovkorn" sags ha funnits i Liden omkring sekelskiftet och därefter. Det hade 12 - 15 korn i varje rad och kunde alltså ge 24 - 30 korn per ax. Det hade en storre och tyngre karna än det sextradiga och samma mognadsstid som det fyrradiga.

Havrevippan hade fyra sidooax med vardera 4 - 5 smäckor vilket innebar 16 - 20 korn vid rik skörd.

Rågen hade två rader med 10 - 15 korn vardera varför axet kunde ge 20 - 30 korn.

Potatisen varierade naturligenvis men kunde vid goda år beräknas ge 9 - 10 knoljer per år.

Om vi skulle samlat försöka återge avkastning för åren 1866 - 1870 för Råg, Korn och Potatis uttryckt i procent av god avkastning skulle siffrorna kunna se ut på följande sätt

1866.

Den tredje årsväxtrapporten saknas. Vi vet dock att ihållande torka och blåst förelig under växtpérioden. Året beräknats som ett "svagår" vilket var aningen bättre än missväxt. Det gör att vi kan anta följande avkastning

Råg 30-40 procent

Korn 30-40

Potatis 40 - 50

1867.

Råg 30 - 40

Korn 30 - 60

Potatis 40 - 50

Siffrorna ovan avser där ej frosten helt slog ut skörden. Vi vet också att potatisen var sjuk.

1868.

Råg 50 - 65

Korn 40 - 50

Potatis 60 - 70

Trots långvarig torka under sommaren blev skörden " i allmänhet över förväntan"

1869.

Råg 50 - 65

Korn 40 - 50

Potatis 20 - 30

Frost i slutet av augusti innebar att många skar åkarna för tidigt med resultat att fram för allt kornet gav mindre än väntat. Potatisen skadades av frosten.

1870.

Ett bra år med avkastning Råg ca. 60, Korn ca. 75 och Potatis ca. 75 procent.

Fattigvården.

Fattigkassan i Lidens församling 1866-1870.

I och med att fattigvården fick sin första lagstiftning (1847) blev den nu en obligatorisk del av socknen med sockenstämmann som besluttande organ (se avsnitt "Fattigvården" under det inledande kapitlet "Ett nytt Sverige väcker fram").

Medlen till kassan kom från olika håll. Via kommunal uppbörd -efter fyrktal eller manalsakörenboter, stammoboter, brännvinsmedel eller kyrkan. De fyra sistnämnda vanligen endast som delar av större summor. Några siffror ur fattigkassan som översikt:

1866

Inkomster och utgifter balanserade på 2023 R.r. Av dessa kom 1417 som överföring från föregående år. Intressant kan vara att se hur de fyra sistnämnda kallorna ovan bidrog: sakörenboter (58), stammoboter (8), brännvinsmedel (26) samt kyrkan (22) dvs. tillsammans 514 R.r. Utgiftsidan rymde 26 poster med ex: halv tunna korn till Enka, skötsel sjuk broder, inhysning man/hustru, skor, barn för stod till skolgång, finnställena, fång Son osv.

1867

Från föregående år överfördes 1427 R.r. Omslutning totalt var 1882 R.r. Någon kommunal uppbörd krävdes inte detta år. Utgiftsidan rymde 23 poster. En ny rubrik ladd "gräfningeskostnad för jordiska qvarlefvor".

1868

Från föregående år överfördes 10 R.r. Inkomster och utgifter balanserar nu på 3360 R.r. När nog en fördubbling av kostnaderna! På inkomstsidan noteras vi bl. a. "undsattningsmedel för inköp av mjölk -471 R.r", liksom "Contant genom landets nödhjälpskommittés filialafdelning i brief från Kontraktsprosten och Riddaren Eshjörn Bergmann -91 R.r". På utgiftsidan möter vi 17 understödsposter av liknande innehåll som tidigare är samt "Levererat mjölk till socknens mest behövande genom Johan Nyberg i Åsen enligt särskilt uppträdd förteckning - 471 R.r"

1869

Från föregående år 450 R.r. Totalt omfattar kassan nu 3602 R.r. 72 understödsposter med liknande innehåll som tidigare.

1870

Kontot omsluter nu 3061 R.r utan överföring från föregående år. Antalet understödsposter utgör nu 57.

Fattigvård i Lidens församling 1866-1870. (Ur lansmansrapport till Kronofogden)

I rapporten skilde Kronolänsmannen på hjon som erhållit full försörjning och sådana som erhållit understöd.

De som erhållit full försörjning delas in i äldre och barn. De äldre delas i sin tur upp på fattighus (fr.o.m 1870) resp. annat sätt. Äldre liksom barn delas upp i män och kvinnor. För var och ett av rubr. är var antalet hjon/barn = 6/2, 6/2, 9/2, 7/1 samt 1/2. Till sist nämnda är skull fogas 7/fattighus. Bland äldre är män/kvinnor relativt jämt fördelat medan barn enbart uppstår flickor.

De som erhållit understöd i någon form utgjorde för resp år (män/kvinnor) 6/14, 8/15, 11/31, 12/23 samt 11/16.

De totala kostnaderna anges till 2187, 3182, 3306, 3401 samt 2155 R.r.

Anmärkning (författaren)

Några uppgifter om utackorderade (utauktionerade) finns inte i Kronolänsmannens stiftor. Arbetsföra hjon utgjorde betald arbetskraft -lät vara mot logi och mat- och borde ha förekommit vid den här tiden. I kommunalstämmaprotokoll (1870) kan vi se att en flicka ackorderades ut på detta sätt. Samolikt gick sådana "fall" över kommunibudgeten medan den rena fattigvärden redovisats som ovan.

Ur fattigvårdsstyrelsens liggare 1882-1887

Av fattigvårdsstyrelsens liggarne för några senare år -in 1866-1870- finns antalet utackorderade upptagna. Det kan därför ha ett intresse att redovisa några stiftor också för dessa år även om de faller utanför "vår" tidsperiod - nodlaren.

Här möter vi hjon som erhållit full försörjning (fattighus), erhållit bidrag eller varit utackorderade. För resp. år 1882-1887 redovisas:

Fattighus 22, 22, 19, 14, 15 samt 15. Kostnad per hjon 80, 81, 78, 81, 72 samt 75 R.r/år

Utackorderade 12, 28, 32, 22, 30 samt 36

Bidrag 7, 10, 10, 12, 13 samt 18

Kostnad per individ (utackorderade + bidrag) 31, 61, 48, 48, 38 samt 35 R.r/år.

Det är inte svårt förstå att fattighusets kostnader var en nögel i ögat på många bönder som tyckte det blev för dyrt!

Ännu in i vårt sekel förekom utackordering av hjon. Sålunda redovisas 22/1903 samt 4/1912.

Anmärkning (författaren): Antalet är min fars och mors födeår. Antalet bidrag var för dessa år 62 resp. 76.

De behövande (1882-1887) klassades som Orkeslösa, Blinda, Sinnessvaga, Minderhänga, Idiot, Sjuk eller Annat. Klassificeringen avvar efterhand så att Minderhänga och Annat dominerar.

Fattighuset. Ansättning av vissa förmodenheter inför starten (1870)

I kommunalstämmaprotokollet från 1869 kan vi folja de första diskussionerna om det blivande fattighuset. En del av skolhusets nedre våning skulle tas i anspråk. De intagna skulle arbeta alltefter sin förmåga. Säng och sängkläder skulle medtas av var och en. Om de inte ligde detta skulle den by vanfrån de kom besöstra detta.

Inför oppmanande av fattighuset skedde en del nödiga inköp. I det följande ges några exempel på detta. Inom parentes anges kostnad uttryckt i R.r (riksdaler) och ören. Fattighuset var beräknat för 12 platser/hjon.

1 gritya (2 kannors/2.75), 1 gritya (4 kannors/4.00), 1 panna (2 kannors/2.00), 1 panna (½ kannas/1.00), 1 skopa av jern 0.87, 4 tennfat 2.50, 2 potter av koppar 6.00, 12 tallinkar av jernblock 6.00, 12 skålars av jernblock 6.00, 1 slev eller skrapa 1.25, 1 kamnmått 1.00, 1 sil 0.75, bordsknivar och gafflar 2.25, teskedar 0.75, metallkran 2.63, 2 dörrlås 4.00, 1 skäpåls 0.50 samt 30 alnar lakansyv 9.00.

Bland övriga kostnader finner vi ex. reparationer 40.00, 10 fannar långved 80.00, vedhuggning (iman inflytning/därefter hijonen själva) 1.36 , renvagnning av lokalen 3.00 samt slutliggen halvm 6.00.

Bland livsmedel nämns 8 lisplund Malt (16.00), 3 lisplund kott (16.25), 1 tunna sill (16.00), ½ tunna strömming (13.00) samt 17 lisplund rågmjöl (19.00).

Kostnaderna för fattighusets första år anges till 675.96. Summan avser försörjda och vårdade fattighjon "jemte det som åtagit åt kringvandrande personer från åtskilliga ställen enligt journalen". Det går inte att finna någon uppgift om hur många tiggare/losdrivare som utspeglats under året men vi vet att dagskostnaden per hjon rörde sig om någon tuering varför ett mål mat handlade om några få ören. Tydligt är att de tiggarskaror som enligt 1869 års kommunalstämmaprotokoll drog längs vägar och byar inte upphört.

Ur restlängd över Kronoutskylder i Liden 1867 och 1869.

Materialet över Krono- och Kommunal restlängd för Liden är tyvärr bristfullt. Dock har återfunnits 1867 och 1869 års Kronoutskylder dvs. uppgift om antal personer som haftar i skuld gentemot Kronan/Staten. Skulder som Kronolansmannen (för Indal, Liden, Holm) ålade Fjärdingsmannen i Socknarna att driva in. Det handlade ofta om relativt små summor. Listan över Kommunala utskylder överensstämmer i stort med den som återges här. Några direkt slutsatser går i och för sig inte att dra av detta knapphändiga material men det ger mahlända en antydan om byar med större problem än andra - under just angivna år.

Byar. Antal personer med restskatt 1867 resp. 1869.

Backen 1/-

Boda 3/9

Bodacke 6/-

" tullkvarn 1/-

" tegelbruk 2/3

" såg 1/1

Byn 4/4

Dacke 4/1

Flygge 6/3

Jarkvissle 8/9

Klarke 5/2

Kväcklingen 5/2

Nilsbole 1/-

Prästbolet 2/3

" garveri 1/-

Rigåsen 1/2

Sillre 7/13

" såg 8/1

Uneåsen 1/1

Västanå 6/5

Åsen 3/6

Atervanningen 2/-

Totalt för resp. år 85/64 och uttryckt i penningar 395 resp. 357 Rdr Rmt.

Anmärkning (författaren)

Aven om summorna var små saknades ofta kontanter eller förelag svårigheter att få fram saldana. Då kunde den så kallade Markgångstaxan (se Kommunalstammprotokoll från 1864) komma till användning. Med den som utgångspunkt kunde den "skyldige" reglera sin skuld med naturprodukter.

Kyrkostämmoprotokoll

Redan på 1200 talet sägs en enkel kyrka ha funnits i Liden. Huruvida det är sant eller ej är svårt att veta. Men redan 1314 utgjorde Liden, med annex Holm, ett eget pastorat där sags vid ett ringa och oansenligt trakapel skulle ha funnits. Vid den stig som ledde till Holm fanns vid "Korsmobacken" ett överbyggt kors med helgonbilder där välgärande kunde förrätta sin andakt.

Att påven i Rom hade makt också över Liden vid den här tiden framgår av att den sexsärgård (skatt) som beslutades i Wien 1321 drabbade också vår socken. Låt vara endast med tre öre -omräknat 72 penningar- i den tidens mynt men en dryg utgift för en fattig socken.

Man tror att Liden och Holm införlivades med Indals pastorat under 1400 talet. Det skulle droja till 1889 innan det bandet lostes. Eftersom kyrkoherden var självskriven ordförande i kyrkostämmman var det herden i Indal (Bergström) som bekladde den posten under nodären. Rent praktiskt var det dock vice ordföranden, komminister L Westerlund i Liden, som kom att svara för den liksom sekreterarskapet i kommunalstämmman.

I likhet med kommunalstammprotokoll ser vi också här på åren 1864 till 1874 dvs. även före och efter de nodär som behandlas i denna skrift. Bland stämmprotokollen finns även några från Skolstyrelse och Skolråd som sorterade under den kyrkliga kommunen.

Under respektive år redovisas de punkter jag funnit intressanta. Dessa löper från januari till december dvs. den ordning de återges i.

1864

Stämmman diskuterade "Folkskoleundervisningens ordnande på ändamålsenligt sätt" (Skolfrågan tog upp första gången 1842 och anställdes en ambulerande lärare för Liden-Holm 1843. Fast skola etablerades 1850 i Byn där undervisning pågick 2/3 av läsaret. Egen ann.)

1. Boda, var till Västanå räknas i samma röte erhåller så kallad smäskola med särskild lärare.

2. Järkvissle by, var est examinerade läraren i fasta skolan meddelar undervisning under en tid av 8 veckor årligen

3. Silire by med Oxsjö och Sillre sågverk samt Dacke by ges undervisning 8 veckor årligen. Vid Järkvissle - Sillre eller någon bland de andra stationerna installa sig barnen från fjellroten

4. Fasta skolan å Prästbolet i Byn med 10 veckors undervisningsstid

5. Åsen var till räknas Uneåsen och Kväcklingen 6 veckor årligen.

6. Skolläraren på stallar äger nytta husrum, eldnings och kost vilket bekostas av skolroten.

7. Boda - Västanå börjar undervisning i smässkolan i oktober och fortsätter utom 14 dagars Jul- och en veckas påskferier till 1 juni

8. Vid övriga stationer där undervisning meddelas av examinerade läraren liknande tid dock att undervisning kan beräknas till 8 månader varje år.

9. Under ferier som uppkommer genom att undervisning på flera stationer upphöra erhåller skolbarnen lampliga repetitionsläxor - och vissa dagar anordnas förhör i närväro av en/ flera skolrädsledamöter från roten.

10. Termins examina hålls i skolsalen i fasta skolan med barnen från de särskilda rotarna i närväro av föräldrar, mälsman och skolstyrelse.

11. Skolstyrelsen skall en och annan gång under året -utom den jämna tillsyn som skolrädsledamöter i roten gör- hålla förhör med buntade av skollära.

12. Läraren på fasta skolan åtnjuter ordinarie lön enligt författning och Socken- samt Kyrkostämman beslut samt hustrum, eldning och kost - undantagandes i fasta skolan.
13. För bestridande av lönar erläggs för varje barn i skoldålder 50 öre per år oavsett om barnen begagna undervisning eller ej.
14. Läraren uti Småskolan i Boda utses av kommunens ledamöter i allmän kyrkostämma efter förslag av skolrådet.
- Vid justering av detta protokoll anmälde E Lidgren och C Ersson i Kvacklingen byammannens önskan att få hålla sina barn i fasta skolan, i Byn, och vara fria från Skolrötetaget med Åsen.

1865

Inga protokoll har påträffats.

1866

Borgårdsmuren (stenmuren, egen anm.) måste repareras. Jägmästare AM Hellström och Fjärdingsman L Åström, Åsen och kyrkvakimästaren fick i uppdrag att med bistånd av stenhuggare inkomma med förslag

- Skurning av kyrkan belastade kyrkkassan med utgifter. Då stämman ansåg detta vara onödigt beslutade man:
1. att kyrkans skurning hadanefter skulle verkställas efter mättig tids genom församlingen.
  2. att tillsyn över verkställigheten harav, skulle mot ersättning, handhas av kyrkvärdarna med bistånd av Klockare och Kyrkovaktare samt
  3. att den, som, efter uppbåd, sig hattill inte infinne skall vara skyldig att gångbar dagpenning uteslutas.

Avgående ledamöter i kyrkorådet Inspektör Orstadius, Silire såg och bonden Uno Norman Nilsböle ersettnas med bönderna Jonas Lindgren, Österflygge och Jon Ersson, Silire och Olof Höglund, Jarkvissle.

Domkapitlets förordnande rörande prästerskapets lönerreglering godkändes. Därefter upplästes kyrkoherdens och kommissariens löneviller. Ifråga om faxionet till kyrkan, som utgjorde 5 riksdaler riksmynt för varje not är protesteraude Bonden Nils Olofsson i Åsen menade det vara osäkert om man varje år finge så mycket att tionde därav kunde utgöra 5 rdr rmt. Kyrkoherden utgjorde 1761. Kommissariens 474. Kommunisterbostället avkastning uppskattades av honom själv upp till 50 rdr rmt/år. Stämman uppgift var nu att sätta de nya lönerna.

Stämman misslyckades med detta. Trots flera uppmaningar av tillförordnade ordföranden J Hellman och trots att ordföranden förberett stämman, vid kallelsen, att lönefrågan skulle komma upp. Stämman vägrade ta beslut. Mot detta reserverade sig P Unander, Backen, Jagmästare A M Hellström och Paulus Blomdal, Bodacke.

Frågan om borgårdsmuren bortlades

- Kyrkvärdarna A Isaksson och O Åman fick i uppdrag att undersöka i vilket brandstodshol lag kyrkan billigt kunde försäkras.

Fråga om Sockenbibliotek diskuterades. Åtskilliga ledamöter forklarade sig villiga skänka böcker såframt församlingens ledamöter ville bidraga. Stämman menade att medel saknades varför frågan om bibliotek uppskjuts till senare tillfälle.

Rapport angående jordningstallande av borgårdsmuren. Det krävs 100 lass sten. Dessa fördelats lampiljen på 4 parter x 25 lass.

Jon Olofsson, Marrård erbjöd sig att för 1 rdr. 25 öre rmt per lass leverera 50 lass duglig byggmästarens på anvisad plats.

Erik Ingemarsson, Åsen drog sig 25 lass för samma pris

Jon Olofsson erbjöd sig leverera återstående 25 lass på samma villkor.

Överenskommelsen stadfästes vid stämman och besluts leverans före 1 maj nästföljande år (1867). Kommunstyrelsen utdebbtar och driver in erforderliga medel.

1867

Jonas Åström, Backen utsågs att föra Lidens sockennämnds talan vid kyrkostämma i Indal den 11 maj för gemensamma överläggningar med Indal och Holm angående bland annat löneviller för prästerna.

Kyrkklockan hade fått en spricka. Antingen måste den gjutas om eller försök genom lödning att reparera och göra henne brukbar. Beslutet arbetet som ställdes sig betydligt billigare. Metallarbetena A Berggren från Skiljedal var närvarende och erbjöd sig att utföra fullständig och andamälsenlig reparation samt även förändra rembygeln så att vändning skulle låta klappen traffa andra stallen än förr. Han begär 125 rdr rmt men avstar från ersättning om företaget misslyckas. $\frac{1}{2}$ utbetales när arbetet är färdigt och provat samt godkänt. $\frac{1}{2}$ utbetales sex månader därefter "tä klockan varaktigt hunnit under begagnande berättigat sig". Denna protokoll skulle utgöra kontrakt.

Inspektören J F Carlsson fick i uppdrag att hos "vederborlig Embetsmyndighet" framföra besvär över beslut att i Indal uppföra ny prästgård. Beslutet fattat vid gemensam stämma i Indal där beslutet fattades av det flera Indalsbor som närvoro.

Arbetena med Borgårdsmuren skall påbörjas i mitten av september. Torparen Ev. Eklund, Holm utsågs till forman för 2 rdr rmt. i dagpenning för varje fin arbetsdag. Arbetet skulle utföras genom gångse gängsed av alla arbetsstyrkinga efter mattlag. Upprop sker efter av förmannen upprättat förslag. Upphädet tar sin början med Västanå och Boda och fortsätter ner genom socknen med i dragsverke i varje hem. Dagpenningen bestämdes till 1 rdr 50 öre rmt.

Klockaren S Åström, Byn önskar avsked från tjänsten med villkor att hans son Erik Åström (Orgelinst) blevit antagen som både Klockare och Orgelinist med åmuntande av de förmåner som respektive uppdrag ha men med förbindelse att foda, kläda och varda S Åström och hans hustru under deras återstående livstid. Klockarens hemställan godkändes i princip men upphörde åt L P Westerlund, Fjärdingsman L Åström, Erik Lidgren, A M Hellström och landsatingsman A Isaksson att upprätta skriftligt förslag att lägga fram för senare stämma.

Godkändes överenskommelse om ny prästgård i Indal med förbehåll att Lidens sockenbor haddanefter skulle vara befridat från allt åtagande i prästgårdshygnad i Indal vad namn och beskriftenhet det är varu må.

I justeringsanmärkning sags att summan 1.300 rdm rmt får icke överföras i ett för allt. Ett ytterligare förbehåll görs också nämligen att Lidens sockens Skjuts- och Gastgiverhallnings-skylidige skola vara befridade från deltagande uti gästgivarkontroner i Indal, för den händelse sådana därstades skulle ifrågakomma.

1869

Allt övervara Ekonomisk och Klassisk visitation, som enligt av Högvordige Doktor och Bis- kopen förrordnats ske den 21 och 22 juli utsägs hemmansägaren J F Carlsson, Marrgård samt andre lararen vid Sillre Skogsskola, L J Karlsson.

1870

Vid biskopsvisitationen 21 och 22 juli 1869 gavs anmärkning på att brandförsäkring ännu ej tecknats för kyrkan. Stämman endes nu om 20.000 rdm rmt som försäkringsvärde

1871

Inga protokoll har påträffats

1872

Omlagningen av borgärdsmuren som uppskjutits på grund av de svårigheter som missväxt försäkret avses komma igång den 8 juni.

Inget arbete finns att tillgå för de arbetsbelövande som av nodhjalpsarbeten bören erhålla understöd. Beslötis erbjuda arbetet med borgärdsmuren till dessa. Deras dagpenning 1 rdm 25 öre rmt för varje arbetsdag. Kornet skulle beräknas till 21 rdm per tunna, Havren 14 rdm allt i rmt. Den senare skulle försaljas, samt mjöl och något sill för inflytande likvid och uppköps och arbetarna tillhandahållas.

Till en böjan hemforskaffas 30 lass Rågmjöl och en tunna sill.

Ansökan från Skollärares J F Bergman om tjänstledighet redan nu under pågående skölar på grund av sjukdomstillstånd. Lakarattest företeddes. Ansökan bifölls och utsägs som vikarie E Thunell som med sin "ni och goda sätt var lämpad för barnundervisning". Först hade han att göra 6 veckor i Åsens skolrôle och därefter i fasta skolan intill höstterminens slut.

Förslag med anledningen av Klockares önskan om avsked (se 1867).

Klockaren S Åström nu 64 år - har i 35 års tid upphihållit Klockartjänsten - kan på grund av ålderdomsbräcklighet och försägade krafter inte fullgöra sina uppdrag och därför begärt avsked.

Beslut:

1. Avsked beviljas
  2. Hans son -tjänsteförtrattande Orgelnistens och vikarieende Klockaren, Erik Åström antas att bärefter förena Klockar- och Orgelnisttjänsten som ordinarie med åmuntandet av alla de vanjumte Erik Åström förbindet sig att
- Svara för Orgelverkets behöriga vård och behandling samt tjänster
- Ordfintlig uppehålla förenade tjänsternas, åtgående under sina föräldrars återstående livs-tid.

Ikke av kommunen fyllnad av lönen för de avkortningar som trotsigen komme att drabba kommunen på grund av att urfattige torpare och arbetare -prövade i allmän kommu-nalstämma- icke kunna erlägga sina utskylder.

Om inte Erik Åström lever upp till sina skyldigheter församlingen äger skilja honom från tjänsten

På dessa premisser beslutade stämman anta Erik Åström till ordinarie Klockare och Orgel-nist.

1869

Allt övervara Ekonomisk och Klassisk visitation, som enligt av Högvordige Doktor och Bis- kopen förrordnats ske den 21 och 22 juli utsägs hemmansägaren J F Carlsson, Marrgård samt andre lararen vid Sillre Skogsskola, L J Karlsson.

1870

Vid biskopsvisitationen 21 och 22 juli 1869 gavs anmärkning på att brandförsäkring ännu ej tecknats för kyrkan. Stämman endes nu om 20.000 rdm rmt som försäkringsvärde

1871

Inga protokoll har påträffats

1872

Skolrädet. Ansökningar till den lediga Skollärares tjänst vid fasta skolan granskades. Efter granskning av betyg, vitsordande av vars och ens färdigheter och undervisningskicklighet-hä-jämte annat- som behövs för förenade Skollärares-Klockare och Orgelnisttjänst fastställdes följande ordning

1. Vikarieende Folkskollärares August Reinhold Hallstrom, Stockholm
2. Olof Wiklund, Holm
3. Matts Mattsson, Leksand

Bestämdes att sökanden avlägger prov enligt följande:

August Reinhold Hallstrom, Kyrksang, Orgelspelning och Undervisningsktyldighet
Olof Wiklund likaså

Matts Mattsson likaså

Hallstrom inleder på Pingstdagen och senare Wiklund och Mattsson.
Frågdedagsförrättning hålls 9 juni och Val sker den 16 juni.

Kommunist L P Westerlund förrordnas av Kyrkoherden L Bergström. Indal att förätta så-val frägedag som val.
Stämman förbehöll sig uttryckligen rätt att den som blev vald till Skollärares icke må Klock-are och Orgelnisttjänsten berorra.

1873

"Stenhopor som lander både till hinder och vanprydnad" belamrar kyrkogården som också behövde tickdikas på några ställen. Bestlös tackdika och då använda demna sten.

Klockaren-Organisten klagede över att han icke formade ensam ringa i den nya klocka som anskaffats. Det behövdes bitrade. Någon enghet kunde inte uppnås varför frågan han-sjöts till kommande stämma.

Diskuterades ytterligare en examinérad Skollärares i Lidens Folkskoledistrikts med station Bodu. Menigarna gick isär trots att Handlanden H Backlund, Bodu utan ersättning skänker

byggnad för skola och halva summan -400 rdr rmt. - av inkop för Folkskollärar-boställsjörd.
Fjärdingsman P Mattson skänker 100 rdr rmt. och Kommunister L Westerlund 50 rdr rmt.
Omrästningen gav 11 röster för och 7 mot varför frågan fick tas upp på kommande
kyrkostämma.

Vid ny stämma med omrästning om ytterligare examinerad Skollärare med placering i Boda
kom de övre byarna bättre förberedda. Av 57 röstberättigade var 31 från Boda, Västanå
och Järkvisse. För röstades nu merparten med tillsammans 2 070 fyrkärl och mot 788 fyrv-
är. Stämman beslutade nu JA. Några få bönder från Byn och Marrågård förklarade sig ännu
överklaga beslutet.

Klockaren fick sitt biträde, sin hjälplingare. Arbetaren Per Svensson. Byn anställdes mot 50
rdr rmt. per kalenderår.

1874

Skolstyrelsen. Mälaren O V Backs kostnadsforslag av målning in- och utvändigt av skol-
huset förkastades. För dyrt.
Mälaren L P Lind "som i ämnet blivit hörd och utlätande ingivit" åtö sig att för 3 rdr. rmt
i Dagpenning för varje arbetsdag genomföra målning. Socknen skulle hålla nödiga material
och 14 hantlangardagar.

Skolrådet. Larartjänsten i Boda var nu fastställd

Befolknings 1864-1873

1864 var folkmängden i Lids socken 1851 personer. 1873 hade den växt till 202.
Tillväxten var i det närmaste jämt fördelad över åren.

Dodstalen låg i medeltal kring 22 bortsett från 1868 då man noterade 51 döda. Att det
höga dodstället har samband med sviterna (nod och svält) av nodåret 1867 förefaller helt
klart. Fördelningen barn-gamla finns i och för sig i församlingens dödsbok men har inte an-
setts nödvändigt i detta sammanhang.

Uttlyftningen låg i medeltal kring 30 per år bortsett från 1872 då inte mindre än 88 lämnade
socknen.

Födelsetalen låg konstant omkring 50 per år utom 1865 och 1872 då 60 föddes.

Inflyttningen varierade mellan 23 (1866) till 54 (1870).

Skyddskoppsymningen genomfördes på i medeltal omkring 30 personer under den första
halften av perioden och omkring 45 under den andra halften. Alt per år.

Uttlyftningen till Amerika var blygsam. 1868 - 7+3 (Boda 8, Silfje 1, Åsen 1), 1869 - 2+2
(Dacke), 1871 - 1+2 (Boda) och 1873 - 2+3 (Åsen). Silfjorna - 7+3 står för män resp.
kvinnor.

1865 fanns 119 Hemmansägare (bönder), 107 Torpare samt 64 Arbetare, Hantverkare
och Vederlikar. I övrigt handlar det om egendoms- och yrkeslös, barn, kvinnor, sjuka,
gamla mfl.

Djur och jord

Totalt fanns 220 hästar, 20 Tjurar, 472 Kor, 118 Ungnöt, 845 Far, 242 Getter och 64
Svin som Vinterfoddes.

Hela arealen öppen jord (äker och annan odlad jord) utgjorde 1738 tunnland. Därtill fanns
3437 tunnland naturlig äng samt 10 2401 tunnland skogsbrående mark.

Det årliga utsadesbehovet utgjorde 30 tunnor Råg, 362 tunnor Korn, 24 tunnor Havre, 109
tunnor Bländsäd samt 314 tunnor Potatis.

NÖDAREN I PRESSEN

De lokala tidningarna

Det fanns två lokala tidningar i Sundsvall vid den här tiden. Nya Norrländska Correspondenten som utkom tredagar och fredagar. Den etablerades 1841 under namnet Alvar & Skamt för att 1871 få sitt nuvarande namn, Sundsvalls Tidning. Den andra tidningen var Sundsvalls Posten som gavs ut onsdagar och lördagar och etablerades 1853 under namnet Dilettanten.

Båda tidningarna är microfilmade ifrån sitt resp. första nummer. Dessvärre är kvalitén på Nya Norrländska Correspondenten (ST:s arkiv) för åren 1866 till 1878 inte den bästa varför jag valt att enbart återge ett avsnöckat artikel ur Sundsvalls Posten.

I huvudsak bygger artiklarna på officiella skrivelser, protokoll osv. och mer undantagssvis på direkta intervjuer och egna iakttagelser när det gäller bygderna utanför det direkta Sundsvall. Man får ihland en kansla av att redaktionen inte själv vet vad som pagår i närområdet. Dock bor man komma ihåg att det, med den tidens kommunikationer, inte var direkt nästfärds till exempelvis Liden.

Tidningen bestod av fyra sidor. Den första rymde Kungörelser av olika slag från Magistrat, Bolag, Godemän (konkurrer) och en del annonser från ex. Brand-Lif bolag. På den andra sidan finner man ex. Urrikes, Inrikes och Sundsvall och någon fortloppande novell eller liknande (1 oktober 1867: Elfridas lotten...). Sidan tre kan man finna exempelvis Minneslista för Jordbruksare, För lördragskullen, Hvarjehanda samt Annonsen. Sista sidan slutligen är nistan helt ägnad Annonser.

Så småningom när missväxt och nod blir mer uppmärksammat dyker några nya rubriker förlöpande upp på framst sedan tre nämligen Nöden i Norrland! Nödlande i Norrland eller Lanets Nödhjälpskommitté.

Jag har valt att gå igenom ett knappt åttiofotal tidningar från våren 1867 och ett stycke in i 1868 för att se hur en lokal tidning speglade missväxt och nod i Norrland, Västerbotten, Medelpad och eventuellt Liden.

1867

8 juni. Nöden i Västerbotten. Som en följd av den hårdta vintern och långa värvintern har tusentalts människor drabbats av nod och svält. Från Statens har utgitts Undsattningslän utan återbetalnings skyldighet om 8 500 riksdaler och från Finland har skänkts 4 600 pund rågmjöl att fördelas bland behövande.

19 juni redogör man för Svamparnas begagnande såsom födoämne, då skörden av säd och potatis slagit fel och brist på livsmedel uppsättat. Man framhåller att den långa, kalla våren med brist på utsade kan hota med ånnu ett missväxtår. Därfor torde det nu vara rätta tidpunkt att fåsta allmänhetens uppmärksamhet på de nyttiga, närande födoämnen som ruttnar bort i skogar och på ängar.

24 juli noterar man en veckas sol och full sommarvarme. Men på grund av den sena, kalta våren är åkarna ej så långt komma som de borde vara efter årsdelen. Men, säger man, förhoppningar om en god, om och ej ymnig skörd kvärsår. Hå och foderväxter i allmänhet lovare riktig avkastning.

7 augusti rapporteras att blott några få, valbelägna och tidigt sädda kornäkrar visar några ax över havud taget.

10 augusti meddelas att "de här i staden visande norska sjökaptierna och deras besättning- ar ordnat insamling till behovande inom Westernorrland". Insamlingen gav 264 riksdaler som via Landshövdingen omsattes till mjölk. Mjölk som tillsdelades Junsele där nod rådde efter den svåra vintern och värvintern.

I en återblick mot årsrävtrapparten i Kronolänsmännen, egen annm.) 1866 och den gångna vintern kan vi nu läsa att redan i slutet av oktober kom snö som låg kvar. En ovanligt kall och snörik vinter följde. Våren förebädades på sedvanligt sätt i april men kylan återkoms, särskilt om natten, månaden ut och hela maj. Snösmältning och islossning försenade trots ringa tjale till följd av den myckna, tidiga snön. Vårbruket kom inte i gang förrän i mitten av juni. Därefter följde en period med häftig varme som formligen drev upp vegetationen under någon vecka. Därefter följde kall våderlek, med få undantag tills dagens datum. Om inte den fortsatta väderleken blir bra finns uppenbar risk för missväxt.

4 september sags, från Torp, att en ymnig hobia groning avslutats till en varme som ger förhoppningar om mognade ax och särdeles frodiga sådana.

Samma dag finns en illavarslande artikel från Västerbotten att stark frost natten mot den 21 augusti totalt förstört årsväxten i Stenselse. Ånnu klockan fem på morgonen var det flera minusgrader. Både potatis- och spannmålsråtan förstördes.

Aven i Westernorrland och Jämtland var natten på sinna håll sträng. Potatis skadades till en del. Den med stor fruktan emotsedda Bartolomenatten (Bärsnäss 24 augusti) förblev dess battre varm med temperaturer kring 12 till 15 grader.

11 september får läsarna veta att häftiga nattfroster helt ödelagt skörden i Norrbotten. Listor för hjälp till nödflödande finns utlagda över hela landet. I Stockholm hade Enkedrottningen skänkt 1 000 riksdaler för inkop av rågmjöl som skulle sändas med ångbåt.

Lanets andra årsrävtrappart kommenteras. Från Junsele, Täsjö, Eds, Edsele och Björna socknar meddelas att nattfrost slagit till och att risk för total missväxt föreligger i dessa socknar. Även från andra närliggande byar kommer sådana propärer.

25 september redovisas resultat av insamlingar i Lund och Stockholm som gett 10 000 resp 9 005 riksdaler till nödflödande i Norrland.

Från Skellefte kommer meddelande att frost natten mot den 3 september slagit ut grödan!

"Allt är borta! En sorglig tid står oss före!"

2 oktober kan man läsa från Norrbotten att "For varje dag visar sig etlandet. Köpmännen tar hem yiterst små spannmålsparter. Bönderna blanda redan bark och mossa i mjölet. Agnaderatt respekteras ej längre. Vi åro såsom seglaren omgiven av brannningar. Var är den hand som bispringer oss?"² En kommitté har utseddts av Landstinget och avrest till Stockholm för att med alla lovliga medel verka för folkets räddning.

Staten utlovar gratis järnvägstransport av den spannmål som insamlats i sydligaste Sverige för de nodlidaende i Norrland.

Ångkorvetten Thor fick i uppdrag att -efter att först ha monterat av sina kanoner- lasta 9.000 kubikfot råg för transport till Kalix. Även i Göteborg har bildats en understödkommitté om 26 personer. Efter några timmer hade 30 000 riksdaaler tecknats för nodlidaende i Norrland. Bland givarna märks James Dicksson (Svartvik) 10.000 och D Carnegie likaledes 10 000.

9 oktober skriver man om noden i Westermorland. "Det hopp vi hittills förespeglat våra läsare om en medelmärtig skörd i detta lan, har tyvärr blivit gackade genom den ovanligt kalta vädret och den frost som under några nätter i sistidne månaden överallt härstadies härjat. Från de flesta kommuner har till Konungens Befallningshavande inkommitt anskningar om understöd av statens medel. Noden synes vara allmän, och Landshövding Wedenhielm har förliden vecka avrest till huvudstaden för att hos regeringen söka utverka någon hjälp i betrycket"

I en särskild skrivelse ansöker lännet om dels räntefria lån om totalt 160 000 samt som gäva utan återbetalnings skyldighet 28 000 riksdaaler.

Egen kommentar:

Mig förefaller något markligt att inte minde än 146 000 av lännet samt 28 000 dvs helu gävan avser kommuner i Angermanland! 27 kommuner mot enbart Sattna, Indal och Liden i Medelpad. Även om kommunikationerna inte var dagens kan det inte ha varit särskilt svårt för Landshövdingen, med stab, att konstatera nod i Medelpad.

16 oktober kan man läsa att Stockholms Utdrättningsskommitté för Norrland köpt 500 tunnor rågmjöl i Petersburg avsedda för Västerbotten. Ångaren Haparanda gick mot Norrbotten med 100 tunnor korn. Ångkanonsluppen Alfhild hade kommanderats till Umeå skärgård för att med bogsering hjälpa fartyg på väg med hjälpl till de två nordligaste lännen.

Underrättelserna från Norrland blev allt mer nedsläende. Enligt Lansstyrelsen i Norrbotten hade en tidigare delegation givit vid handen att hjälplbehovet var 39 000 tunnor korn. Den delegation som nu befann sig i Stockholm lade fram nya siffror. 100 000 tunnor korn krävs fram till nästa öppet vatten! I stället för en kostnad på 780 000 riksdaaler handlade det nu om 2 miljoner! Enbart för Norrbotten!

Man kan förstå om Regeringen fick kalla fotter. Man förfogade över 500 000 (lilla kreditivet)

Till råga på allt befann sig nu Landshövding Weidenhielm från Westermorland i Stockholm

med krav på 3-400 000 riksdaaler, eller motsvarande spannmål, för sitt län. Jämtlands och Dalarnas Landshövdingar vänstades också till Stockholm inom kort.

Regering och Riksdag var också medveten om att krvan skulle komma att öka när olika katastrofområden blev medvetna om att hjälp stod att få från regering och enskilda hjälpkommittéer av olika slag. Och hur skulle man kunna åstadkomma varaktig nytt? Att bara avhjälpa det ögonblickliga behövet löste inga långsiktiga problem. Att Norrland skulle komma att drabbas av flera missväxtar fanns liksom inbyggt i resonemangen på hög nivå.

Någon direkt lösning kom man inte fram till. Bara att hjälpen inte fick bli några vanliga allmosor. Regering och Riksdag menade att detta måste bli en samversak för Lansstyrelsen. Därmed var frågan löst för de höga beslutsfattarnas del.

Norrbotten hade föreslagit att ett skeppsbyggeri och rederi skulle etableras i Luleå. De fick dock inget gehör från Regeringen som menade att det knappast var troligt att huvudstädens affärsman -som gjort betydande fornluster på Norrland- skulle ställa upp med erforderligt aktiekapital.

19 oktober läser vi att insamlingar pågår i Hamburg, London, Lybeck, hos Svenska Lakarsällskapet samt att särskilda Studentkonsenter arrangerats där befarningen också gått till de nodlidaende i Norrland. Tanums församling i Bohuslan hade skänkt en tunna havre från varje hemman medan Svartborgs socken skänkt sex kubikfot korn från varje hemman.

Frågan om Norrlands framtid diskuterades ånyo. Norrlanningarna borde agna sig åt verksamhet som batte stod i överensstämmelse med de klimatiska förutsättningarna. Som exempel angavs Bergsbruk, Skogsbruk och Boskapsskötsel. Vanligt jordbruk däremot ansågs utgöra "livsfara att svälta till döds under återkommande missväxtår."

23 oktober får vi veta att Regeringen diskuterat arbetstillsfällen i de nordliga lännen. Arbetalöska skulle ges rätt att tillvarata och använda vindfallen på Karonans skogar -om de över minst en sommar legat.

För nodlidaende i Norrland pågick insamlingar i Drammen, Stien, Arendal och Moss i Norge

26 oktober påminner Westermorlands nodhjälpskommitté att givars givare villkorat hjälpen. Högst 1/10 får delas ut som allmosor till enbart orkeslosa och sjuklingar. Resterande 9/10 skall utgöra ersättning för arbeten som ländet komman eller hela byalag till nytt. Denna ersättning kan utgå dels som mjöl, spannmål, kontant eller på annat sätt.

Samtidigt anser kommittén sig bora fasta uppmarksamhet "på en gott och närande samt i att anskaffat, fullkomligt oskadigt nodbröd av grannläv, om vars tillredning lammnas följande beskrivning".

Samma dag redovisar Landshövdingenämbetet fördelning av de erhållna undsättningsepengar (rantefria län resp. gava som ansokts tidigare (se 9 oktober). Vid ansökningstillfället handlade det om 30 kommuner (27 i Angermanland och 3 i Medelpad). Den siffran har nu ökat till 46 kommuner (13 Norra Angermanland, 25 södra Angermanland och 8 Medelpad) och med fördelning 66 000 Norra A, 93 000 Södra Å och 26 500 Medelpad.

Av Medelpads tilldelning erhöll Liden 4 000 liksom Indal. Mellan Ljusorp med 5 500.

6 november får vi veta att Spannmålsinforensen aldrig varit så stor som nu. Anghålltar komma överfulla av spannmåls- och mjöllaster. Utöver Medelpads egna -stora behov- även avsedda

för Jämtlands län. Städens egna ångebåtar (3) åtaga sig ej frakta hit mer än 200 satchar per Stockholmsresa för att inte göra för stort intrång på de rena fraktkälarnas område.

20 november råder gott slädföre. Den 17:e anlände Brigen Marne Pauline från Danmark med last av korn för Jamtlands undsattningskommitté. Den 18:e kom Brigen Flygarson & Son från Cronstadt med råg och mjöl för köpmän i Sundsvall.

Westernortslands nödhjälpskommitté redovisar inflyttning medel: Post & Inrikes (redaktionen) 150, Göteborgs Underröstdskommitté 8 000, Socknar i Jonköpings län 153, Grosshandlare J Ring i Sundsvall 50, Socknar i Kronobergs län 400 och Inspektör Berencreutz i Husum 145 Riksdaler. Totalt 8 698 Riksdaler som Landshövdingeämbetet inkört spammål och mjöl för. Liden erhöll 10 tunnor Råg.

Den tredje Årsväxtrapporten kommenterades. Rågen hade gett intill 3-4 kornet vilket motsvarar ungefär 15 procent. Kornet däremot endast 3 till 4 procent.

30 november konstateras att Spannmålspriserna gått kraftigt i höjden. Tillgång och efterfrågan var i obalans. 1 och med vinterns inträde minskade tillfällena till arbetsfortjänt för obemedlade än mer.

4 december. Sjöfarten upphör även om något fartyg väntas, som sannolikt har måst vändasoderut igen på grund av sno och is.

1865 utvandrade 28 personer till Amerika från landet. Motsvarande siffra för 1866 var 126. Fran för allt är det jordbrukskare som ger sig iväg. Därmed hanterkare och sedan Bruks- och Fabriksarbetare.

21 december. Lantbruksakademien har diskuterat det 6 radiga smikornet som odlas i landets södra delar. Detta korn har cirka två veckors kortare växttid än det 4 radiga smakorn som idag odlas i Norrland. Med hänsyn till klimatiska förhållanden borde det 6 radiga kornet vara att föredra.

28 december finns redovisat Nödhjälpskommittén för Westermorlands län:s sammanträde den 16.12 vilket återges nedan:

Landshövding Weiderhjem anmälde att från undsattningskommittén i Stockholm i särskilda poster hade inflitrat:

2.322 tunnor olika sådessaflag av Råg, Korn och Havre, 4 sackar Gryn, kött, ost och flask, 9 tunnor Sill, 10 balar Risgryn, 9 tunnor utsadeskorn och 12 sackar preparerat sopmjöl, varförutan friherre B J Hierta insamlat och hittsint 100 tunnor Rågmjöl dels och att de kontanta gävorna sammanlagt 27.022 Riksdaler och 59 ore.

Av herr Ordforanden anmäldes vidare, att av ovannämnda natureffekter 900 tunnor olika sådessaflag, nämligen 100 tunnor mjöl, 2 sackar Soppmjöl och 1 sack Gryn blivit avlämnat i Ornsköldsvik för att genom filialavdelningen för Norra Angermanland urdelas bland kommunerna i namnada fögderi, under villkor av att redovisnings skyldighet i arbete, motsvarande minst 9/10 av gävor.

Att 306 tunnor diverse Spammål blivit upplagda i Sundsvall för att utlämnas till Medelpads kommuner

Att det övriga vore magasinera hos Grosshandlaren Oscar Holmberg i Härnösand, att av penningarna användas till frakt för mjöl och spammål 69 riksdaler 30 ore.

Inköp av 160 tunnor Råg a 27 rdr tunnan (4.320 rdr) samt 120 mattror Rågmjöl a 2.40 per lisp. medelst frakt (5.000 rdr). Totalt 9.979 rdr 30 öre.

Att 160 tunnor Råg undelats bland fjällsocknarna i Södra Angermanland i överensstämmelse med föreskriften i förra protokollet, med det tillägget att Gräninge socken, som deri icke blivit omnämnd, jämväl bekommit 10 tunnor.

Efter det anmält blivit att Grosshandlaren Halén säsom gava av Grosshandlaren Asp i Stockholm till nödhjälpskommittén avlämnat 10 mattror Rågmjöl, beslut kommittén, att desamma jemte de av handlaren Hamberg intilste 120 mattrorna dvlkt vara, skulle så fördelas, att Täsjö socken erhöll 15 mattror, Bodom 7. Fjällsjö 8, Ramsle 10, Edsele 10, Helgum 10, Gränige 10, Långsele 10, Ed 7, Liden 8, Junsle 15 (att avhämtas i Solefjärd) samt Mitsjö 10 mattror, Dal 5, Boteå 5 (att avhämtas i Härnösand)

men som kommittén av åtskilliga orter inom landet fatt upplysningar och visshet om att det i kommitténs tidigare kungörelse omnämnda nödhödet av granlav med tillstötning av 1/3 rågmjöl vore så godt att det svårigheten från vanligt hrod kunde skiljas, samt den sfrigavarande gävan med sådan tillredning skulle till 2/3 förokas, fann kommittén nodigt föreskriva, dels att gävomjölet, som endast får till kommitténs mest nödställda invånare utlämnas, bortsessforman med granlav uppbländas till bröd i överensstämmelse med kommitténs beskrivning, som i tryckta exemplar skall kommunalstyrelserna tillställas, och dels att ingen annan därav får del, än den, som till kommunalstyrelsen av lämnar insamlad valrens granlav till vikt motsvarande minst 2/3 av det bröd, han önskar erhålla.

Fran Medelpads fögderi hade åtskilliga kommuner inkommitt med ansökningar om delatigheit i de infiltna nödhjälpsmedlen, men som kommittén saknade nödig kännedom om ställningen inom de särskilda kommunerna och deras inbördes företrädesrätt till större eller mindre understod, beslut kommittén att utse en starksild filialavdelning inom närmsta fögderi, vilken ägde att sammantrida och efter sorgfältig prövning bestämma om utdelningen emellan de mest behövande kommunerna av de i Sundsvall hos handlunden Gissberg magasinerade 306 tunnorna spammål, dock under taktagande av de i allmänhet vid åmijtande av andel i nödhjälpsmedlen städgade villkor, att högst en hondedel finge utdelas säsom alimosor till orkesösa och sjuklingar, var emot övriga 9/10 skulle utgivas säsom ersättning för arbeten av sådan beskriftenhet att de ländre kommununerna eller sarskilda byrålag till nyta, eller i främsta rummet myruidikningar, väganläggningar eller andra speciellt för jordbruket gagneliga andamål, där över redovisning skulle avgöras av kommunalstyrelserna till filialavdelningen och av denna till landets nödhjälpskommitté för att på en gang med redogörelser för alla nödhjälpsmedlen i tidningarna införas; var jämte kommittén beslut att till filialavdelningens disposition under förenämnda villkor ställa ett kontant belopp av 5.000 rdr, och blevo till medlemmar i denna filialavdelning invalda prosten och ordensledamoten F Bergman i Ljustorp, kyrkoherden och kungl. hovpredikanten B Lithner i Torp, överjägmästaren A M Hellstrom i Liden, landstingsmannen O P Nilsson i Arklo och häradssdomaren J P Berglund i Bergsåker vilka skulle skriftligen härom underrättas.

Sedan i övervägande tagetis, att Norra Angermanlands kommuner bekräftit 1 000 tunnor spammål och mjöl samt att genom baron B J Hiertas försorg 400 tunnor danskt korn blivit än vidare för samma kommuners räkning inköpta, churu fartyget, vari partiet varit inlastat, nödgrats för vinterns ankost upplägda i Sundsvall, varest varan vid första oppna vatten vore att avhämta - beslut kommittén, att ett motsvarigt parti av den här förvarade spammalen skulle till södra Angermanlands kommuner utlämnas, och att salledes ytterligare 1 000 tunnor skulle på det sätt bland dem fördelas, att Sabrä socken bekom 40 tunnor, Herno 5, Stigsjö 30,

Mittsjo 55, Häggdånger 25, Gudmundra 40, Högsjö 30, Hemso 10, Torsäker 20, Ytter-Länna 30, Dal 20, Boté 25, Styrmås 20, Över-Länna 20, Sang 10, Sollefteå 35, Långsele 40, Graninge 30, Ed 30, Multrä 20, Resele 35, Liden 40, Junsele 60, Helgum 40, Edsele 40, Ransle 40, Fjällsjö 35, Bodum 30, Täsgjö 60, Nora 40, Bjärtrå 30 och Skog 15 tunnor allt under vilkort, att minst 9/10 användes som ersättning för arbeten, som landakommunen eller särskilda byråd till nyttja, men då vid överläggning om de drygt till omkring 3 000 rör uppstående kostnader som skulle åtfölja spannmålspartietts uppförande i landsvägen till Sollefteå, ej blott för transporten, vilken varde mota stora hinder att annorlunda än säsmaningenom eller under längre tid få verkställd, även för magasinering, assurans mot brandskada och arvode till personer, vilka spannmålen mötto, uppmanade, värda och utlämnade, kommittén ansåg dessa kostnader icke blott överskjuta vad kommittén för sådant ändamål hade att disponera, utan även kunna på ett vida gagnelagare sätt till kommunens förmån användas; alltså beslöt kommittén, att varje kommun skulle äga att genom egen försorg hos grosshandlare O Holmberg i Härnösand avhämta vad den ovannämmit fann sig tilltagit, varvid dock kommittén ville salunda underlata transportskostenad för de norr om Sollefteå belägna kommunerna, att kommittén därför kontant bidrage med 50 öre milen för varje lass, räknat till fyra tunnor råg eller korn eller fem tunnor havre på lasset, och väglängden räknad till Hallstads gästgävargård till kommunernas sockenkyrka.

Kommittén beslöt, att av de influerata kontanta medlen till filialavdelningen i norra Ångermanland översända 5 000 rör, med vanlig hemställan, om icke, sedan avdelningen gottagit sig för möjligens förut vidkända försökter och derest ej noden ommedelhärtheten fördrade ytterligare inköp av spannmål och mjöl, lampligast vore, att omkring 3/5 användes för inköp av utsedeskom, för att på vintern hällas de mest nödställda jordbrukskarma tillhanda, och återstoden utgång till inköp av råmmen såsom lin, hampa, ull mm., att inom kommunerna förädlas, i vilket avseende hos filialavdelningen skulle tillkännagas värds

att Nordanstå, Sidsensjö och Nätra kommuner hos kommittén anmält att de gätt i författning om urskaffande av dylika råmmen, till vars betalning de likval saknade tillgang.

På hemställan av ordforanden och sedan grosshandlaren Hamberg anmält, att han för nodhjälpskommitténs räkning emottagit 4 3/4 tunnor potatis, 3 tunnor malt och en fjärding brod, beslöt kommittén, att såväl denna artiklar som de från Stockholms undsättningskommitté hitsända partier risgryn, kött, fläsk och ost skulle åukta till den högstbjudande försäljas samt mjöl och spannmål för köpeskillningen inhändlades, att sadeskornt skulle tillts vidare förvaras, att då spannmålen från Härnösand avhämtades, skulle jämvärt soppmjölet med afholande beskrivning till fjällsockarna utlämnas; att Sabria, Wittsjö, Stigsjö, Gladmundra, Högsjö, Torsäker, Dal, Boté, och Ytter-Länna socknar skulle till bidrag vid sin fattigvård äga att avhämta en tunna till vardera, att genom brevväxling med lämpliga personer skulle upplysnings sökas om tillgang och pris på utsadeskorn å de inom södra Ångermanland företrädesvis vanländsta kommuner, samt att vid nästinturnande Sollefteå marknad skulle uppkopas så mycket lin, som omständigheterna kunde medgiva för att såsom råmåne till fördeling utdelas företrädesvis åt fjällsockarna.

Det känns angeläget med några personliga reflektioner över detta märkliga aktstycke eller referat från en kommitté som kallar sig Nodhjälpskommittén för Wästerornland men som uppenbarligen -enligt vad man också själv säger- saknar kunskap om förhållandena i Medelpad men vet desto mer om Ångermanland vilket också framgår när man föreförvar vad som insamlats.

Om man antar att en tunna rymmmer 150 liter, vet att länets invåningsantal 1865 var 127 000 (antag Medelpad 60 000), vet att Nodhjälpskommittén (26 oktober) fördelade statens undsättningspengar i jämva med 159 000 på Ångermanland / 26 500 på Medelpad och vet att av Stockholms undsättningskommittéspannmålshjälp 1900 tunnor gick till Ångermanland och 306 till Medelpad (28 december) blir resultatet

Ångermanland tilldelades 2,37 riksdualer per invånare av Undsättningslän/gåva

Medelpad tilldelades 0,44 riksdualer per invånare

Ångermanland tilldelades 4,25 liter spannmål/invånare av gavor från Stockholm
Medelpad tilldelades 0,77 liter spannmål/invånare

Det var Landshövding Weidenthjelm i Härnösand som styrde och ställde. Man kan tycka att Medelpadringarna var tuffata som inte slog näven i bordet och kravde sin rätt. Även om de ej gest beflockade fjällbyarna i norra och nordvästra Ångermanland sakerligen drabbades mest av missväxten motiverade inte det fördelningarna ovan. Enligt min uppfattning var det eftersyniskt spel som länets norra del drog med Landshövdingens gillande. Noden stannade i Härnösand vid Ångermanlands södra gräns!

1868

7 januari sammankräddes den nybildade Nödhjälpskommittén för Medelpad första gången. Som vi kan se av det föregående hade man inga större resurser att förfogta. Dom hade landskommittén redan delat ut. Av protokollet framgår de beslut som fattades:

"Med hänsyn till den arbetsfortjänt som kan anses vara att tillgå inom socknarna, och med afeende på, dels ranteftia län, och anslag utan återbetalnings skyldighet av statsmedel, och dels med avseende å tillståndet inom socknarna som avdelningen varit i tillfalle att inhämtas, skulle de till avdelningens disposition ställda galvomedel sälunda emellan kommunerna fördelas, att

Hässjö erhåller 300 rdr-2tunnor Råg-9tunnor Korn-9 tunnor havre, Ljustorp 250-2-9-9,

Tynderö 200-2-4-4, Skön 250-2-8-5, Timrå 250-2-5-5, Alnö 250-1-6-5, Indal 300-4

-8-8, Liden 300-4-8-8, Holm 250-4-11-10, Selånger 300-4-8-8, Sättna 200-2-7-6,

Njurunda 200-4-8-8, Tuna 200-2-7-3, Attmar 300-3-6-6, Stöde 250-3-6-6, Torp 350-

4-8-8, Borgsjö 250-4-11-15 och Havero 200-1-2-2.

Totalt utgår 4 700 riksdualer och 306 tunnor spannmål. 300 riksdualer avsattes för magasinhylla mm. Spannmålen avhämtas hos handländen B Giessberg i Sundsvall och skola penningbeloppen av filialavdelningens ordförande på rekvistition tillstallas kommunerna.

5 februari redovisar Stockholms beredningsutskotts förslag angående kommande järnvägsbyggen. 90 mil järnvägar skall börja byggas enligt förslaget. Från Gävle-Dala järnvägen och norrut till Nyland i Ångermanland. I de 90 milen inkluderas också sträckan Sundsvall-Stöde där inlandsbanan tänks gå vid Stödejöns västra strand.

Man räknar också med att Indalsälven redan 1869 skall vara segelbar för mindre ångbåtar upp till Utanede dvs närmare nio och en halv mil.

Andra tidningar

Kritiken mot myndigheternas sätt att agera var hård i vissa tidningar. Särskilt då Fädernes-landet. Fram för allt galldé detta de vilkor som envist knöts till nodhjälpen. De framställdes som "kvarifilantropiska funderingar rörande arbetars nytta". Åven fördelningen av undsatningsspannmål kritiseras här. Kraven på säkerhet innebar inte sällan att den verkligt nödstälde blev utan. De större gymnasien fick mycken och hård kritik av vissa tidningar.

Men som vi sett i tidigare avsnitt (Ett nytt Sverige växer fram) Vad gjorde samhället för att häva, eller lindra, nödärskrisen) var striden för -eller mot- hjälp vid missväxt och arbetslöshet hård i riksdiagnos. Gruppen mot hjälp menade att maniskor skulle passiviseras och sluta upp med att sörja för sig och de sina om staten gick in. Det fanns även tidningar som fallde hårla ord och domar över dem som tiggde. I Norrbottens-Kuriren stod att läsa bland annat följande:

Det brod som är bemängt med moss och bark är välsmakligare och sundare för själen än det som erhållits genom tiggari, utan moda, blott med skrik.

Det finns också att påminna om Kyrkans syn på fattigdom vid den här tiden (Ett nytt Sverige växer fram/Fattigvården)

Åven Kungl. Befallningshavande (Landshövdingarna) fick sina slängar. I symnerhet tycks landshövding Weidenhelin i Västernorrland ha utgjort måltava för Fäderneslandet. I juli 1867 skrev man:

Det är allom bekant att herr Weidenhelin av själ och hjarta önskade att bli vald till Riksägeman. Emellertid voro Västernorrlands invånare av den tanken att herr

Weidenhelin icke var duglig till Riksägeman och foljden blev att han invaldes varken i första eller andra kammaren. Att detta gick den byråkratiske Landshövdingen djupt till sinnes, får man mindre undra på, och för sin oförskämde själständighet borde plebejerna plikta. Kom så missväxten och hungersnöden. Vad gjorde Landshövdingen nu? Jo han visade sig liknöjt mot folket, som detta visat sig emot honom vid Riksdiagnosnavalen. Landshövdingen kan dock trotsa sig över sin motgång, ty han fick i ersättning av den gode kungen nordstjärneordens kommandorshand, och folket får väl trosta sig även, fast brod av bark är beskt och nödens dagar långa.

Men det var inte bara tidningar som kritisade. Åven den centrala nodhjälpskommittén i Hernösand var bister i sin slutredogörelse över kommunerna och deras nodhjälpskommittéer.

Om än å ena sidan måste medgas, att sjalvskicketens anspråk aldrig kunna näjaktigt tillfredsställas, och att flera kommunstyrelser med ovald och karieksfull omsorg berömligen uppfyllt sitt viktiga vår, måste å den andra sidan beklagligen erkännas, att besvären mången gång icke saknat fog, och att, i anseende till vederhörandes egennyttja eller liknöjdhet vid undsatningsmediens omhändertagande, kommunen varit föranträten att i fyra socknar, med kommunstyrelsens entledigande, anförtro förvaltningen åt särskilt utsedda kommittérade

Nodhjälpskommittén i Hernösand summerade också hennes verksamhet. Skaror av tiggare hade dragit fram längs landsvägarna ute i socknarna, trots att nodhjälpen så småningom kom i gång, och trots att tiggaren var förbjudet i lag var det ändå förekom. Enligt fattigvårdsförordningen skulle utsökna tiggare tas om hand och skickas, skjutsas tillbaka till hemmet - på hemsocknets bekostnad. Men det var en oskål fördran och bestämmelserna efterlevdes sällan (ex. se Ur anteckningar och protokol från Liden, krav från Landshövdingeambetet (Z 1868-Pflagg). När nu hela skaror av arbetslösas pigor, drängar liksom hela -eller delar av- familjer drog längs vägarna fungerade inte fastställda paragrafer och bestämmelser. Det blev billigare med utsprisningsställen, harbargen och allmosor. Som en följd av svältetluckrades bestämmelserna upp. De fattiga fick tugga nögn sin egen kommun. Enbart "yrkesutgåeni" skulle hallas efter och bestraffas med tvängsarbetet eller kronohakte. Fattigvården skulle fortsättningsvis vara förbehållt minderåriga barn och sjuksjuka.

I Ny Illustrerad Tidning fanns 1887 nedanstående teckning som kan illustrera tiggernet

Sverige.

Många kritisera 1847 års lagstiftning om fattigvård (se "Ett nytt Sverige växer fram" avsnitt Fattigvården). Menade att felet med den var att den gav fattighjonen rättigheter. All hjälp borde i stället ha sin grund i frivillighet, medlidande och kristlig kärlek.

I Faderneslandet finns nedanstående illustration införd i juni 1887. Tidningen var den som kanske hårdast gisslade myndigheter och nödhjälpskommittéer. Att situationen bedömdes som mycket allvarlig fram går med all önskvärd tydlighet.

Ur Johan Ottomar Branders "Humoristiska rödfärgskonturer" 1867 har nedanstående bilder hämtats. De ironisera om mäthagens olika grader.

Den första bilden från Stockholm i början av året har texten "Bara sex rätter!"

Den andra i Norrland i slutet av året har texten "Bara vatten-utan bröd!"

I Fadermejander fanns i december 1867 nedanstående illustration som visar utdelning av nödhjälpsmedel i Norrland.

Tidningen framhöll att de redan valhärpade förstod att hålla sig framme. En del kunde få så mycket att de i sin tur kunde salja medan den som inte hade "någon talan" i kommunalstamman fick en hand full att försörja sig och sin familj. Det havdades också att Västernorrland inte förmått få ut gavemedel på grund av de viktor som ställdes.

Nedan ser vi hur Landsrådshövdingen ger till Kronolånsman som ger till Kommunens storbonde som ger till den verkligt fattige.

Utdelning af nödhjälpsmedel i Norrland.

Fordelningen av den spännmål som janets nödhjälpskommitté tillhandahöll gjordes av kommunerna själva. Detsamma gällde de undsattningslän staten beviljade. Fadermejander, och flera med den, menade att kommunerna fördelade hjälpen fel.

Vid ett annat tillfälle illustrerades "En nödhjälpskommitté i Norrland" på följande sätt.

Ordföranden (till fattiga hjälpsökande) - Utdelningen sker efter skatt, go väänner!

I ha'n ju er bark, mosså, era lafvar att

grnpa till.....

- Det var en huggare till komtunna att vara tung
det sägs att kronans kaka är dryg..... på det
har sattet kommer man minssan ej att lida nød.

En ypperlig nödhjälpskommitté den har!

- Nog veta vi att förmogenheten olveralt försär
sig på att göra sig gallande, men att utdelningen
af allmosor afven skal ske efter graderad röst-
skala kunnas vi aldrig forestalla oss!

En högre "beskattad"

En backstugusittare

Pengar samlades in. Välgörenhetstillställningar anordnades i de större städerna. Nedan-
stående teckning, från en sådan tillställning, var införd i Ny Illustrerad Tidning 1867.

För att styra hjälpen gav Undsattningskommittéerna anvisning om hur insamlade medel fick användas. Högst 1/10 fick användas till allmosor - åt personer som var helt oförmöga att arbeta - medan resten skulle lannas som ersättning för utfört arbete som ex. myrtdikningar, vägansläggningar, hussköjd eller andra för jordbruket gagneliga ändamål. Det uttalades också att "... det poekande anspråket, om sådant förmåks, lannmas å sidö för den undergivnes och arbetsvilliges bispringande".

I Stockholms Börshus lades ut en lista för "de genom missväxt nödställda invånarna i Sveriges norra provinser" Som första namn på listan stod Hennes Majestät Anlednottingen. Centrala undsattningskommittéer bildades i Stockholm och Göteborg för att ta hand om insamlade medel och på lämpligt sätt bistå Norrland. Tidningar engagerade sig. Souareer, konserter, basarer och auktioner arrangerades för de nödlidande. John Ericsson, Jenny Lind mfl. kända personer lärnade bidrag. Från Tyskland, Norge, Danmark, England mfl. länder kom kontanta bidrag av nästan samma omfattning som insamlingarna i Sverige.

Nedanstående teckning i Ny Illustrerad Tidning i februari 1868 visar en auktion i Stockholm till förmån för de fattiga.

EMIGRATION

Väven om nodären innebar elände och lidaende var kontrasterna stora. Också i Norrland. Å menemana sedan brist på mat för dagen å den andra tillgång på allehanda läckerheter. Konstaterma kan askaldriggores dels genom den insamlingslista för bidrag till Nodländare i Westermorlands län som var utlagd i Johanssonss bokhandel och dels genom Handlandene Carl. Fr. Hagens handlannsoms inför julen 1867.

Länge ansåg man att utvandringen till Amerika - sammantaget 1,2 miljoner mäniskor - utgjort en stor förlust för Sverige. Numera betonas en annan sida nämligen att emigratören möjliggjorde mat och arbetsmöjligheter för den kvarvarande befolkningen. Många menar att det hade blivit drossa som dukat under för svårigheterna med svält och fattigdom. De som gay sig iväg var de initiativrika och starkare.

Insamling i Johanssons bokhandel af bidrag till de Nördländande

BLAUGRAN
corridas leggeri.

A lista hos Herr Heggström.

C	Carsten et al 1993 reklamemoderatet i statens miljøde-	20.
S	Svenn Skjelkvåle, Frank Matolts, P. A. Michelsen, Harkavy D. L.-k	8. 2.
A	Joh. Ch. Werner, Scotia	10.
M	Skeppet Noah	10.
N	Manskapet på Skeppet Noah	7.
B	Brigg, Mars, Johansen	20.
R	Briggen Tangen, O. Ledien Rid	6.
I	Gebiel Bjørnsthorn,	5.
E	Gebiel Bjørnsthorn, Lars Spæres,	5.
K	Lars Spæres, Markus, Nilsland, Peteren, Tore Kjærstad,	5.
H	Skeppet Trofast, Kapt. Jacobsen	5.
D	Tor Helge, konsept	5.

Insamlingen fortfar.

Rmt Rdr 246.

eller Trondheim var ett sätt att komma undan den allmänna värflikten. Religionsöra orsaket. Kyrkans monopol ifrågasattes allt mer och av allt flera. Begreppen liseri och lasare dyker upp under 1700 talet. Inte som någon enhetlig företeelse. Det som störde kirkan var framför allt att de höll samlingar och att lekmän upprörde som förkunnare. Ursprungligen utvecklades dessa iirlänningar i Medelpad dominicer baptisterna vid den här tidpunkten. Två stockholmsläge s. 1855 ha genomfört det första baptistmötet här. På uppmaningen av kyrkan, kan man formoda, åhörde också stadsfiskalen detta möte. Man skall nog ändå akta sig för att överdriva religionen som skål för utvandring mer än i undantagsfall

Under åren 1865 till 1874 utvändrade endast 22 personer från Boda 5 man och 3 kvinnor, samt 1 man från värdera Sille och Åsen. 1869 gav sig 2 män och 2 kvinnor av från Dacke. 1871 1 man och 2 kvinnor från Boda samt 1873 2 man och 3 kvinnor från Åsen. Just för de sistnämnda 5, från Åsen, kan man dock se att Kommunisten Westerlund noterat baptisering.

Särskilda agenter svarade för var första organiserade resebyråverksamhet. Till sin hjälp hade dessa underagenter ute i socknarna. Det kunde vara lärare, handlande och liknande. Under agenten kunde få några Riksdaaler för varje kontrakt som skrevs. Bakom det hela stod enskilda företag som opererade för immigration. Åven enskilda järnvägsbolag hade jord till salu. Rederierna svarade enbart för resetekniska uppgifter och -givetrivs- sin egen fortlauf. Inget att svara för sanan.

Broschyren och reklam av olika slag nådde även Liden...¹¹

De broschyrer, och reklam, om "Amerikat"-det stora landet i väster- som borjade droppa ner byarna vandrade runt i stugorna. Tummade och slitna. Föddé drömmar om en annan tillvaro. Fjärran från fattigdom och svält.

Staxx imman nödlat 1867 kom den så kallade Homestead-lagen som erbjöd varje immigrant, som ville bli amerikansk medborgare, 160 acres jord. Gratis! Cirka 65 hektar eller 130 tunnland!!

Emigranter till Amerika och Australien

DRÜSEN **DRÜSEN** **DRÜSEN** **DRÜSEN** **DRÜSEN** **DRÜSEN**

sondern den rellinante Leidtragende, billigste Partie, ein gott und bayrisch über-
fordert-diskredit, want zu man-reise, es sicher aufzuhängen um den Anerkennungsauf-
reisenden Fehlbarkeiten endet entweder mit, als pol. lustig grand blüfe eigne oder an der
eigen, beständig erinnert wird, als bestelltes Regia eigne, — (da mögliche sonstige off-pa-
rachidiale s. „Erinnerungs“-billigster und kompatibel auch rauschungspunkt persue-
reihabende s. f. ist sowohl als ein unterdrückend, aus hersteller **DRÜSEN**

Kredit för större sällskaper,
anslagar resprungar då särskilt länna, försäljare till och fast ejendom, sand-
skaffer kigare och inkassatörer fördragtar, gör nödiga reservationer till emigra-
toren egen förtel i försening med framtidning af lastetter. För min belägenhet

M. HOLMÉN,
Stockholm. Haups och Strand.
O.B.S. Böcker i Engelska språket, af svenska mynth, milt, milj och vigt m.
m. nödshändiga för stranden, kanna haus myg erbalkas, samt begärdna vistelse
af den större som fruktinjär med sig. *Bref* och *Postfragnings-* bensera
nugt presentas.

lättare som på våren och under sommaren önska blif

TILL AMERIKA

In förr desto heldra platser, emedan priset sannolikt blifver
högre längre fram, antingen i Bolnäs hos Herrar G. H. Collini och P. Fred-
erickson eller hos undertecknad.

Cannabis + Cytokines

Svenski **SEVENELL.**
De som enska svenska LAND där tillgång till en härlig vacker och
jordbruksrik vilkor, har en tajt, tajt och
välutvecklat det svenska sättet att bygga. I
Renville eller **Big Stone counties**
söder om Minnesota och utvalda ett
stykke nära

einer **Big Stone Lake**. Landes ist weit völkerhaft. Jeden ist zu rücksichtsvoll, -gute warten. Pf. ist ein gutes Kompliment, ammannt. Es regt die Failler zu einem Kompliment. Landen genauso wie es ist. 3 jerrnig, 65 mil till St. Paul och Minneapolis, där marken Amerika och har en del. För vidare upplysningar rörlig.

PRINS & KOCH,
51 South Clark St., Chicago.
 C. F. Julius G. Lundberg och N. Sundin äro
 företagets ägare.
 Direktörer: Carl Sundin, S. P. Paul, Munro.

Nägra allmännyttiga råd för utvandrare till
AMERIKA.

N:o 1. Den som har god utkomst i Sverige, bör stanna der, heldre än söka det obekanta, skulle dero not förmärkas, det ej inkomsterna motsvara utgifterna, res då till Amerika medan medel finnas dertilt da möjligigen något överskott kan beredas vid framkomsten, för att der börja en ny verksamhet, och har Amerika bland sina svårigheter, fördelar att erbjuda, som intet annat land kan göra det stridigt.

N:o 2. Hvar och en sann fruktbar kroppssarbete bör

utvandra.
No. 3. Hus inca äfwerdefta (Gebouwmeets) och du

... 3. Nya ung orer om rättsuppläg, och nu
skall lyckas.

No 4. Var nykter, regnar och litig, och du skall lyckas här bättre än annorstadies, ty dessa egenskaper arao de som aktas och betalas i Amerika, ty der ned-

N:o 5. Börja resan under ett fast beslut, att med
styrk och iordninghet bereda die eti hem och
sätter lättnan och arbetet adlar.

du skall lyckas.

S:o K. Jordbruks-, handvärkare och arbetskarlar samt tjänstflickor kunna alltid beräkna en säker och

medfördā kistor och sackar väl och
utkernst.

tydligt märkta, nedlägg ej penningar uti dem.

rare torde då undansticka dem, särdeles då de Ir-
lande kommit.

Martin Olsson
landska kommit om bord.

ORD OCH UTTRYCK KRING NÖDAREN

Enkla parlorer hade tagits fram. Detta för att emigranten skulle kunna göra sig förstådd i första hand på fartyget som fraktade dem över havet. De kunde vara uppställda med tre parallella spalter, svenska, engelska och stuligen en fonetisk omskrivning.

De svenska myndigheterna såg inte emigrationen med blida ögon. Sverige äderlats på bra arbetskraft. Pristerna engagrades. När utlyftningsbetyg begärdes använde darför många praster helu sin myndighet, och ställning till att tala personen ifråga "till rätta".

Hä vā sā dā! Litt sā gratiyy' n gätt ga pa knäna för te hittā ni koorn!

Emenfa.

Engelska.

Uttal.

Sa, wi ha aiflābant, Yes, we are provided. *Seb*, si or prā völbed
broad mi behöfva. with all we want.
Kom med, sā *flad* Come along with me. Römin diöng oitt mi,
ni sā. and you shall have. *Heött* *lchān* or hāvv
Omab lā wi till fru- for breakfast and
fett ocf aften? supper?

Te med *Reppshörd* Tea and biscuits. *Ei* annu *tigift*.

Detta föllet är dåligt, This meat is bad, *Seb* miht is båbb,
mi tunna ej åta det. we cannot eat it. *oi* lännat löt itt.
Det finnes ej något There are no other *lhär* ar nā abber
annat. tu hāvv.

Da mäslie voi flaga. Then we must give *lhann* si möft gioo
in our complaint. inn our klampiant.
Så, gör bet. *Däll*, bu lit.

Alla passagerarne must *sl* påsflingers möft
mäslie gå under go down in the
båd och ludorna hold and the hats-
flängas; bet bliit ches be shut,
florm. there is an appea-
rance of storm.

Sag tan ej gå neb; I cannot go down; *sl* länmat gā boum;
jag är *sl* sjut; *ai* sibi verri flö;
jag tan ej *sl*. *ai* tänmat flannb
ai, huvad jag liber. Ah, what I suffer, ai
ing tror jag bōr. think I am dying, *thint* qidam bältig-
ås, bet gär mal öhver. Pshaw, it will pass. *Seb*, itt eiss pabs.
Det norr en ryslig This is a violent *Seb* is a väjöldant
florm. flörm.

Se tumlarne hoppa Look, the porpoises *Qud*, the porpoises
fring bogen på jump round the
fartyget. prow of the vessel.

Sl förgas wi. *Det* Here we are lost. It *sl* or ar läs. *Qit*
det sā quoofit. *Sl* is so sultry. Can *sl* ja föört. *Rann*
wi ej flippa ut? we not get out? *oi* nätt gett out?
Gi förr än stormen Not before the *Ratt* bissbrise flärm
är ömver. *hås* flöß.

Det finns naturligtvis andra uttryck, än det som gett namn åt föreliggande skrift. Uttryck som kom till användning när man riktigt ville stryka under nägonting. Hur dåligt det var! Eller hur tacksam man borde vara att det fanns gev nägonting! Att man levde! Island ironisk! Några exempel:

Vår glä hä värrt nännnteng - säxtischu värrt ä asset!

Ätå var glä i hä *na*:

Lätt sön haver'n säxtischu!

och så dä avslutningsvis

..... MEN ALLT VÄR INTE BARA ELÄNDE.

En skrift om nodar och svält lannar efter sig en mörk ton. Man glömmar så latt allt positivt som hände under några decennier före och efter dessa nodar. Den förvalning som Liden genomgick.

Naturligtvis finner den uppmärksamme läsaren här och var exempel på denna utveckling på samma sätt som man gernon att foga samman skedenet under noduren får en ngorlunda klar bild av katastrofens omfattning. Men det kanssä ärangelget för mig att avsluta med en liten sammanfattnings av några positiva händelser från decennierna på omse sidor om 1850.

Även om jordbruksutsveckling hade gått långsamt skedde nu förbättringar. Batter hjälpmekanik, täckdknring och godslsing är exempel på detta. Bonderna började också årligen anpassa antalet djur i ladugården till den faktiska (vinter-) foder tillgången. Resultatet harav låt inte vanta på sig. Medelavkastningen per ko och år ökade dramatiskt (genomsnittet låmet). Från 478 kanner 1855 (med fodertörst), 576 kanner 1857 till 1500 kanner 1870. En kanna motsvarar 2,6 liter.

Nya effektiva redskap tillkom. En del av dem tillverkades i Medelpad. Järnplagar, patenthavar, kultivatorer, hackelsmaskiner, troskmaskiner för såväl hand-, häst- som vattenkraft för att nämligen många. För att påskynda utvecklingen av jordbruken fanns olika belöningar som ex. för utdikning av myrar och tjärnar, upptagning av minst 300 fannar avloppsdiken eller att ha unokat sin hafängest med minst en fjärdedel. Landets hushållningsseksalikap engagerade sig i frohandom och drev på handlandena att endast saluföra kontrollerade frövaror. Allt för oftä hade fröer sederifran bestått av främensat dvs. utskott...

Från att ha omfattat i stort sett endast kåtporter och gräslök utökades trädgårdsskötseln. Morötter, palsternackor, dill och persilja uppenbarade sig i slutet av 1860 talet. Något senare kom också sockerärtor, vitkål, trädgårdshallon, jordgubbar, vinbär, krusbär och olika slag av odlade blommor.

Med böcker inkoppta av Landstingsmedel etablerades ett första, blygsamt sockenbibliotek i slutet av 1860 talet.

Norrlands första Skogsskola inrättades i Silje 1861. Dess chef var jagmästare A M Hellstrom vars namn flitigt figurerar i de olika stammprotokollen. Även en fiskodling uppfördes 1870 för framst lax och sik men också röding under de första åren. Fiskodlingen ersattes med en ny 1895.

Angerbrästraken mellan Lunne (Bergforsen) och Liden tog sin början 1865. Med vissa avbrott skulle den komma att påga till 1920.

Det första Skolhuset stod klart 1850 med examinerad Skollärare. Efter hand blev de ambulerande småskolorna folkskolor på vissa orter (stationer). 1873 var det dags för Bodas att få examinerad Skollärare.

I Skolhusets norra del intymdes Lidens första fattighus 1870.

Kyrkans ensamrätt på tro och samling hade börjat ifrågasättas. Trots hot -och ihland ren forrföljelse- mot fria antaksivningat, uppstående av lokal för sedan och deltagande fortsatte de troende med sina sammankomster. I Liden bildades den första Baptistsörsamlingen 1863 med 9 medlemmar.

Fran gästgiverierna i Boda, Silje och Byn utgick skjutslegor. Antalet per år låg i storleksordningen Boda 500, Silje 600 och Byn 600 men varierade naturligtvis.

1862 års Kommunalallag slog fast skillnaden mellan borgerlig och kyrklig kommun. Kyrko- och Kommunalfästet ersatte nu kyrkoråd och sockenstämma. Kyrkostämmanas ordfla var kyrkoherden i Indal (Liden tillhörde Indals pastorat liksom Holm) men i realiteten fungerade kommunister L. Westerlund i Liden (vice ordför) av praktiska skäl som ordförande. Kommunalfästmans förste ordförande var hemmansägaren Olof Melin i Marrågård. Denna skrift bygger i stor utsträckning på protokollen från dessa båda stammor.

Sägverken vid Boda, Oxjö, Silje, Glimå och Backebäck krävde annu i början av 1860 talet stora arbetsinsatser liksom arbetet med att ta fram råvaran till sågarna. Arbetsförtjänsterna var ännu blysgamma. En kaf, med kost, avlönades med 2 riksdaaler under var- och sommartid, 1 riksdaaler under hösten och 75 ore under vintern. Allt per arbetsdag som aldrig understeg 10 timmar.

Den gamla hästbanan mellan Österström och Glimå ersattes 1870 med tåg till det så kallade Värdshuset varifrån sedan den berömda Glimmärran (ca 800 m lång) tog vid. En turistattraktion av stora mått.

Vid 1800 talets mitt återkom alligen till Liden skogar efter att ha varit utrotad där i mer än 100 år. Även om detta förklaras av ågleider, ålgropar och giller av olika slag var nog alltminnen klar över att det var värvintrarnas skräckning som var boven i dramat. Ett gammalt talesätt vid den här tiden lod: "Finnan och dämnas vänge är algens värsta fiender!" Det skulle med andra ord vara nybyggarna osterrifran som var de skyldiga!?

Bissslor av olika slag var vanliga. Det lilla torpet med några kor, grisar och höns gav i bästa fall mat för dagen. Men det krävdes lite reda pengar också. Ett sätt var att producera trätyra. Gamla furustubbbar klevs upp i lampliga bitar och bygdes in i en så kallad hjärdal. En mindre kolmila om man så vill men där hjäran i furaveden var mälet 30-50 liter tjata ur 1 kubikmeter ved var inte ovantlig. Tjärdalarna innehöll vanligen 6-8 kubikmeter ved.

Laxfisket som, efter Vild-Hüssens bravader uppe i Ragunda, legat mer eller mindre ner under 30-35 år började ta sig. Liksom siktisket. Närmare en fjärdedel av sockenmännens inkomster kom härifrån.

Efterhand som sugar vita blev allt vanligare brädförtrade bonderna sina gamla mangårdsbyggnader av timmer. Rödfärg borjade dyka upp. Stora glasverandor byggdes till och utgjorde synbara bevis på den myrikedom som földe sigverksindustrin i spåren. För den som hade något tidigare förtäss och hade råd att stå mot uppköparens locktöner.

Under åren 1846 till 1871 tycktes Liden mer än många andra socknar ha hemsöks av uppköpare av skogsfastigheter. Skogen hade ju dittills knappat haft mer värde än som mulbete, vedbrand och husbehovswirke så torpare och smabonder var nog inte allt för svåra att övertyga med några hundralappar. Nodären blev därut en fin hjälps till uppköparna. Skuldsatta jord-

brukskare som skulle betala med det korn som aldrig blev hade inte mycket att sätta mot.

Angenäcknens intag i sågverksindustrin förändrade helt förutsättningarna. De gamla vatten-sagarna längs Indalsälvens bifloden minskade i betydelse och tyvärr så småningom. Men rövaruthövet växte. Nya flottleder anlades eller rustades upp. Från avlägg på Nordanstjörn, Storsjösjön, Storvallsjön, Lillevallsjön, Hällsjön med flera skulle turen fraktas längs led-hommar, flottaror eller via speleflottor över sjöar för att nå "Storän" och kusten. Sundsvalls Posten 1867

Industrin lockade. Att "bara vara dräng" var inget att stå efter. Att arbeta åt Bolaget kändes för mer. Gav en känsla av frihet och egenvärde samt inte minst reda pengar i hand. Dessutom hade torpare och dagkarlar i århundraden fått krusa för de jordgående honderna som styrt och ställt i socknen.

Både jordbruk och skogsbruk hade störst behov av arbetskraft under sommarhalvåret. Detta skapade problem för jordbruket. Samtidigt bidrog det till att jordbruken effektiviseras. Att nya hjälpmmedel förtore kom till användning än vad de ejest skulle ha gjort.

Potatisodlingen slog igenom på allvar och fick nu sin slutliga användning i stället för rovorna. Uppräckten att den också kunde nyttjas för brännvinframställning minskade på intet sätt dess popularitet.

Lantbruket blev fri. I Liden ökade antalet lantbrukare under perioden 1866 - 1870 från 8 till 18.

Lidens egna trädpatroner O Sillerström, Sille och P Unander. Backen var med och drev Johannismviks Aktiebolag med anläggningar på Alnö (1873).

Duktiga spelman som Jonas Hoglin (Höglin på Högen) i Järkvisse och Erik Borg (Spel-Borgen) i Sunnäs var i full verksamhet. Kännare av folkmusik påstår att lidarna från Indalsälvens delgång skiljer sig från övriga Medelpad genom att vara mer melodiska och med en rikare tonbildung. Poliskorna anses tekniskt avancerade och kräva en driven stråktechnik och mycket lägesspel.

Sannolikt upptogs bosättning på Paljakka vid den här tiden. Detta då namnet inte påträffats förrän i en karta från 1853 och då som ett uttryningsinstrument från Oxsjö Kronoallmänning i Liden.

Det var illa ställt med nyktenheten. I Liden bildades Logen Vaksam av IOGT 1882. Den förde en aktiv kamp i utrotningskriget mot alla lönmkrogar och belönades också av kommunen för detta. Logen kom, genom sina olika verksamheter som basarer, teater, revyer, danser, kurser, bibliotek mm., att betyda mycket för befolkningen. Även de som inte tillhörde den.

Koppabrytning förekom i Nilsbole under några år på 1820/1830 talet. I Kvacklingen påträffades vid utdikning av västra Kvacklingsjön (1866) ett lager med tunga, glänsande stenar (flyglans och zinkblände). 1868 beviljades J A Enhörning i Sundsvall utmålsförtäring för Kvacklinge flyglansgrava.

KÄLLFÖRTECKNING

Arkiv

Medelpadsarkivet i Sundsvall och Landsarkivet i Härnösand:
Protokoll från sockenstämmor (1866-1870) och kyrkostämmor (1864-1870).
Femarsberättelser från Lidens kommun (1866-1870) och Kronofogde årsräktrapper (1866-1870) samt utdrag ur ytterligare några rapporter.
Sundsvalls Posten 1867

Litteratur

- Aiströmer J: Jordbruksklara, Norrköping 1892
- Althin T: Wifsta Varf 1798-1948, Stockholm 1948
- Allhems Förlag: Medelpad, Malmö 1975
- Ejedestam J, Hedin N, Nygren E: Bilder ur lantbrukets historia, Västerås 1965
- Floden N A: Sägverkspatronerna 1-2, Sundsvall 1949 resp 1959
- Haneus Å, Sellén B: Fredrik Bünsow - en företagare, Bjästa 1983
- Hvarfner H: Fiskaren, laget och redskapet, Luleå 1964
- Häger O, Torell C, Vilius H: Ett sars år, Stockholm 1978
- Lidin N: Fran Indalsälvens stränder, Sundsvall 1957
- Mellberg G: Medelpadskyrkan vid mitten av 1800 talet, Uppsala 1939
- Olsson R: Norrlandskt sägverksliv under ett sekel, Sundsvall 1949
- Rollof Y: Sveriges äre vattenvägar, Lund 1978
- Scander R: Utvandringen (STF nr 8), Stockholm 1980
- Sjöberg M T: Brott och straff i Västerbotten 1861-1890, Umeå 1981
- Statistiska Centralbyrån, Historisk statistik om Sverige.
- Statistiska oversiktstabeller torn 1950, Stockholm 1960
- Befolknings 1720-1950, Stockholm 1955
- Sundstrom E: Österströms järnväg, Sundsvall 1989
- Sundsvalls Sparbank. En bok om Medelpad, Sundsvall 1950
- Åslin I: -sverige, Medelpad, LIDEN- en historisk återblick, Sundsvall 1987
- Sant och osant- LIDEN, Sundsvall 1988
- Mina förfäder- LIDEN, Sundsvall 1989
- Stenarbetare och stenarbete- LIDEN, Sundsvall 1990
- Dialektord-LIDEN, Sundsvall 1992
- Flottning i Oxsjööns Nörrled-LIDEN, Sundsvall 1993

